

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BUDİZM ve HIRİSTİYANLIĞIN RUHBANLIK ANLAYIŞI
KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

Öznur GİDER

Danışman
Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK

İZMİR 2006

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Budizm ve Hıristiyanlığın Ruhbanlık Anlayışı Karşılaştırmalı Bir Araştırma*” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

23/11/2006

Öznur GİDER

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Öznur GİDER
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Programı :
Tez Konusu : Budizm ve Hıristiyanlığın Ruhbanlık Anlayışı Karşılaştırmalı
Bir Araştırma
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OY BİRLİĞİ ile O
DÜZELTME O* OY ÇOKLUĞU O
RED edilmesine O** ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir. Evet
 O

Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET

Ruhbanlık, yalnızlıkla karakterize edilen münzevi bir hayat formudur. Keşişler ise, dünyadan el-etek çekip yalnızlığa gömülen, kendisiyle münasebeti olan herkesten tamamen soyutlanmış bir şekilde yaşayan insanlardır. İnziva hayatının ortaya çıkışında bir kişinin hayatını dini yaşantıya adama arzusu yatmaktadır. Münzevilik tanrıya adanmış hayat tarzının en saf ve en kusursuz şekli olarak kabul edilebilir. Tanrıya ulaşma uğruna kendilerini çöllerin ıssızlığına terk ederek sofu bir hayat yaşayan münzevilerin çoğu, yağmur sezonu boyunca bir yere sığınma ihtiyacı hissetmiştir. Ayrıca, bir keşişin tek başına yaşamasından doğabilecek tehlikeler sebebiyle birlikte yaşama ihtiyacı hasıl olmuş, bir öndere bağlanılarak münzevi kolonileri oluşturulmuş ve aynı kurallara tabi olunarak bir tarikat hayatının bütün özellikleri (yoksulluk, çile, bekarlık, sessizlik v.s.) uygulanmaya çalışılmıştır.

İnziva hayatı sürdüren insanların düzenli bir geliri olmadığı için halkın kendilerine sağladığı imkanlarla hayatlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Münzeviler, yardımsever insanların kendilerine hediye ettiği tarla ve bahçelere sığınmaklar yapmak suretiyle manastır hayatının temelini atmışlardır. Münzevilerin gezici hayatı terk ederek daha güvenli olan manastırlara yönelmesi ve bir takım insanların bizzat kendilerini ya da çocuklarını buralara adamasıyla manastırlar daha da yayılmıştır. İlk manastırı yaklaşık olarak MS. 320 yıllarında Pachomius kurmuştur. Ayrıca o, manastırları gerçek bir dinsel örgüt haline getiren kişidir.

Tarih sürecinde Budizm ve Hıristiyanlık'ta merkezi bir yer edinen manastırların büyük çoğunluğu, aşağı yukarı aynı form ya da geleneklere sahiptir. Dolayısıyla yukarıda ifade ettiğimiz benzer özellikler söz konusu her iki dinde de ortaktır. Budizm'de olduğu kadar Hıristiyanlıkta da önemli olan ruhbanlığın Hıristiyanlığa ait bir hayat tarzı olup olmadığı tartışıla gelmiştir. Fakat Hıristiyan ruhbanlığı, Batılılar tarafından, Hıristiyan ilkeleri ışığında gelişen ve Hıristiyan toprağında olgunlaşan bir bitki olarak görülmüştür.

ANAHTAR KELİMELEER : 1- Keşiş, 2- Münzevi, 3- Yalnızlık, 4- Manastır.

ABSTRACT

Monasticism is a form of monastic life characterized by solitariness. Monks retired from the world into solitude. They live labour apart from all intercourse with it and in complete isolation. The birth of monasticism in general and of eremitism in particular is the desire to consecrate one's whole life to religious experience. So, monasticism regarded as the purest and most perfect form of a life consecrated to God. Monks living a more austere life in the world, and during Vassa, the season of the rains it incumbent upon them to remain in a definite place on a permanent buildings and hermit sensible of the dangers resulting from this independence, would submit himself to the direction of another, whom he regarded as his Spiritual father so, colonies of hermits were formed under the direction of a head to whom the others rendered obedience.

Many of these ascetics entered the monasteries, a number of monasteries, received oblates, children consecrated from an early age by their parents to the monastic state. Hence monasteries were established. Nevertheless, even in the early age of monasticism, we have instances of the attempt to group certain monasteries together under a central authority, Pachomius, e.g., formed his monasteries into a real congregation.

The greater number of monasteries had the same custom under one form or another. Monasticism thus an integral part not only of Christian spirituality but of various forms of Buddhism spirituality as well is it an original institution? This is a question on that has often been discussed but monasticism can not be regarded as an institution belonging exclusively to Christianity, although. It is chiefly in that religion that its full development is to be sought.

Key Words: 1-Monk 2-Hermit 3-Solitude 4-Monastery

ÖNSÖZ

Ruhbanlığın gayesi insanı, arzu ve ihtiraslardan, aşırı istek ve tutkularından kurtarmak, kin ve nefretin yok olmasını sağlamak, kişiyi yolunu şaşırırmaktan kurtarmak ve gerçek saadete erişirmeye çalışmaktır. Ruhbanlık bu amacı gerçekleştirmek için birçok yöntemler kullanır. Herkesten uzak bir köşeye çekilmek anlamına gelen inziva ve nefisle mücadele etmek manasındaki riyazet bu metotların başlıcalarıdır. Şurası muhakkaktır ki münzevi, ruhi tecrübeler en çok inziva esnasında kavuşur. Ancak inziva dışında da edindiği tecrübeler vardır. Biz konumuz gereği sadece inziva ve riyazet esnasındakilere temas ettik.

İnziva yoluyla nefisle mücadele eden ya da ruhi tecrübeler ulaşan ruhbanlar, Budizm ve Hıristiyanlıkta hatırı sayılır bir yere sahiptir. Ayrıca onlar, her iki dinin mensuplarını inanç noktasında besleyerek bir arada tutan önemli ve etkili kurumlardan birisi olan manastırların da fonksiyonel hale gelmesinde etkili olmuşlardır. Dolayısıyla bu çalışmamızda, Budizm ve Hıristiyanlıkta dinin özünü teşkil eden, dinin yayılmasında büyük etkisi olan ruhbanlığın kişiyi ve toplumu ne derecede etkilediği, insan-toplum ilişkisinde nasıl bir rol oynadığı, dinin yayılmasında ya da sosyal hayatta nasıl bir fonksiyona sahip olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ruhbanlığın araştırılması ve temel özelliklerinin bilinmesi, hem Budizm ve Hıristiyanlığın bilinmesi hem de bu anlayışı kabul eden insanların yaşayış tarzını öğrenmemiz açısından yararlıdır.

Araştırmamızı şu sorular çerçevesinde şekillendirmeye çalıştık: Budizm ve Hıristiyanlıkta, ruhbanlığın yeri nedir? İlk dönemlerden beri ruhbanlık konusuna yaklaşımlar nasıl olmuştur? Ruhbanlık nasıl doğmuş, gelişmiş ve yayılmıştır? Ruhbanlığın ferde ve topluma kazandırdıkları ve kaybettirdikleri nelerdir? Budizm'deki ve Hıristiyanlık'taki ruhbanlık hayatının farkı nedir? Her şeyden önemlisi ruhu terbiye etmede bir vasıta olarak kullanılan ruhbanlık, ruhbanlara neler kazandırmaktadır? Münzevinin inzivada edindiği ruhi tecrübeler nelerdir? Budizm ve Hıristiyanlıkta ruhbanlığın kaynağı nedir?

İşte bu sorulara cevap aramak ruhbanlık konusunda araştırma yapmamızın diğer bir sebebidir. Ayrıca, Budizm ve Hıristiyanlıkta olduğu kadar araştırmaya dahil etmediğimiz diğer dinler için de önemli sayılabilecek bir olguyu inceleme ihtiyacının yanı sıra, konuyla ilgili çalışmaların yok denebilecek kadar az olması da bu araştırmanın yapılmasına zemin hazırlamıştır. Netice olarak ruhbanlığın doğuşu, temel özellikleri ve onu ortaya çıkaran

amiller hususunda aydınlatıcı bir çalışmanın henüz yapılmamış olması bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

Çalışmamız giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte konunun sınırları ve amaçları ele alınmıştır. Birinci bölümde, genel olarak Budizm ve Hıristiyanlık'ta ruhbanlığın öncesi ve sonrası konusunda bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, Budizm'de ruhbanlık anlayışı, üçüncü bölümde, Hıristiyanlık'ta ruhbanlık anlayışı, ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölümde de her iki dinin ruhbanlık anlayışı karşılaştırılmıştır. Sonuçta ise araştırmamız neticesinde ulaştığımız düşünceleri ifade etmeye çalıştık.

Araştırmanın bir Yüksek Lisans tezi olması dolayısıyla konuyu sadece 'Budizm ve Hıristiyanlığın Ruhbanlık Anlayışı' olarak sınırladık. Bütün dikkat ve gayretlerimize rağmen araştırmamızda bazı eksiklerin bulunması ve bazı önemli hususların da gözden kaçması muhtemel olsa da, yapılacak ilmi, yapıcı tenkitlerle araştırmamızın daha iyiye doğru gelişmesine yardımcı olacağına inanıyoruz.

Bu arada çalışmamız esnasında gerek akademik üsluba yönelişimde, gerekse tez konusunu aldığım tarihten itibaren bilgi ve görüşleri ile bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK'E ve Arş.Gör. Hammet ARSLAN'a ayrıca değerli yardımlarından dolayı Arş. Gör. Hadi SOFUOĞLU'na, fikirleriyle bana ışık tutan jüri üyesi hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Tevfik Allah'tandır

Öznur GİDER
İzmir 2006

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TUTANAK	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	x
I - KONUNUN ÖNEMİ, SINIRLARI VE AMACI :	x
II - ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ :	xi
III - KAYNAKLAR :	xi
I. BÖLÜM	1
RUHBANLIĞIN TANIMI VE TARİHÇESİ	1
I - RUHBANLIĞIN TANIMI:.....	1
II - RUHBANLIĞIN TARİHÇESİ (DOĞUŞU VE GELİŞİMİ) :.....	3
A. BUDİZM'DE RUHBANLIĞIN TARİHÇESİ:.....	4
1- Buda'dan Önce Ruhbanlık:.....	4
2- Buda Zamanında Ruhbanlık:.....	5
3- Buda'dan Sonra Ruhbanlık:.....	7
B. HİRİSTİYANLIKTA RUHBANLIĞIN TARİHÇESİ:.....	10
1 - İlk Dönem Hıristiyanlarında Durum:.....	10
2- Ortaçağ Döneminde Durum:.....	16
3 - Sonraki Dönemlerde Durum:.....	18
III- RUHBANLIĞI ORTAYA ÇIKARAN FAKTÖRLER:.....	20
A. SİYASİ KARGAŞALAR:.....	20
B. TOPLUMDAKİ AHLAKİ GEVŞEME:.....	22
C. DİNLERİNİ YAYMAK:.....	23
D. ALİMLERİN FİLOZOF VE DİĞER MİLLETLERİN İNANÇLARINDAN ETKİLENMELERİ:.....	23
E. KUTSAL METİNLER YA DA AZİZLERİN SÖZLERİ:.....	23
II. BÖLÜM	28
BUDİZMDE RUHBANLIK ANLAYIŞI	28
I- BUDİZMDE RUHBANLIĞIN TEMEL ÖZELLİKLERİ :	28
II- BUDİZMDE RUHBANLARIN GİYİM TARZI ve TEMEL EŞYALARI :	33
III- BUDİZM'DE RUHBANLARIN YAŞADIKLARI YERLER :	34
IV- SANGHA'NIN (KEŞİŞLER TOPLULUĞU) FONKSİYONLARI :	35
III. BÖLÜM	38
HİRİSTİYANLIKTA RUHBANLIK ANLAYIŞI	38
I- RUHBANLIĞIN FARKLI TİPLERİ :	38
II- RUHBANLARIN YAŞADIKLARI YERLER :	39
III- RUHBANLARIN GİYİM TARZI :	42

IV- RUHBANLIĞIN ÇEŞİTLERİ :	43
V- RUHBANLIKTA EZİYET ŞEKİLLERİ :	45
IV – RUHBANLIĞIN TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	46
IV BÖLÜM	50
BUDİZM ve HİRİSTİYANLIKTAKİ.....	50
RUHBANLIK ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	50
I. BENZER YÖNLER :.....	50
II- FARKLI YÖNLER :	54
SONUÇ.....	57
BİBLİYOGRAFYA.....	59

KISALTMALAR

Age	:	Adı geçen eser
Agm	:	Adı geçen makale
A.Ü.İ.F.Y	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
Bkz.	:	Bakınız
Çev.	:	Çeviri
Ed.	:	Editör
ER.	:	Encyclopedia of Religion
ERE	:	Encyclopedia of Religion and Ethics
H.	:	Hicri
İslam. Ansk.	:	İslam Ansiklopedisi
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ.	:	Milattan önce
MS.	:	Milattan sonra
s.	:	sayfa
St.	:	Saint
TDV	:	Türkiye Diyânet Vakfı
Thk.	:	Tahkik
tr.	:	translated by (çeviren)
ts.	:	Tarihsiz
vb.	:	ve benzeri
vs.	:	ve saire
vol.	:	volume
yy.	:	yüzyıl

GİRİŞ

I - KONUNUN ÖNEMİ, SINIRLARI VE AMACI :

Toplum hayatını yönlendiren en önemli faktörlerinden birisi olan din, geçmişten günümüze kadar tüm insanların ilgi ve merak odağı olmuş ve olmaya devam etmektedir. Bu ilgi, kişiden kişiye, toplumlara ve milletlere göre farklı algılar şeklinde tezahür etmiştir. Bundan dolayı geçmişten günümüze kadar birçok dinler ve bu dinlere bağlı olarak da sayısız anlayışlar ortaya çıkmıştır.

Geçmişte yaşamış ya da günümüzde yaşamakta olan, mensubu kalsın veya kalmasın, ilâhi ve beşeri bütün dinleri konu olarak ele almak Dinler Tarihinin ilgi alanını oluşturur. O, doğru-yanlış ayrımı gözetmeksizin, dinlerin prensiplerini, doğuşlarını ve gelişmelerini konu edinir.¹ Dinler Tarihi dinleri incelerken derinlemesine, bütün yönleriyle ve ayrıntılı olarak ele alır. Böylece din veya dinlerin sahip olduğu farklı anlayışlar açıklanmış olur.

Araştırma konusunun sınırlandırılması, derinliğine, enine boyuna incelenmesi metodoloji açısından gereklidir ve zorunludur. Biz de bu zorunluluk ya da ilkedden ötürü çalışmamızı ‘Dinlerde Ruhbanlık Anlayışı’ yerine Budizm ve Hıristiyanlığın Ruhbanlık Anlayışı’ olarak sınırladık ama bunu yaparken önce kısaca Ruhbanlık kavramını ve tarihçesini vermeyi de uygun bulduk.

Çalışmalara başladığımızda Budizm’de ve Hıristiyanlıkta ruhbanlığın benzerlik, farklılık ve ilişkilerinin hangi düzeyde olduğunu bilmiyorduk. Ancak araştırmalarımız ilerledikçe problemin çok da kolay olmadığı anlaşılmış oldu. Çünkü bunları gün yüzüne çıkarabilmek için önce ruhbanlığın ne olduğu, kimlerin ruhban olduğu gibi konuları dahil ederek diğerlerine kısaca değinmenin yeterli olacağına karar verdik.

Ruhbanlığın doğuşunu ve gelişimini incelerken çalışmamızı Budizm ve Hıristiyanlıktaki ruhbanlık üzerinde yoğunlaştırarak temel özellikleri, giysileri, yaşadıkları yerler ve günümüzdeki durumları gibi konuları kaynaklara ulaşabildiğimiz ölçüde ayrıntılı olarak incelemeye çalıştık.

Tez çalışmamıza başladığımızda Ruhbanlığın tarihini, dinî ve kültürel özelliklerini bazı ara başlıklar altında açıklığa kavuşturmayı amaçladık. Bunlar :

¹ Günay Tümer – Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993, 10.

1- Ruhbanlık teriminin anlamı, ilk önce nerede, ne zaman ve kimler tarafından kullanıldığı,

2- Ruhbanların tarih sahnesine çıkışları, Budizm ve Hıristiyanlıktan önceki durumları,

3- Manastır ruhbanlarının ortaya çıkışı, sebepleri, özellikleri ve diğer manastırlarla olan benzerlik ve farklılıkları,

4- Ruhbanların (geçmişte ve günümüzde) yaşadıkları yerler, sayıları ve geçirdikleri aşamaların tespit edilmesidir.

Bu sıraladığımız amaçlara belli bir ölçüde ulaştığımız kanaatindeyiz.

II - ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ :

Bu araştırmamızda konuyu ele alırken değişik birkaç yöntem takip ettik. Bunlar kütüphane çalışmaları ve karşılaştırma metodu olarak özetlenebilir.

Kütüphane çalışmalarımızı gerçekleştirirken kaynakların çoğunluğunu Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Milli Kütüphaneden temin edebildik. Basın ve internetten de yararlandık.

Araştırmamızda izlediğimiz yöntemlerden birisi de karşılaştırma metodudur. Dinler Tarihinin en önemli metotlarından birisi olan karşılaştırma metoduyla inançlar ya da anlayışlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları daha iyi anlamış olduk. Biz çalışmamız boyunca karşılaştırmaları Budizm ve Hıristiyanlıktaki ruhbanlık anlayışı üzerine gerçekleştirme yoluna gittik. Budist ve Hıristiyanların hemen hemen aynı inancı paylaştıklarını, Budistlerin yaşadıkları coğrafyadaki diğer topluluklardan (Hinduizm gibi) bir çok şeyleri aynen aldıklarını, dinlerinin, kültürlerinin birbirinden etkilendiklerini, giyim tarzlarının, sosyal hayatlarının çoğu zaman aynı olduğu sonucuna ulaştık.

Bütün bunları yaparken, elde ettiğimiz bulguları bir yargıya hapsedmeden objektif ve tarafsız bir şekilde ele almaya çalıştık. Çünkü amacımız öncelikle Dinler Tarihi alanına katkıda bulunmak, insanları en başta kendimize geçmişte yaşamış ve günümüzde yaşayan topluluklar ve inanışları hakkında bilgi sunmak, insanlar arasındaki hoşgörü ortamını kuvvetlendirmektir.

III - KAYNAKLAR :

Araştırmamızı yaparken çalışmalarımızla ilgili faydalandığımız birtakım kaynak ve

araştırmalardan bir kısmını tanıtacak olursak en başta ruhbanlıkla Budistler arasındaki bağı ya da keşişlerle ilgili kuralları incelerken *Vinaya* metinlerinden; Hıristiyanlıkla ruhbanlık arasındaki bağı incelerken de *Kitab-ı Mukaddes*'ten istifade ettik.

Ansiklopediler, kitaplar, makaleler ve dergilerden de yararlandık. Bunlar çok azı Türkçe olmakla beraber çoğunluğu İngilizce eserlerdir.

Ruhbanlık konusunda en çok faydalandığımız kaynaklardan ilki Madhu Bazaz Wangu'nun, Budizm'in yayılışını ve gelişimini anlatan "*Buddhism World Religions*" (New York 1993) adlı eseridir. Diğeri ise Peter Harvey'in Sangha ve onun çalışmalarından , sekiz dilimli yoldan bahseden ve ruhbanlık hayatının ekonomik boyutunu anlatan *An Introduction to Buddhism Teachings, History and Practices* (Cambridge University 1990) adlı eseridir. 1990 yılında basılan bu kitapta keşişler topluluğu ve uyması gereken kurallar, keşişliğe giriş törenleri, giysileri, manastır kuralları, ahlaki kurallar, keşişlerin kaldığı yerler vs. konular genişçe ve derli toplu bir tarzda anlatılmaktadır.

Budist ruhbanlığından söz eden başka bir eser de Sangha'nın foksiyonları ve Budizm'in akidelerinin yer aldığı, Shundo Tachibana'nın "*The Ethics of Buddhism*" (London 1975) ve 1996 yılında Tokyo'da basılan, Budist ahlakının (bekarlık, temizlik, sabır, yoksulluk gibi) karakteristik özelliklerinden bahseden, Kögen Mizuno tarafından yazılan *Essentials of Buddhism*'dir. Bundan başka bu eserlerde keşişler için kurallar, Sangha Teşkilatı ve Fonksiyonları gibi konular yer almaktadır.

Hıristiyanlıkta ruhbanlık konusuyla ilgili olarak Louis Bouyer'in "*The Spirituality of the New Testament and the Fathers*" adlı eserinin yanısıra, Jordon Auman'ın münzevi hayat ve yeme,içme,giyim kurallarından bahseden eseri "*Christian Sprituality in the Catholic Tradition*", Stephen P. F. Braun'un Benedictine'nin tarikatı hakkında bilgi veren eseri "*Guide to Christian Symbolizm*" ve Herbert Whone'un "*Church-Monastery-Cathedral An Illusrated Guide to Christian*" adlı eserleri de kullandığımız eserler arasındadır.

Benedictine kuralları ve Cluny tarikatı gibi bunu destekleyici tarzda ortaya çıkan mezheplerden bahseden *Jews and Christians in Twelfth Century Europe* (Michael A. Signer, John Van Engen); Keşişlerin farklı tipleri hakkında bilgi veren *Jews, Christians, Muslims A Comparative Introduction to Monotheistic Religions* (John Corrigen, Frederic M. Denny, Carlos M. N. Eire, Martin S. Jaffee), Kilise babaları ve rahiplerin geçim kaynakları hakkında bilgi veren Ninian Smart'ın "*The Worlds Religion Old Traditions and Modern Transfortmations*" adlı eserleri ise Hıristiyanlıktaki ruhbanlıkla ilgili az da olsa bilgi veren

eserlerdir.

Çalışmalarımız esnasında sıkça başvurduğumuz diğer bir kaynak ise ansiklopedilerdir. Bunlardan *The Encyclopedia of Religion*, *Encyclopedia of Religion and Ethics* en çok kullandığımız ansiklopediler arasındadır. Özellikle *Celibacy*, *Solitude*, *Monasticism*, *Austere Solitary*, *Monk*, *Nun*, *Virgins*, *Eremitism*, *Ascetism*, *Cenobite*, *Stylite* gibi maddeler en çok yararlandığımız ansiklopedi maddeleri arasında yer alır.

Kısaca bilgi vermeye çalıştığımız yukarıdaki bu eserler çalışmamızın iskeletini oluşturmuştur. Bu eserlerde birbirinin tekrarı şeklindeki bilgilere rastlandığından, dipnotlarda bazen hepsini, bazen de birisini göstermeyi yeterli bulduk.

I. BÖLÜM

RUHBANLIĞIN TANIMI VE TARİHÇESİ

I - RUHBANLIĞIN TANIMI:

Rahbaniyyet (ki bu kökten rahip ve cem'i ruhban gelmektedir) korku anlamındadır ve kelime olarak R-H-B kökünden türemiştir. Cemisi ruhban ismi faili de 'rahip'ten gelmektedir. Rahbaniyyet kavram olarak ise ' korku', rahip ise 'korkan kimse' demektir. İşte bu bağlamda Arapça'da nefis tezkiyesi için münzevi hayat yaşayan Hıristiyan zahitleri tanımlamak için rahip (korkan, çekinen) kelimesi kullanılmıştır¹.

Ayrıca Hıristiyanların alim, zahit, ileri gelen din adamlarını tanımlamak için 'keşiş' ifadesi kullanılmıştır. Pir, şeyh, kâhin anlamına gelen 'keşiş' dünya ile ilişkilerini kesip manastırda yaşayan din adamına denmektedir.

Batı dillerinde keşiş ve keşişlikle ilgili kelimeler (*monasticism, monk*) 'ıssız; yalnız yaşayan' anlamlarındaki Grekçe 'monos' kelimesinden türetilmiş; 'monesterion ve monastikos' manastır keşişliğini, 'monakhos' erkek keşişi, 'monastria' kadın keşişi ifade etmek için kullanılmıştır. 'Monachos' terimi Thomas incilinde (apokrif) tek başına olan, dini sebeplerle evlenmeyen anlamında kullanılmıştır². Budizm'de erkek keşişler 'bhikku', kadın keşişler ise 'bhikkhuni' diye isimlendirilir³. Bu keşişler ortak olarak keşişlik kurumunu da belirten 'sangha' kelimeleriyle adlandırılır⁴.

Batı dilindeki *hermit, anchorite, ascetic, solitary, monk, nun, cenobite, stylite*, kelimeleri de münzevi hayat yaşayan, yalnız kimseleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bunlara *celibacy, ascetic, nun* kelimeleri de dahil edilmektedir⁵.

¹ Fahrettin er-Razi, *Tefsiri Kebir, Mefatihü'l Ğayb*, Akçağ Yayınları, XXI, 340; Ebu'l 'Alâ el- Mevdûdi, *Tefhîmü'l Kur'an, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsîri*, İnsan Yayınları, VI, 30.

² Bernard McGinn, *agm*, 44; John Corrigan, Frederich M. Denny, C. M. N. Eire, M. S. Joffee, *Jews, Christians, Muslims, A Comparative Introduction to Monotheistic Religions*, USA, 1998, 304; Bernard McGinn, 'Christian Monasticism', *The Encyclopedia of Religion*, Vol. X, 44.

³ Kögen Mizuno, *Essential of Buddhism*, Tokyo 1996, 890. John Corrigan, Frederich M. Denny, C. M. N. Eire, M. S. Joffee, *Jews, Christians, Muslims, A Comparative Introduction to Monotheistic Religions*, USA, 1998, 304; Bernard McGinn, 'Christian Monasticism', *The Encyclopedia of Religion*, Vol. X, 44.

⁴ K. Mizuno, *age*, 89; F. Cabrol, 'Monasticism', 'Christian Monasticism', *ERE*, Vol.VIII, 797.

⁵ Daniel Gold, 'Celibacy' *ER*, Vol. III, 144; Walter O. Keelber, 'Asceticism', *ER*, Vol. I, 441; F. Cabrol, 'Monasticism', *ERE*, Vol.VIII, 781. Juan Manuel Lozano, 'Eremitism', *The Encyclopedia of Religion*, Vol. V, 137.

Istılahi manada *Ruhbanıyyet*; korku sebebiyle dünyaya sırt çevirmek, nefsin zaaf-larından dolayı ormanlara ve dağlara çekilmek, kadınlardan kaçınmak, aile birliğı kurmamak veya eş vazifesinden uzak durmak, dünyadan bütün alakasını kesmek anlamlarına gelir ki bu kelime Yunanca '*monacho*', Fransızca '*moine*(rahip)' tabirinden gelme '*monachism*'e karşılık gelmektedir⁶. Ruhbanlıkta en ileri giden Hıristiyanlar, özellikle Katolik mezhebine mensup din adamları olmuşlardır. Ruhbanlığa, Budizm dininde de rastlanmaktadır⁷. Ruhbanlık dünyevi yaşam ile dinsel yaşam arasında aracılık işlevini yerine getiren kurum olarak da kabul edilmiştir⁸. Bazı toplumlarda ve dinlerde tapınma uzmanlık konusu olduğu için rahiplik de uzmanlaşmış bir konumu ifade eder. Bu bağlamda rahip, kendisinden hizmet bekleyen halkın dışında, dine ve kulte ilişkin özel görevleri olan, ayinleri yönetme işlevini gören kişi olmuştur. Ruhbanlık işlevi, toplumsal grubun benimsediğı tanrısal güçlerin ya da doğaüstü varlıkların gerektirdiğı ayinlerin kurallara uygun biçimde yerine getirilmesiyle ilgilidir. Kurban ayinlerinin yönetimi, dinsel kültürlerdeki yaygınlığı nedeniyle ruhbanlığın başlıca işlevlerinden birisi sayılır. Örneğın Hinduizm'in ruhban kastı kabul edilen Brahmanların bu konumu Veda döneminde kurban ayinlerini yöneten din adamlarından kaynaklanır⁹. Katolikliğin Ortaçağda geliştirdiğı ruhbanlık öğretisi de bu durumun, insanoğluna Tanrının bağışlamasını kazandıran bir tür kurban töreni olarak görülen komünyon ayiniyle ilişkilendirilebilir¹⁰.

En gelişmiş biçimiyle ruhbanlık, genellikle merkezi bir otoritenin bulunduğu, belirgin öğretileri ve kesinleşmiş ayinleriyle örgütlenmiş bir kültü olan geniş toplumlarda görülür. Bundan, gelişmiş her dinde bir ruhbanlık kurumu bulunması sonucu çıkarılamaz. Nitekim dinsel yetkinin herhangi bir kurban ayiniyle ilişkilendirilmediğı İslam dini, ruhbanlığın bulunmadığı dinlere bir örnek olarak gösterilebilir.

Budist öğretisi de kurban ayinlerine ve ruhbanlığa yer vermez ama yine de uygulamada özellikle Mahayana mezhebinde keşişlerin (*bhikkhu*) rahiplerden pek farklı olduğu söylene- mez¹¹. Özellikle Tibet Budizm'inde ayin yöntemleri geleneksel büyü tekniklerini de içeren bir tür ruhbanlık olmuştur.

⁶ M. Tayyib Okiç, *İslamiyete Kadın Öğretimi*, Diyanet Yayınları, Naşbakanlık Basımevi, Ankara 1978, 27-28.

⁷ M. T. Okiç, *age*, 27-28.

⁸ Ana Britannica, "*Ruhbanlık*", Ara Yayıncılık, İstanbul 1990, XXVI, 384-385.

⁹ Vedalar Dönemi: (MÖ.2000 veya 1500-MÖ 400) Vedalar, Brahmanalar, Aranyakalar ve Temel Upanişatlar adıyla anılan Hindu kutsal metinlerinin yazıya geçirildiğı dönemdir. Bkz. A. İ.Yitik, *age*, 12.

¹⁰ Ana Britannica, *ag. madde*, XXVI, 385.

¹¹ Ana Britannica, *ag. madde*, XXVI, 384-385.

II - RUHBANLIĞIN TARİHÇESİ (DOĞUŞU VE GELİŞİMİ) :

Ruhbanlığın Budizm ya da Hıristiyanlıkla başlamış bir olgu olduğu söylenilemez. Çünkü ilksel kavimlerin bazılarında az da olsa tek başına hayat süren ve inzivaya çekilmiş kimselerin olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte eski ve ilk kavimler arasında ruhbanlığa rastlanmaz. Bunun sebebi, eski insanlar kabile halinde yaşarlardı ve kabilenin bütünlüğünü bozacak münferit hayat faaliyetleri ilk kavimler için bahis konusu olamazdı. Çünkü böyle kimseler daima kendi cemaatine, köyüne, klanına ve kabilesine sıkı bağlılık göstermek zorundaydı. Zira kişi, ancak sıkı bağlılıkla yaşayabilirdi. Öyle ki bir kabile düşman olan bir kabile tarafından yalnız bir kişi sağ kalacak şekilde yok edilecek olsa tek kalan kimse için kabilesiz yaşamak imkan dışı olur, çünkü insan, kabilesi yaşadığı müddetçe yaşayabilirdi.

Ama yukarıda bahsettiğimiz gibi ilksel kavimlerin bazılarında da istisnalar görülmektedir. Yalnız bunların yaptıkları ancak kabile nizamlarına riayet etmemezlilik ve köyün dışında bir yerde kendi başlarına bir kulübe kurup yaşamaktan ibaretti ki onların bu hareketleri de diğer kabileler tarafından iyi bir şey olarak görülmezdi ve bu gibi kural tanımaz münzevilerle diğer kavimler arasında mücadeleler olurdu. Kabile yasasına uymayanlar için düzenlenmiş bir çeşit kabile kanunları vardı. Cemiyet nizamına aykırı hareket edenler yurdundan kovulur, sürgüne ve ıssız yerlere yaşamaya mahkum edilirdi. Böyle hadiseler ruhbanlığın başlangıcı sayılabilir.

Bir de avcılık ve göçebelikle geçinen kabilelerin kendi ihtiyaçlarına ve hastalarına karşı tavrı da ruhbanlığın doğuşunda rol oynamıştır. Çünkü ihtiyaçlar ve hastalar gezgin kabileler için yük haline gelmişti. Artık işe yaramayan aile fertlerini boş yere beslemek köylüler için meşakkat oluyordu. Hindistan'ın eski köylüleri olan Aryalarda ihtiyaç olan her dindar kimse yalnız karısını beraberinde alarak inziva yerlerinde ömrünü geçirmek üzere köyünü ve evini terk etmek zorundaydı. İnzivaya çekilen bu ihtiyaçlar kendilerine ağaç kovuklarından ve çalılardan kulübelere yaparlar, civar köylerde dilencilik yaparak da geçimlerini sağlardı. Birkaç münzevi bir araya gelerek münzeviler grubu da oluşturulabilirdi. Birkaç yıl böyle geçtikten sonra bu grup içinde en ihtiyaç olanı grubu terk eder, bir daha kulübesine dönmek üzere belirsiz bir yere giderdi. Bunu yapmak dini bir görev olarak görülürdü. Münzeviler bir inziva köşelerinde çilekeşliğin türlü perhizleri ve oruçları ile vakit geçirirlerdi¹². İşte ruhbanlığın doğuşunu burada aramak gerekmektedir. Bu rahipler münzevi hayat yaşadıkları için (özellikle Hindistan'daki dilenci rahipler) bazen kendilerine 'yalnız

¹² Walter Ruben, *Buddhism Tarihi*, (Çev. Dr. Abidin İtil), Ankara 1947, 40.

gezen kaz' derlerdi¹³. Gerek Şamanlar olsun gerek Hindistan'daki gezici rahip tipleri olsun bunlar cemiyetten uzak asosyal kişiler olup genellikle ermiş kimseler olarak kabul edilmişlerdir.

A. BUDİZM'DE RUHBANLIĞIN TARİHÇESİ:

1- Buda'dan Önce Ruhbanlık:

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi ruhbanlık esasen insanlık tarihi kadar eski olup Budizm'de Buda ile başlamamıştır. Gerek cemiyetin kanunlarına uymadıkları için yurtlarından kovulan kuvvetten düşmüş ve artık faydasız bir hale geldikleri için kabilelere, cemiyete yük sayılan ve bu yüzden mağaralarda yaşamaya terk edilen yaşlılar, gerekse Hindistan'da birtakım gezici rahiplerin Buda'dan önce de var olduğu düşünülürse. Rahipliğin Buda'nın kendisinin ortaya çıkarmış bir şey olduğu söylenilemez. Buda ancak Hint toplumundaki inziva hayatının yayıcısıdır denilebilir¹⁴.

Hindu geleneğinde Brahma'nın hayatını öğrenci, bir aile babası, ormanda ikamet eden münzevi, son olarak da dünyayı terk eden, alakasını kesen, gezginci ve dilenme hayatının takipçisi olmak üzere dört kısma bölersek, Buda'nın manevi seyahatinin de Hindu geleneğinden örnek alındığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla ıssız yerlere ya da yalnızlığa çekilme Hindu ruhaniliğinde olduğu kadar, Budist ruhaniliğinin de ayrılmaz bir parçası olmuştur¹⁵. Çünkü Buda tarafından ilk vaazında öğretilen temel öğretilerden birincisi, ızdırapla ilgili gerçektir. Bu dünyanın bir ızdırap kaynağı olduğuna ve faniliğine kanaat getirdikten sonra kötümser bir anlayışa sahip olunmuş, kurtuluş ise *dukkha*'dan kaçmakta bulunmuştur. Bu amaçla içtimai bağlardan sıyrılarak inziva yerlerine çekinilmiştir¹⁶.

Yani Budizm'de ruhbanlığın doğuşu, bu dünyanın acı ve ızdıraplarla dolu olması, bunun sebebinin arzu ve ihtiraslar olduğu gerçeğini kabulüyle başlamış, bu aynı zamanda Budizm ruhbanlığının da sebebi olmuştur¹⁷.

İzdiraba son vermek için de fani arzulardan sıyrılmak ve arzuları terbiye etmek gereklidir. Bu sürekli tekrarlanan devrelerden kurtulmanın yolu, *Nirvana*'dır¹⁸. *Nirvana*'ya

¹³ W. Ruben, *age*, 42.

¹⁴ W. Ruben, *age*, 38; A. S. Geden, 'Monasticism(Buddhist)', Encycpdia of Religion and Ethics, Vol. VIII, 797.

¹⁵ J. M. Lozano, 'Eremitism', *ER*, Vol. V, 138.

¹⁶ *Dukkha*, İnsan varlığının mahiyeti olan hastalık, ölüm (bkz. P. Harvey, *An Introuction to Buddhism Teachings, History and Practices*, 47; Acı, ızdırap ve kötülüklerdir (Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnançlar Sözlüğü*, Ankara 1998, 101).

¹⁷ P. Harvey, *age*, 47; Ş. Gündüz, *age*, 101; İslam Ansk., *Budizm Mad.*, 353.

ulaşmak Budist rahiplerinin temel amacı olmuştur. Bu yüzden hayatı terk edip en yüksek hedefin peşinden koşmak onlar için bir ideal olmuştur¹⁹.

2- Buda Zamanında Ruhbanlık:

Buda'nın en çok söylediği şey, hayatın ızdıraptan oluştuğu ile ilgili dört hakikat akidesiydi²⁰. Bütün ızdırap yolları lezzetten, haz duymaktan geçmekteydi. Tek kurtuluş yolu ise ihtiyaç, eğilim ve lezzetin geçtiği bütün yolları terk etmektir. Böylece ruhban, bunlarla oluşan bütün kaygılardan kurtulabilirdi. İnsan, kendi işlerinde ve düşüncelerinde gizli bir sükûta dalmak, kendini bataklıktan kurtarmak için hayatın bu günlük kavgalarından uzaklaşmalıdır. Çünkü nefsin hayatla olan bağlarını kesme olayının zorlama olmadan gerçekleşmesinin mümkün olmadığına inanıldığından, nefsi zorlamak için güçlü bir iradeyle ona gem vurmaya gerekir ki, bunun da riyazetle gerçekleşeceği düşünülür²¹.

Buda riyazetin en ağır yöntemlerini kendisinde denemiştir. Bunların sonunda riyazet'in kendisine bütün bu eziyetleri çektirdiği halde beşer üstü bilgi ve görüş sahibi olmayı sağlamadığını, bütün bunların garip bir hevesten ibaret olduğunu, riyazetin bedeni yok etme dışında başka bir şeyle sonuçlanmadığını anlamış, sağlam bir beden içinde sağlam bir kafa olduğu takdirde hakikati bulmanın mümkün olacağına hükmetmiş, aşırılığa sapan zahitlikten vazgeçmiştir²². Böylece bol nimet içinde yetişen şehzade yıllarca eziyet çekmiş, önceki aşırı zevk düşkünlüğü gibi şimdiki aşırı zühdün de insanı gerçeğe ulaştırmayacağını anlamıştır²³. Dolayısıyla Buda'nın ulaştığı şuur tek bir esastan ibarettir : 'Ey insan ne ölümden sonraki kaygıyı taşı, ne de ölümden önceki kaygıyı. Ne riyazet çek ne de lezzete esir

¹⁸ Nirvâ fiili kelime anlamı itibarıyla 'sönme' anlamına gelir. (Bkz. Ananda Coomaraswamy, *Hinduizm ve Budizm*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000, 99); *Nirvana*, duyguların bastırılması (bkz. John Stevens, *Aydınlanma Şehveti-Budizm ve Seks*, Dharma Yayınları, Boston 1990, 24), İstek ve tutkuların, kin ve nefretin yok olması, kişinin yolunu şaşmaktan kurtulması, arzu ve ihtirasların, kötülüklerin ateşinden kurtulması, anlamına gelir. (Bkz. İslam Ansk., *Budizm Mad.*, 356-357).

¹⁹ Shundo Tachibana, *Ethics of Buddhism*, London 1975, 143- 144; A. S. Geden, 'Monasticism (Buddhist)', *ERE*, 797; A. Abdullah Masdüsi, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981, 125.

²⁰ Dört temel gerçek: 1- İnsan varlığının mahiyeti ızdırap, acı ve gerçeklerdir (*dukkha*). 2- İzdırabın sebebi arzu ve ihtiraslardır. 3- İzdırabı dindirmek *Nirvana* ile mümkündür. 4- *Nirvanaya* ulaşabilmek de ancak sekiz dilimli yol ile mümkündür. Bkz. P. Harvey, *age*, 23; Bradley K. Hawkins, *Buddhism*, London 1999, 42; K. Mizuno, *age*, 30; S. Tachibana, *age*, 249; Madhu Bazaz Wangu, *Buddhism World Religions*, New York 1993; 26; G. Tümer, A. Küçük, *age*, 164.

²¹ *Riyazet*, insanın kendisini kendisinden alan her şey ve herkesle olan tüm bağlarını kesmesinden ibarettir. Riyazet ehli ise, asla hayata, hayatın zevklerine nefsini, bedenini kaptırmamış, tümünü terk etmiş olan kimsedir. Budistlere göre riyazetin temelinde 'seni sen yapan özelliklerini öylesine temizlemelisin ki, dostlarının hiçbiri artık seni tanımasın. Sevgilin seni görünce eski dostu olabileceğini düşünmesin. Anne ve baban seni görünce artık onlarla aranda bir akrabalık bağının olamayacağını anlasınlar' görüşü vardır. (Bkz. Ali Şeriati, *Dinler Tarihi*, Seçkin Kitaplar Yayıncılık, İstanbul 2004, 381-393).

²² P. Harvey, *age*, 19; Ömer Rıza Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1947, 121-122.

²³ G. Appleton, *On the Eightfold Path*, London 1961, 31-32.

ol'²⁴ diyerek 'ortayol' adını verdiği her iki aşırıliktan da uzak durmayı öngören bir yolu benimsemiştir. Bu aşırılığın birisi kendini aşırı bir şekilde dünya zevklerine bağlamak, adamak; ikincisi inziva hayatına adamaktı²⁵.

Ayrıca Buda'nın sözleri ve menkıbeleri de onun düşünce sistemini en açık şekilde ortaya koymaktadır. Mesela bağlılarından bir tanesi O'na bir gün şöyle sormuştu: 'Dini huzura kavuşmak için senin gibi serveti, işi ve teşebbüslerimi terk etmeli miyim?' Buda şöyle cevap verdi: Sekiz dilimli asil yolda²⁶ yürüyen herkes, dini hayatın saadetine kavuşabilir. Servete gönlü bağlı olan kişi, o servetle kalbi zehirleneceğine, infak ile onu terk etmesi daha iyidir. Ancak kalbi servete bağlı olmayan ve malını dürüstçe kullanan kişi insanlara huzur dağıtır. Sana söylüyorum! Hayatına ve çalışmalarına devam et! İnsanı kötüleştiren şey hayat, servet ve güç değil, bunlara kalbi bağlamaktır²⁷.

Görüldüğü üzere Buda, züht konusunda mutedil bir çizgi yakalamıştı. O ne gezginci bir zahit, ne de yerleşik bir münzeviydi. Halk içine girip vaaz ederdi. Bu anlamda Buda'ya dünyadan el-etek çekerek tek başına bir hayat süren bir ruhban gözüyle bakmak doğru görünmemektedir.

Ayrıca bu dönemdeki ruhbanlık anlayışında Buda'nın kurduğu *Sangha* teşkilatını da görmezlikten gelmemek gerekir²⁸.

Buda'ya inanan ilk beş keşişten ilki Kondanna'dır²⁹. Bu sayı zamanla Buda'nın da içine bulunduğu altmış keşişe ulaşır³⁰.

İlk etapta *Sangha* (Bekarlar teşkilatı) sadece erkeklerden oluşuyordu. Keşişlerle keşişeler arasında bir takım ilişkilerin olabilirliliği gibi sebeplerden dolayı Buda, kadınların girmesi gibi konular hakkında görüş beyan etmekten sakınmıştır. Ama üvey annesinin (aynı zamanda teyzesi Mhapacati)³¹ ve kendi talebesi Ananda'nın ricası üzerine kadınların da

²⁴ A. Şeriati, *age*, 382-383.

²⁵ P. Harvey, *age*, 23.

²⁶ Bradley K. Hawkins, *age*, 16, 43; S. Tachibana, *age*, 48,171; M.B. Wangu, *age*, 26.

²⁷ G. Appleton, *age*, 109-110.

²⁸ *Sangha*. Keşiş ve keşişeler topluluğu anlamındadır (Bkz. P.Harvey, *age*, 73; K.Mizuno, *age*, 89-94; Bradley K. Hawkins, *age*, 45; S. Tachibana, *age*, 44; M. B. Wangu, *age*, 104; M. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* (çev. Ali Berktaş), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, II, 106.

²⁹ P. Harvey, *age*, 23-24; Jean Boisselier, *Buda'nın Bilgeliği*, Yapı-Kredi Yayınları, 1889, 55; Shundo Tachibana, *age*, 16, 224.

³⁰ J.Boisselier, *age*, 791; P. Harvey, *age*, 24.

³¹ Buda'ya katılan ilk keşişedir. (Bkz. S. Tachibana, *age*, 16, 224; Asaf H. Çelebi, *Buddha*, Batı Yayınları 1946, 187). Fahişe Amrapali de ilk katılan keşişelerdendir (Bkz. J. Boisselier, *age*, 100; A. H. Çelebi, *age*, 255).

katılmasını kabul etti³². Buda'nın karısının da bulunduğu bu keşişeler, her zaman keşişlere bağlı kalmışlar ve nedametın simgesi olarak sarı cübbe giymiş ve erkek keşişlerde olduğu gibi başlarını tıraş ettirmişlerdir³³.

Başlangıçta az sayıda insandan oluşan Bekarlar Tarikatı (*Sangha*), Buda'ya ve onun öğretilerine sadakatle bağlıyken, zamanla bu sayının artmasıyla birlikte sorunlar çıkmaya başlamış, bu durum da Buda'yı bazı kurallar koymaya zorlamıştır. İlk kural da doğal olarak cinsellikle ilgiliydi. Ne şekilde olursa olsun cinsel ilişkide bulunan keşiş atılacak ve bir daha tarikata kabul edilmeyecekti. Cinsel ilişki bir insanın hayatı boyunca yapmamak zorunda olduğu bir şeydi³⁴.

Buda zamanında temeli atılan *Sangha*, daha sonra Budizm'in yayılmasını sağlayıcı bir çok etkinliklerde bulunmuştur.

3- Buda'dan Sonra Ruhbanlık:

Buda'nın ölümünden sonra gerek kutsal literatürün belirlenmesi gerekse bir takım tartışmaları çözüme kavuşturmak amacıyla ruhani meclisler oluşturulmuştur³⁵. Bunlardan bir kısmı kısaca şöyledir:

a- Rajgir (Rajagriha) Konsili (MÖ.405-424) :

Bu konsilde Vinaya ve Sutta pitaka (tripitaka-üçlü sepeti oluşturan metinlerin ilk ikisi) tespit edilmiştir. 500 arhat'ın³⁶ katıldığı bu konsilde Buda'nın vaazlarıyla, onun öğrettiği manastır kurallarını içeren metinler kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu konsil, Budist kutsal metinleri oluşumunun başlangıcı olması bakımından önem arz etmektedir³⁷.

b- Vaisali (Vesali) Konsili: (MÖ.383):

³² P. Harvey, *age*, 221-222.

³³ B. Hawkins, *age*, 107; M. Taplamacıoğlu, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Güneş Matbaacılık, Ankara 1966, 151.

³⁴ John Stevens, *age*, 38-39.

³⁵ B. K. Hawkins, *age*, 45; M. Taplamacıoğlu, *age*, 155.

³⁶ *Arhat*, Sanskritçe'de değerli, saygıdeğer insan anlamındadır. Buradaki anlamı nihai kurtuluşa ermiş, ideal kişidir. (Bkz. B. Hawkins, *age*, 46; K. Mizuno, *age*, 65, 75; M.B.Wangu, *age*, 57-58; P. T. Raju, Wingsit Chan, Joseph M. Kitagava, İsmail R. Faruli (Trc: Abdullah Davudoğlu), *Asya Dinleri*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2000, 165; A. H. Çelebi, *age*, 58; A. İhsan Yitik, *Hint Dinleri*, İzmir 2005, 87).

³⁷ Domien Keown, *Dictionary of Buddhism*, Oxford University Press 2003, 66; K. Mizuno, *age*, 79.

Vinaya'daki manastır kurallarının yorumlanmasıyla ilgili (keşişlerin yanlarında değerli eşya taşıyıp taşıyamayacağı vs.) problemleri çözüme kavuşturmak amacıyla toplanmış olup bu konsilde Budizm'deki ilk ayrılmalar ortaya çıkmıştır³⁸.

c- II. Pataliputra Konsili (MÖ. 240-250):

Bu mecliste Budist kutsal kitapları (Tripitaka'nın tamamlanması) kesin bir şekilde tespit edilmiş, çok daha önemlisi Budizm'in geleceği konuşulup bunu sağlamak için Hindistan dışına gönderilecek misyonerlerin örgütlenmesi gibi gayeleri gerçekleştirmek amacıyla toplanmıştı³⁹.

d- Kanişka Konsili (MÖ.100):

Bu konsilde Budizm'in esas kaideleri oturtulmuştur⁴⁰. Bu konsiller Kuşan Kralı Kanişka(120-160)⁴¹ ve Budizm'i İmparatorluğun resmi dini yapan Aşoka (MÖ. 268-239)⁴² zamanında kurulmuştu. Aşoka'nın ölümünden sonra Maurya Krallığı, Sunga Hanedanlığının (MÖ.185) eline geçmiş, Sunga, ülkesindeki bütün *Stupa* (Pagoda)ların⁴³ yıkılmasını, keşişlerin öldürülmesini istemiş, bunun üzerine Budistler de uzak yerlere gitmek zorunda kalmışlardır.

MS.V. asırda başlayan devrede ise, Buda mezhebine girenlere karşı baskılar başlamış, manastırlar yağma edilmiş, sayısız keşiş ve keşişe sürgün edilmiş, öldürülmüştür.

Miladın 1884 yılında ise Buda mezhebi şiddetli baskılarla karşılaşmış, Çin ülkelerindeki 40 bin Buda manastırı yıkılmış, sayıları 250 binden fazla olan rahiplerle rahibelerden ya sivil hayata geçmeleri ya da memleketi bırakıp gitmeleri istenmiştir⁴⁴.

Bu olaylar karşında Budistlerin gerek mabetlerinin yıkılması, gerekse keşişlerin öldürülmesi onları dinlerin daha iyi yaşayabilecekleri uzak yerlere sevk etmiştir. Böyle durumların olagelmesi zaten varolan ruhbanlığı daha da çoğaltan ve geliştiren sebepler olarak görülebilir.

³⁸ B.K. Hawkins, *age*, 45; P. Harvey, *age*, 74-75; K. Mizuno, *age*, 34; A. H. Çelebi, *age*, 60; A. İ. Yitik, *age*, 48; M. Taplamacıoğlu, *age*, 155.

³⁹ B. K. Hawkins, *age*, 47; A. H. Çelebi, *age*, 61; A. İ. Yitik, *age*, 48; M. Taplamacıoğlu, *age*, 155.

⁴⁰ B. K. Hawkins, *age*, 47; A. H. Çelebi, *age*, 62.

⁴¹ Bkz. M. B. Wangu, *age*, 41-43.

⁴² P. Harvey, *age*, 75.

⁴³ Tam anlamıyla bir Budist yapı olan, kutsal emanet ve anıt olarak insanlar tarafından kutsal sayılan *Stupa*, Budizm tarafından oluşturulmamıştır. Kökeni demir ve bronz çağına uzandığından *Tumuli'lerle* (çok eski zamanlarda tuğla ya da taştan inşa edilmiş, bir duvarla çevrili, üzerinde sütun yükselen bir kubbesi bulunan büyük bir yapı) karıştırılmaktadır. Kat kat sıralanmış kraliyet şemsiyeleri ve sancakları bulunan bu kubbe, Hıristiyanlık çağının başında *stupaların* ayırıcı özelliği olan konik biçime dönüştürülmüştür. *Stupaların* tarzları bölgelere göre de farklılık göstermiştir. (Bkz. J. Boisselier, *age*, 123; P Harvey, *age*, 77-78).

⁴⁴ Ö. R. Doğrul, *age*, 179.

Tibet'e de VII. yy.da giren Budizm, IX-XI asırlar arasında bugünkü şeklini almıştır. O sırada bölgesel kralın davetinde Keşiş Atisa, Hindistan'dan geldi. Sangha'nın düzelmesine yardım etti, bekarlığı vurguladı. Tibet'in, Budist doktrinini anlamsını anlamasını sağladı. Onun reformları manastır kurallarının tesis edilmesi konusunda müritlerine yol gösterdi. Bir çok okullar kuruldu. Kurulan ilk okul, Marupa (101-96) tarafından kurulan Kagu-pa okuludur. Diğer bir okul, 1073'te Saskya manastırında kurulan Sakya-pa okuludur. Tibet Budizm'inin son büyük okulu ise reformcu Tsong-kha-pa (1357-1410) tarafından kurulan okuldur⁴⁵. Budizm ve aynı zamanda keşişlik, bu okullar ve misyonerlik vasıtasıyla da Hint yarımadasının batısında ve Orta Asya'da yayılmaya başladı.

Ayrıca XIX. yy.da İngilizlerin istilası o sırada varlıklarını sürdüren Burma'daki Sangha teşkilatının geleneksel yapısına zarar vermiştir. Burma 1947'de istiklaline kavuşunca *Sangha* eski itibarını kazanmıştır. Sonraki yüzyıllarda, Therava ve Abhayagiri adlı Budist mezhepleri, Seylan'daki *Sangha*'nın temelini oluşturmuştur. Portekiz, Hollanda, İngiliz istilası sırasında *Sangha* geri planda kalmışken, XIX. yy.ın sonlarına doğru yeniden güç kazanmıştır. Her ne kadar Gotama'nın ölümünden sonra *Sangha*'da bir takım farklılıklar görülse de Buda'nın telkinatı keşiş ve keşişeler topluluğu tarafından yaşatılmış ve diğer yerlere yayılmıştır⁴⁶.

Budizm'in şu andaki varlığını daha çok *Sangha* teşkilatının çalışmalarına borçludur denilebilir.

Konsillerin toplanmasından, *Dhamma* ve *Vinaya*'nın rehberliği altında bir hayat paylaşan topluluk olan Buda'nın bıraktığı *Sangha*'dan başka, ruhbanlık anlayışındaki önemli nokta şu olmuştur: Buda her ne kadar herkesin aydınlanmaya erişebileceğini söylese de sonraları Budist nazariyelere 'Evlerini terk edip manastır hayatına kendini adamayan kişi aydınlığa eremez' kanaati eklenmiştir.

Bundan başka et yememek de Budist manastırlarında kural olmuştur⁴⁷. Halbuki Buda, keşişler için eti sakıncalı görmemiş, hatta kendisi sadaka kasesindeki eti kabul etmiştir. Onun bu davranışından, vurguladığı şeyin, insanları kasıtlı olarak öldürmekten sakındırmak olduğu söylenilebilir⁴⁸.

Diğer bir kural da cinsi tatminin bütün kötülüklerin kaynağı olarak görülmesi, (Budizm'in ilk bin yıllık gelişmesinde) evlenmenin tahkir edilmesiydi.

⁴⁵ P. Harvey, *age*, 146-147.

⁴⁶ B. K. Hawkins, *age*, 47.

⁴⁷ M. Collcut, '*Monasticism (Buddist)*, *The Encyclopedia of Religion*, New York 1987, Vol. X, 41-42.

⁴⁸ P. Harvey, *age*., 203-205. Şimdi Zen Rahipleri çoğunlukla vejeteryandır. Japon okulları ise hem et yer, hem de alkol alırlar. (Bkz. P. Harvey, *age*, 26-27).

Dolayısıyla Buda'dan sonra üç cevhere bağlanmanın esas olması gibi görüşlerde ve uygulamalarda bazı farklılıklar görülmeye başlanmıştır⁴⁹.

B. HİRİSTİYANLIKTA RUHBANLIĞIN TARİHÇESİ:

Hıristiyanlıkta ruhanlığın ortaya çıkışı hakkında iki görüş öne sürülmüştür. Bunlardan birincisi, Hıristiyanların ruhanlık konusunda öncekileri örnek aldığı (İlkel kavimler ve Hintler de olduğu gibi)⁵⁰, ikincisi ise Hıristiyanların ruhanlığı kendilerinin ortaya çıkarmış olması.

Hıristiyan ruhanlığının her şeklini diğer dinlerin görünüşlerine benzemesi sebebiyle orijinal bir müessese olup olmadığı da sıkça tartışılmıştır.

Ruhanlık, kimilerince Hıristiyanlığa ait bir kuruluş olarak görülmezken kimilerince de ruhanlığın bağımsız bir şekilde Hıristiyanlık içinde canlandığı belirtilmiş, Hz. İsa'nın da İncil'de yoksulluk ve bekarlığı tavsiye ettiği ileri sürülerek kutsal kitaplara dayandırılmaya çalışılmıştır⁵¹.

Bu yüzden ruhanlığın Hıristiyan prensipleriyle (ilke) beslenen, Hıristiyan topraklarında olgunlaşan bir bitki olarak görmek gerektiği belirtilmiş, ruhanlık genelde Hıristiyanların (özelde Katoliklerin) yaşam tarzı olduğu için adeta Hıristiyanlıkla özdeşleştirilmiştir⁵².

Biz Hıristiyanlıkta ruhanlığın tarihçesini üç bölümde ele aldık:

1-İlk Dönem

2-Ortaçağ Dönemi

3-Sonraki Dönem

1 - İlk Dönem Hıristiyanlarında Durum:

MÖ. 340'lı yıllara Mısır'ın putperest dinlerinde züht ve halvet uygulanmaktaydı⁵³.

⁴⁹ P. Harvey, *age*, 26-27.

⁵⁰ A. S. Geden, *age*, Vol. VIII, 797.

⁵¹ F. Cabrol, *age*, Vol. VIII, 781; Matta 19:21; 19-12; George Weckman, New York 1987, 'Monasticism', *ER.*, Vol. 10, 44.

⁵² F. Cabrol, *age*, 783.

⁵³ Birisiyle veya kendisiyle başbaşa kalmak, تنها olmak, geçip gitmek, aldatmak gibi anlamlara gelen bir kelimedir. Halvet, 'Hâlâ' kökünden gelen bir isim olup 'başbaşa kalmak veya yalnız kalmak' demektir (İbn. Manzur, *Lisanü'l Arab*, Beyrut 1374 (1955), XIV, 237-242; Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, Konya 1993, IV, 945-946; Suad el-Hakim, *Mu'cemus-sufi*, Beyrut 1981, 433-438). İstilah olarak halvetin hicri ilk asırlarda uzletle aynı manaya geldiği anlaşılmaktadır. Sonraları da anlam yakınlığının devam etmesiyle bazıları bu iki kelimenin aynı şeyi ifade ettiğini söylemiş, bazıları da aralarındaki farkı tespit etmeye çalışmıştır (Abdü'l münim el- Hıfni, *Mu'cemu mustalahâti's- Süfiyye*, Beyrut 1987, 92).

Mesela mağaralarda inzivaya çekilme ve bekar yaşama adetleri vardı.Zühdi temayüller az da olsa Yahudiler arasında da görülmekteydi⁵⁴. İlk Hıristiyanlar hellenist, Yahudi ve Putperestlerin züht uygulamalarını görüp uygulamanın yanı sıra zühdi hayatın örneklerini Hz. İsa'nın yaşantısında da görmüşlerdi⁵⁵.

Hıristiyanlıkta ruhbanlık, Hz. İsa'nın Filistin Çölünde kırk gün uzlet hayat yaşadığı şeklindeki rivayetle başlar⁵⁶. MS. III. ve IV. asırlarda ise hızla artış gösterir. Bu artışta içtimai faktörlerin büyük bir rolü olduğu ileri sürülmektedir. Bu faktörler üç maddede özetlenebilir:

a) MS.250 ve civarı sonrasında Romalılardan görülen zulüm ve işkenceler bir çok rahibi çöl ve dağlara kaçmaya itmişti.Zira Mısır'a hakim olan Roma İmparatorluğu, ideolojik olarak dayandığı çok Tanrıçılığı reddeden birini asla kabul etmiyordu. Özellikle Dece ve Valerien'in saltanatları döneminde (MS.250-260) Hıristiyanlığın kökünü kurutma teşebbüsleri vuku bulmuştu. MS. 300 yıllarında, bu zulümlerden kaçan ve münzevi hayat süren bir çok rahip vardı⁵⁷.

b) MS. III. yy.da Yahudiler ve İranlılar Roma İmparatorluğuna karşı ayaklanmışlar, imparatorluk hudutları içinde yer yer isyan çıkmıştı⁵⁸. Harpler ve isyanlar esnasında imparatorluğun bir çok bölgesi harap olmuş, bunun neticesinde taş surlarla çevrili şehir hayatı zorunlu hale gelmişti. Site şehirlerindeki zenginler, lüks ve israfa dayalı hayatlarını sürdürebilmek ve isyancılara karşı yapılacak mücadelenin masraflarını karşılamak üzere halka vergi ve ağır mükellefiyetler yüklemişlerdi. Hıristiyanlığın yaygınlaştığı Roma cemiyetinde derebeylerin israfçı ve halka karşı baskıcı tutumu, fakir köylüleri bir kısmını dağa çıkıp eşkıya olmaya ya da manastırda inzivaya çekilip beylerin ve devletin tazyikinden kurtulmaya sevk etmiştir⁵⁹.

c) MS. 380 senesinde Theodos'un saltanatında Hıristiyanlığın, İmparatorluğun resmi

⁵⁴ W. M. Flinders Petric, *Egypt and Israel*, London 1923, 133-134.

⁵⁵ O. Zöckler, *Asceticism (Christian)*, ERE, Edinburg 1961, Vol. II, 75.

⁵⁶ 'Azele' uzaklaştırmak, azletmek, bir şeyi yerinden veya işinden ayırıp bertaraf etmek gibi anlamlara gelen bir fiildir. 'Uzlet' kelimesi de ayrılma, çekime, uzaklaşma' anlamlarına gelir (İbn. Manzur, *age*, XI, 440; 'Asım Efendi, *age*, III, 1434-1435). İstilah olarak ise, halk arasından süresiz çekilip münzevi bir hayat yaşamaktır. Diğer bir ifadeyle günaha girmemek, daha çok ve ihlaslı ibadet etmek için toplumdan ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek, tek başına yaşamaktır (Şerif Ali b. el-Cürcani, *Kitabü't Ta'rifat*, Beyrut 1983, 150); Markos I/2-13; Luka 4/1-2.

⁵⁷ Bu zulümler, MS. 313 senesinde İmparator Konstantin'in 'Milan fermanı' ile sona ermiş, MS. 380'de Teodos'un saltanatında Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğunun resmi dini olmuştur. Bkz. Albert M. Bernard *'Hıristiyanlık'* (Çev. Mehmet Aydın), Konya 1993, 137.

⁵⁸ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, İstanbul 1885, 434.

⁵⁹ Amiran K. B.,*age*, 435.

dini oluşuyla kilisede başlayan bozulmanın da dindar Hıristiyanları sıkı bir zühdi hayata ittiği bilinmektedir⁶⁰. İlk Hıristiyanlar topluca uzlete çekilmiyor, zühdi hayatı evlerinde izliyorlardı. Evliliği mal-mülk sahibi olmayı, terk ediyor, uzlet, sessizlik, oruç ve diğer çilelerle yaşıyorlardı. Bu dönemde ruhbani hayat ferdi idi. Her biri çölün ayrı köşesinde yaşayan keşişler ve rahipler görülüyordu. IV. asra doğru ise ruhanlık yek vücut bir karakter takınmaya başladı. Hususi odlarda ve kulübelere yaşayan keşiş grupları kuruldu ve bir liderin yönetiminde yaşamaya başladılar⁶¹. Hıristiyanlığın ilk yayıldığı yerler olan Mısır, Suriye ve Anadolu III.yy.dan sonra halvete çekilen keşişlere sıkça rastlanmaktaydı.

- Mısırdaki Uzlet: Hıristiyan ruhanlığının ilk gelişim yeri Mısır idi. Hıristiyan dünyasında IV. yy dan V. yy.ın ortasına kadar önemli bir rol oynamıştı. Hıristiyanlıkta manastır düşüncesinin öncüsü kabul edilen Origen (MS.185-254), müritlerini tefekkürü bir hayata, Allah'a yönelmeye ve bekarlığa teşvik ediyordu⁶². Mısır rahipleri arasında Paul'un⁶³ 23 yaşından 113 yaşında ölüncüye dek çölde yaşayan ilk rahip olduğu söylenir⁶⁴. Mısırdaki ruhanlığın temelini Paul ve St. Antony (MS.250-350) atmışlardır. Paul hakkında fazla bilgimiz yok ancak St. Antony'nin onu ziyaret ettiği söylenmektedir. Hatta Antony'nin Paul öldükten sonra onu görmek için kaldığı mağaraya gittiğini ancak mezar kazmak için kürek almayı unuttuğunu anlatan hoş bir efsane vardır⁶⁵.St. Antony'nin hayatı hakkında pek çok bilgiye sahibiz. Miladi 250 senesinde asil bir Mısırlı ailede doğdu. Yirmi yaşına geldiğinde zühdi hayata yöneldi. Önce evde uzlet hayatı yaşayan Antony, sonraları yirmi yıllığına çölde inzivaya çekildi⁶⁶. Bu yirmi yılın sonunda uzletten çıkıp etrafına müritler topladı ve onlara zühdi hayatın prensiplerini öğretti. Şöyle dediği rivayet edilir: 'Sudan çıkan balıklar nasıl ölüyorsa biz rahipler de insanlarla fazla ihtilat ve sohbet ettiğimizde akıllarımız bulanır, ahlakımız bozulur. Bu yüzden balık nasıl hayatını su altında geçiriyorsa biz de yaşantı ve işlerimizi yalnızlığa gömmeliyiz'⁶⁷.

Önceleri inzivadan ibaret olan ruhbani hayatı, St. Antony sistemleştirirken, ruhu

⁶⁰ Margeret Smith, *The Way of Mystics*, London 1976, 11.

⁶¹ M. Smith, *age*, 12-13.

⁶² Bernard McGinn, *age*, X, 44-45.

⁶³ Hakkında fazla bilgi olmamakla beraber MS. III.yy'da yaşadığı bilinmektedir.

⁶⁴ Bazı kaynaklara göre çölde ilk inzivaya çekilen St. Antony'dir (Bkz. Bernard McGinn, *agm*, 45).

⁶⁵ Palladius, *The Paradise of Fathers* (İngilizceye trc. E. A. Budge), London 1907, I, 202-203.

⁶⁶ Ninian Smart, *The Worlds Religions Old Traditions and Modern Transformations*, Cambridge University Press, Great Britain 1989,246,255;Jordon Aumann, *Christian Spirituality in the Catholic Tradition*, Ignatius Press, London 1980, 39; Louis Bouyer, *The Spirituality of The New Testament and the Fathers*, The Seabury Press, USA 1963, 308; G. Weckman, *agm*, ER, Vol. X, 45.

⁶⁷ Palladius, *age*, I, 69.

saflaştırmayı hedefleyen iyi amellere de yer vermiştir. Onun sisteminde ibadet ve murakabe, el emeği ve başkalarına hizmette birleştirilmiştir⁶⁸. St. Antony tarzı ruhbanlık aşağı Mısırda Nil boyunca hakim olmuştu. Diğer taraftan St. Antony'nin çağdaşı olan Pachomius (ö. 346)⁶⁹ modern anlamda ilk Hıristiyan manastırının kurucusu olarak kabul edilir. Nitekim Pachomius, 346'da ölünceye kadar yaklaşık 3000 rahibin yaşadığı dokuz manastır kurduğu nakledilir. Onun idaresindeki keşişler hücrelerde yaşar ve liderlerine kesinlikle itaat erlerdi. İbadet için ortak bir kiliseleri olan keşişler, tarım ve el sanatlarıyla uğraşırlardı. Elde ettikleri üretim fazlasını ise fakirlere ve kadın manastırlarına gönderirlerdi. Ayrıca Pachomius, keşişleri için ilkeler belirlemiştir. Bu ilkelere göre bir hücrede üç keşiş yaşamalı ve birlikte yemeliyiler. Yatarak değil, oturarak uyumalı, geceleyin elbisenin altına keten, gündüz elbise üstüne koyun derisinden cübbe giyip kemer ve bir tür külah takmak zorundaydılar. Yeni müritler üç yıllık bir deneme ve çileye tabi tutulurdu. Bu tarzdaki zühdi hayat Yukarı Mısır'da hakim oldu. Hatta V. asrın başlarında keşişlerin sayısının 50 bin olduğu rivayet edilir⁷⁰. MS. 333'te doğan 'Shenoudi', Pachomius'un görevini devam ettirmiş ve daha sert kurallar yanında manastırda yeni adak usulleri getirdiği bilinmektedir. O manastır hayatını organize ederken kendine bu konuda Mısırlı Macarius⁷¹ ve Ammon yardımcı olmuştu. 300'lü yıllarda doğan Macarius, 30 yaşındayken çölde uzlete çekilmiştir. Altı ay bataklıkta yaşadığı ve sineklerin vücudunda ısırılmadık yer bırakmadıkları söylenir. Ammon (ö.356) ise, gençliğinde evlenip karısına zıfaf gecesi iffet üzerine vaaz ettiği nakledilir. Her ikisi de hayatları boyunca ayrı yaşama konusunda anlaşmış ve 18 sene kardeş gibi yaşamışlardı. Sonra ayrılmışlar ve Ammon Nitria'ya⁷² giderek 320-330 yılları arasında yarı zühdi bir ruhbanlık tesis etmişti. Nitria Vadisi ve Scete Çölü'ndeki⁷³ zahitler hakkında bir çok rivayetler vardır. Zira o dönemin yazar ve gezgincileri onları çöldeki halvet yerlerinde ziyaret ederek gördüklerini yazmışlardı. Onlar geniş bir yerde iskan ederler ve meskenleri ücra bir köşede bulunurdu. Oradaki insanlar birbirinden ayrı yaşarlar hatta bir keşişi arkadaşları tanımayabilirdi. Koyu bir sessizlik içinde yaşarlar ve her biri hücrelerinde münzevi bir hayat sürerdi⁷⁴.

⁶⁸ Palladius, *age*, I, 37.

⁶⁹ Manastırda yaşayan tarikatın kurucusu olup ilk manastırı 320 yıllarında Tabennesi'de (Mısırda Nil nehrinin güneyinin daha ilerisinde bir yer) kurmuştur. (Bkz. Philip Hughes, *A Popular History of The Catholic Church*, London 1958, 46; L. Bouyer, *age*, 324, 328; F. Cabrol, *agm, ERE*, Vol. VIII, Ş. Gündüz, *age*, 298.

⁷⁰ Bkz. Margeret Smith, *age*, 15.

⁷¹ Mısırlı Aziz, (300-390). 'Büyük Macarius' diye de bilinen ünlü keşiş. Bkz. J. Aumann, *age*, 40; F. Cabrol, *ERE*, Vol. VIII, 792.

⁷² Mısır'da Nitria diye anılan ve Kahire'nin kuzeybatısında yer alan bir vadidir.

⁷³ Nitria Vadisi'nin güney kısmında yer alır (bkz.M. Smith, *age*, 15-16).

⁷⁴ Palladius, *age*, I, 376.

MS.364 yıllarında doğan Palladius, Macarius'un arkadaşıydı ve 391'de Nitria'ya giderek orada 9 sene yaşamıştı. Onun 'The Paradise of Fathers (Azizlerin cenneti)' adlı eseri 420 yıllarında yazılmıştır. Bu esere Historia Lausiaca da denir⁷⁵. Çünkü Lausus adındaki bir saray görevlisinin isteği üzerine kaleme alınmıştı. Bu eser bize Mısır ruhbanlığı hakkında birçok bilgiler sunmuş, manastır kurucularından ve kayda değer yetmiş zahit'in hayatından bahsetmiştir⁷⁶. Bu zahitlerin yiyeceği bir öğündü ve genellikle ekmekten ibaretti. Bazen buna tuz veya bir parça sebze ile yağ da eklenirdi. Yegane içecekleri ise su idi⁷⁷. Giysileri sade ve vücutlarını örtmede yetersizdi. Uyku saatleri kesinlikle sınırlıydı. Şayet yatacak olurlarsa papirüsten örülmüş hasıra ya da taşı yastık yaprak toprağa yatarlardı. Bazıları gece boyu uyuyamaz, oturarak ya da ayakta ibadet ederlerdi. Sessizlik genel kaide idi ve keşiş, dışarı çıkmasını gerektiren durumlar hariç çoğu zamanını hücrelerinde halvetle geçirirdi. Paul adındaki bir zahidin günde 300 defa çakıl taşı toplayıp kuşağına yerleştirdiği ve her dua için bir taşı dışarı çıkardığı rivayet edilir. Bu zahidin Hıristiyanlıkta ilk tespih kullanan kişi olduğu anlaşılmaktadır⁷⁸. Ruhbanlık Mısırdan Kuzey Afrika'ya doğru yayıldı ve St. Augustine (354-430)⁷⁹ sayesinde V. asırda güçlü bir ruhban cemaati tesis edildi. Bu arada keşişler kiliseden emir almaktan kaçınıyor, kiliseyle yakın irtibattan çekiniyorlardı.

- Filistin, Suriye ve Anadolu'da Uzlet: Daha ilk zamanlarda Suriye ve Filistin'de züht hareketini görmekteyiz. MS. II. asrın ikinci yarısında Kudüs piskoposu Narcissus, görevini terk edip çölde inzivaya çekilmişti. Ruhbanlık sistemi kısa zamanda Mısır'dan Filistin'e, ve Suriye'ye yayıldı. Buralarda Antony tarzı aşırı çileler uygulandı. Özellikle bedene eziyet Mısırdakinden daha ileri gitti. MS.290'da doğan Hilarion ruhban hayatın ve müesseselerinin Filistin'deki ilk kurucusu olarak kabul edilir. Gazze yakınında küçük bir odacıkta 22 sene yaşamış ve etrafına iki-üç bin mürit toplamıştır⁸⁰. Tarihçi Evagrius Kudüs'e yaptığı seyahatlerde gördüğü manastır hayatını şöyle anlatır: Bu insanlar dünyevi bağların etkisinde değildiler. Elbiselerini ortaklaşa giyerler, ortak bir masa kullanırlardı. Hayatlarını devam ettirecek kadar sebze ve bakliyat yerlerdi. Gece-gündüz ibadet eder, iki-üç gün bir şey

⁷⁵ Eserin Yunanca metni (C. Butter tarafından *Historia Lausiaca* adıyla neşredilmiş, Cambridge 1898-1904), W. K. Clarge tarafından aynı adla İngilizceye çevrilmiş (London 1918), ayrıca E. Budge tarafından *The Paradise of the Fathers* adıyla İngilizceye bir tercümesi yapılmıştır. (London 1907).

⁷⁶ O. Zöckler, *age*, 76; M. Smith, *age*, 16-17.

⁷⁷ J. Aumann, *age*, 37; P. Hughes, *age*, 46.

⁷⁸ M. Smith, *age*, 118.

⁷⁹ Kilise doktoru olarak da anılan ünlü Hıristiyan piskopos (Bkz. L. Bouyer, *age*, Vol. I, 467; J. Auman, *age*, 62; N. Smart, *age*, 246; Joachim Wach, *Typs of Religious Experience Christian and Non Christian*, London 1951, 93; Denise Lardner Carmody and John Carmody, *Religion: The Great Questions*, The Seabury Press, New York, 1983, 77; Ş. Gündüz, *age*, 72).

⁸⁰ C. de Montalembert, *The Monks of the West*, London 1986, 249.

yemeden oruç tutarlardı. Bazıları o kadar küçük hücrede yaşardı ki orada ne dik durabilir ne de rahatça yatabilirdi⁸¹.

Aynı tarihteki Filistin rahipleri hakkında övünçle şunları söylemektedir: Onlar nefisleri üzerinde öyle bir kontrol sahibiydiler ki rahip ve rahibeler birlikte yıkanır, birbirlerini çıplak olarak görmekten, birbirlerine dokunmaktan hatta kucaklamaktan bile etkilenmezlerdi. Çünkü fitratları iradelerini yenemezdi. Gerçi yıkanmak onlara göre kötü bir şey ise de nefislerini öldürmek ve ibadet maksadıyla yıkanıyorlardı. Filistin manastırlarının sonu hakkında St. Gregory de (ö. MS.326) manastırların genel ev haline geldiğini yazmaktadır⁸².

Suriye'ye de keşişlik IV. yy. başlarında Aones veya Euenius tarafından getirilmiştir . Kaydettiğimiz gibi burada zühdi uygulamalar aşırıya götürülmüştür. Mesela bazı zahitler sırtları kaya, demir vs. ağırlıklar taşıyıp vahşi hayvanlar gibi burada yaşamaktaydılar. Sadece ot, bitki, ağaç kökleri yerlerdi. Kışın dondurucu soğuğa, yazın da kavurucu sığağa vücutlarını maruz bırakırlardı.

Suriye'de en meşhur keşişler IV. yy.ın sonunda ortaya çıkmıştır. Önceden manastır rahibiymişken kendini münzevi hayata adanmak için manastırını terk edip 10 yıl kümeşte, ardından 37 yıl da bir direğin üzerinde yaşayan Simeon (389-459) bunların en meşhuru idi. Yemeğini müritleri sütunun tepesine merdivenle çıkararak verirler, pisliklerini temizlerlerdi⁸³. Fars, Arap ve Ermeniler dahil bir çok ülkeden insanlar onu görmeye gelirler, o da direğin etrafına toplanan halka nasihat ederdi.

Anadolu'da züht, şehitliğin yerine ikame edilmiştir. Zira zulümler bitince ödül kazanacak ve günahları temizleyecek olan şehitlik de bitmişti. MS.157 yılında Anadolu'da münzevi hayat gelişmeye başladı. Bu akımın kurucusu Montanos, aşırı zühdü telkin etti, evliliği yasakladı ve oruç türü bir perhiz için sert kurallar koydu. Apollonius ve Antakya piskoposu Serapion da dahil bir çok Hıristiyan kilisesi lideri bu öğretilerden dolayı Montanos'un aleyhinde fetva verip mezhebini kafir ilan ettiler ama bu akım devam etti ve muhtemelen Anadolu'da zühdün gelişmesini etkiledi⁸⁴.

Düzenli ve sistemli bir züht ise, Doğu Anadolu ve Ermenistan yöresinde ortaya çıktı. Bu akımın lideri Eustathius evliliği kınadı. Pazar günleri bile oruç tuttu. Eşlerin birbirinden ayrılmasını tavsiye ediyordu. Onun zühdü de kilise otoritelerince hoş karşılanmadı. Ganya'da

⁸¹ M. Smith, *age*, 20.

⁸² Mevdûdi, *age*, 147.

⁸³ M. Smith, *age*, 21; Mevdûdi, *age*, VI, 142.

⁸⁴ Eusebius, *Ecclesial History* (Trc. Kirrस्प Lake), London 1926, III, 36.

kurulan kilise meclisi MS. 340 yıllarında bu aşırı zühdü kınadı. Halbuki kendileri de bakirelin güzelliğini ve kutsallığını savunuyorlardı⁸⁵. Büyük St. Basil⁸⁶, Eustathius'un yakın arkadaşıydı. Yaklaşık 329'da doğmuş ve zahidane yaşamıştı. Kayseri, İstanbul ve Atina'da eğitim gördü.358'li yıllarda İris nehri kenarında halvete girdi. 360'ta İstanbul konsiline katılmaya davet edilinceye kadar orada ruhunu tasfiye etmeye karar verdi. 370'te Kayseri başpiskoposu yapıldı. Ancak, o vaktini manastıra keşiş toplamakla geçiriyordu. Keşişler için bir takım kanunlar yazmıştı. Bu kanunlar dünyadan madden ve manen çekilmeyi gerektiriyordu. Çünkü ona göre gerçek dini hayat için halvet önemliydi. Keşişler günde iki öğün yemeli, bu da ekmek, su, sebze ve meyveden ibaret olmalıydı. Uyku hafif ve sınırlı olmalı idi. Zira zahidin ruhu özellikle gece yarısı tanrı ile baş başa kalırdı.

St. Basil ruhbanlığı kilise teşkilatı içine sokmuştur. MS.451'deki Kadıköy konsilinde manastırlarla kilise teşkilatı irtibatını temin eden bir kanun çıktı. Buna göre piskoposun izni olmaksızın manastır inşa edilemeyecekti. VII. yy. St. Basil⁸⁷ tarzı ruhbanlık, Suriye ve Filistin rahipleri arasında yayıldı ve doğunun önde gelen kaidesi oldu. Yine Karacadağ ve Hasandağı'nda MS. V.yy.dan kalma manastır kalıntılarının olması ruhbanlığın Anadolu'da da yayıldığına göstergesi kabul edilmiştir. Tepe üstlerindeki manastır kalıntıları, dağlardaki ücra türbeleri bekleyen keşişlere hizmet için tesis edilmişti⁸⁸.

Kilise ilk üç asırda ruhbanlığa genelde muhalif olduysa da MS.IV. yy.dan itibaren onu benimsemeye başlamıştır. Bu tarihlerden sonra ruhbanlık ve onun gereği olan halvet, kilisenin tasvibiyle Avrupa'ya doğru yayılmıştır.

2- Ortaçağ Döneminde Durum:

Ortaçağda Hıristiyan rahipler özellikle Paskalya öncesi 40 gün oruç tutmaya ve inzivaya önem veriyorlardı. Hatta bu süre içinde rahiplerin uyması gereken kuralları ihtiva eden eserler kaleme alınmıştı. Orta İtalya'da yaklaşık 500 yıllarında kaleme alınan ancak müellifi bilinmeyen Rule of Master ve St. Benedict'in (480-547)⁸⁹ kaleme aldığı *Rule of*

⁸⁵ L. Pullen, *The Church of the Fathers*, London 1906, 319.

⁸⁶ Suriye kilisesinin başlıca bilim adamı olup doğu keşişlerinin gerçek kanun koyucusudur (F. Cabrol, *agm*, 789).

⁸⁷ Hayatı ve eserleri için bkz. W.K. Lowther Clarke, *St. Basil the Great*, London 1925.

⁸⁸ M. Smith, *age*, 26.

⁸⁹ Nursia'da doğdu. Monte Cassino'da öldü. Kızkardeşi Monte Cassino yakınındaki Rahibeler Manastırı'nın baş rahibesi olan St. Scholastica ise onun ölümünden bir aydan daha kısa bir süre sonra öldü. St. Benedict kuralları batıda yegane kural olmuştur (Bkz. J. Aumann, *age*, 69; Herbert Whone, *Church Monastery Cathedral An Illustrated Guide to Chistian Symbolism*, Element Books, Great Britain, 1990, 22; Stephen P. Brown and Khaned Anotolios, *Catholicism Orthodox Chistianity World Religions*, New York 2002, 44; F. Cabrol, *agm*, *ERE*, 792; Ş. Gündüz, *age*, 64).

Benedict adlı eserler buna örnektir.

V. yy.ın başlarında Büyük Euthymius, Paskalya öncesinde her yıl dağın tepesine gidip inzivaya çekilme adetini benimsemişti. Ayrıca o her yıl bir arkadaşıyla Koutila Çölüne giderdi⁹⁰.

VII. yy ve sonrasına Avrupa’da olduğu gibi Arap yarımadasında da münzevi yaşayan rahipler olduğu bilinmekteydi. Ancak halvete çekilen tüm rahiplerin ahiret kaygısıyla bu işe girdiklerini söylemek oldukça güç gözükmektedir. John Arrbery, İbrahim b. Ethem’in çölde inzivaya çekilmiş bir rahipten marifet öğrendiğini şöyle nakleder. İbrahim b. Ethem rahibe sorar:

-Ne zamandan beri bu manastırdasın?

-70 yıldır

-Ne yiyorsun?

-Her gece nohut yerim

-Kalbinden fişkırın nedir ki bir nohutla yetiniyorsun?

– Şu karşıdaki kiliseyi görüyor musun? Evet onlar sene de bir gün gelip manastırımı süsler, etrafımda tavaf erler, beni överler; nefsim ne zaman ibadet ağır gelse o anı hatırlar, bir saatlik övgü için bir sene sıkıntıya tahammül derim⁹¹.

XII. asır Meryem Ana keşiş kulübelerinin ilk çekirdeği Filistin’deki Karmel Dağında atılmıştır. Buradaki keşişler, hacca gelen Hıristiyanlara sessiz bir inziva hayatı sunuyorlardı.

Grup halinde halvetin temelini ise Devotio Moderna, akımın kurucusu Gernard Groote (1340-1384) atmıştır. Bundan sonra halvette yapılacak olan murakabenin (meditasyon) usulleriyle ilgili bir çok kitaplar yazılmıştır. John de Caolibus’un *‘Meditations on the Life of Christ’* ve Gerard’ın (ö.1398) *De Spiritual Ascensionibus* adlı eseri bunlardan sadece bir kaçıdır.

Ortaçağlardan sonra keşiş tarikatları Paskalya öncesi perhiz döneminde mektup bile dahil dışarıdaki tüm münasebetlerini kesmeye başladılar. Bu halvet, münzevi kişinin Hıristiyanlığın ana konularını tefekkür ettiği gibi bir ruhi yenilenme halveti idi. Hz. İsa’nın

⁹⁰ Cyrilof Scytholis, *Life of Euthymius* (Nşr. E. Schwartz), *Texte und Untersuchungen*, Lipsia 1939, Cilt: 49, sayı :2, 3-85.

⁹¹ A. J. Arrbery, *Sufism*, London 1979, 37; Rivayet için ayrıca bkz. Isfahâni, *Hilyet’ül Evliya*, VIII, 29.

çöldeki kırk günlük halvetlerinden esinlenmişti⁹².

3 - Sonraki Dönemlerde Durum:

XIII. yy. ve sonrasında içeren bu dönemde ise St. Benedict ve onun kuralları etkili olmuştur. Ruhbanlık hayatı batıda St. Benedict'ten önce ve sonra olmak üzere ikiye ayrılabilir.

St. Benedict'ten önce münzeviler çöllerde ya da dağın eteklerinde inşa ettikleri manastırlara çekilip sessizlik içinde yaşamışlardır⁹³. Bu süre içinde var olan gelenekler (adetler) takip edilmiştir. Daha sonra manastırlar hızla zenginleşti, ancak bunun tesiriyle temel öğretilerden uzaklaşmaya başlandı. Bu durum çeşitli reform hareketlerine zemin hazırladı. Değişik Azizler tarafından keşişler için değişik kurallar yazıldı. Burada bahsedilmeye değer St. Columban ve St. Isodere (636)⁹⁴ ve St. Fructuosus'un kurallarıdır. Onlar St. Benedict'in⁹⁵ kuralları gelip çatıncaya kadar önemli başarı sağladılarsa da St. Benedict'in kuralları bu kuralların yerine geçerek bütün manastırlara otoritesini kabul ettirmede başarılı olmuştur. Kilise meclisi de sonbaharda 670'te toplanarak ülkenin manastırlarının hepsinde bu kuralın takip edileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla St. Benedict'in kuralları batı dünyasında keşişler için yazılan yegane kural olmuştur.

Bu sayede Clunic reform (X.yy)⁹⁶ manastırlar arasında kabul gördü. Cluny, St. Benedict'in kurallarına sadık kalmaya devam etti. Kültürün, edebiyatın ve diğer ilimlerin merkezi oldu ve dış dünyada önemli bir etki bıraktı.

Bununla birlikte Cluny, Cistercan reformu (XI. yy)⁹⁷ Hirscau reform gibi kendisinden esinlenen bir çok reforma öncülük etti. Bu reformlar keşişliğin aslına döndürülmesi amacını taşıyordu. Yine XI.- XII yy.larda Batı keşişliğinde gezgin keşiş vaizliğini tekrar canlandırma

⁹² J. Manuel Lozano, 'Retreat', *The Encyclopedia of Religion*, XII, 353-354.

⁹³ Roland H. Bainton, *Early Christianity*, Robert E. Krieger Publishing Company, Malabar- Florida 1960, 72,74.

⁹⁴ Hakkında bilgi için bkz. J. Aumann, *age*, 80.

⁹⁵ St. Benedict (480-540), Nursia'da doğdu, Monte Cassino'da ölmüştür. İlk başta Sabine Dağları arasında münzevi hayat yaşayan St. Benedict daha sonra manastırda yaşayan tarikat mensupları için (73 bölüme ayrılan) kurallar yazmıştı. Bu kurallar insani değerleri, itaati, yoksulluğu, misafirperverliği, sessizlik pratiklerini, el emeği ile yapılan çalışmayı, vs. içermektedir (Bkz. L. Bouyer, *age*, Vol I, 513; F. Cabrol, 'Monasticism' *ERE*, 792; Ş.Gündüz, *age.*, 64).

⁹⁶ Cluniac Mezhebi 910'da kuruldu. St. Benedictine mezhebinin izinden gitti ve diğer mezheplere de öncül etti. 10. yy'da manastır ve keşişlik kurallarının gözen geçirilerek asli yapısına dönüştürülmesi amacıyla Avrupa'da ortaya çıkan bir Hıristiyan tarikatı (Bkz. H. Whone, *age*, 52; J.Aumann, *age.*, 85; Ş. Gündüz, *age*, 84).

⁹⁷ 1098'de Molesmalı Robert tarafından Benedict'in kurallarına aslına uygun bir şekil vermek amacıyla kurulan bir Hıristiyan tarikatı (Bkz. J. Aumann, *age.*, 93; Ş. Gündüz, *age*, 83).

yönünde bir dizi atılım gerçekleşti.

XIII. ve XIV. yy.larda keşişlik gerilemeye başladı. XVI. yy'da ise Martin Luther ve diğer reformistler bu kuruma bazı eleştiriler yönelttiler. Reform hareketleri arasında keşişlik teşkilatı yeniden gözden geçirilerek canlandırılmaya çalışıldı.

XVII.yy'da ise manastır hayatıyla ilgili St. Benedict'in kurallarını uygulayan bir çok tarikat ortaya çıktı. Bunlar genellikle kurucularının isimlerine nispetle anıldı.

XVIII. yy. Aydınlanma döneminde keşişlik açısından gerileme yeniden başladı. Özellikle Fransız Devriminden sonra manastırlar katıldı ve yakıldı.

XIX. ve XX. yy.da ise keşişlik teşkilatı canlanmaya başladı. İngiltere'de, Almanya'da, Avusturya'da ve İtalya'da eski cemaatler ya da dinsel örgütler ve büyük manastırlar büyük zorluklara rağmen varlıklarını sürdürdüler. Bu dönem manastır hayatı için daha çok iyileşme, yenileşme (restorasyon) dönemi niteliğindedir.

Manastır hayatıyla ilgili reformların yanında kilise tarafından yapılan (dinsel) konsil çalışmalarından da bahsedilebilir. Özellikle Roven (1074), Roma (1083), Londra (1112), Paris (1212-13) , Aix La- Chapella (816-817) konsilleri gibi ⁹⁸.

Bundan başka bazı konsiller de bahsedilmeye değer niteliktedir:

a- IV. Lateran Konsili (MS.1215):

Değişik manastırlardan baş rahiplerin ve temsilcilerin biraya geldiği bir toplantıdır ki burada manastır hayatıyla ilgili sorunlar konuşulmuştur. Bu konsil Doğu'nun ilk genel konsillerine benzeyen bir görünüm arz eder⁹⁹.

b- Contance Konsili (MS. 1418):

Benedict'ine mezhebinin düzeltilmesine ya da yenilenmesine dair kararların alındığı konsildir¹⁰⁰.

c- Trent Konsili (MS. 1545-1563) :

Manastırların sorunlarının konuşulduğu, IV. Lateran'da alınan kararların tekrar

⁹⁸ Bu konsiller münzevi hayatla ilgili kuralları içeriyordu (Bkz. J. Aumann, age, 69, 82, 85).

⁹⁹ Mehmet Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1991, 30; Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları / 162, Ankara 1995, 163.

¹⁰⁰ Francis Dovernik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a* (Çev. Mehmet Aydın), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları X. Dizi, sayı 13, 52; M. Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri...*, 9; M. Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre...*, 164.

edildiği bir konsildir. Bu konsil, Luther, Calvin ve diğer reformistler tarafından meydana getirilen dini bölünmeleri ortadan kaldırmak amacıyla toplansa da buna muvaffak olamamıştır. Yine de bu yönüyle bir karşı reform özelliği taşımaktadır. Bunun için Batı kilisesinin en önemli olaylarından birini teşkil eder. Katolik Hıristiyanlık bu konsilde reform problemlerinin farkına vararak Cizvitler tarafından teşkilatlandırılmış olan misyonerlik faaliyetleriyle kendini göstermiştir¹⁰¹.

d- Coyaca Konsili (MS.1050):

İspanyadaki bütün manastırlarda ya St. Isidore ya da St. Benedict'in kurallarının uygulanması gerektiği bu konsilde belirtilmiştir¹⁰².

Bu konsiller ihtilalci karakterde olmadıklarından bir dönüm noktası niteliğinde değildir. Devrin şartlarına göre ihtiyaçlara çözüm getirmek için toplanmışlardır.

III- RUHBANLIĞI ORTAYA ÇIKARAN FAKTÖRLER:

A. SİYASİ KARGAŞALAR:

1- Uzun ve Kanlı Savaşlar:

Hem Budizm hem de Hıristiyanlıkta ortaya çıkan savaşlar ruhbanlığı ortaya çıkaran önemli faktörlerden birisidir. Aşoka Budist olmadan önce Budist topraklarında bir çok savaşlar olmaktadır. Bu kanlı katliamlardan nefret edinceye kadar Aşoka da topraklarını genişletmek için savaşlarda bulunmuştu¹⁰³.

Yine Roma İmparatorluğu ideolojisinin dayandığı çok tanrıcılık sebebiyle bunu reddeden Hıristiyanlar MS. 250 ve sonrasında Romalılardan bir çok işkence ve zulüm gördüler. İşte bu durum insanları çöl ve dağlara kaçmaya sevk etmişti. Özellikle MS. 250-260 Dece ve Valerien'in saltanatları öneminde Hıristiyanlığın kökünü kurutma teşebbüsleri olduğu için bu zulümlerden kaçan ve inziva hayatı yaşayan bir çok rahip olmuştur¹⁰⁴.

2- Dindar İnsanların Dinlerini Yaşamalarını Zorlaştıran İdari Baskılar:

Budizm'in gittikçe gelişen gücü Çin'i de etkilemişti. Çin'de 420'de 1786 mabet ve 24 bin erkek-kadın keşiş vardı. Keşiş hayatının Konfüçyüsçü aile ahlak anlayışını sarsması,

¹⁰¹ F. Dovernik, *age*, 635; M. Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri...*9; M. Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre...*165.

¹⁰² F. Cabrol, *'Monasticism' ERE.*, Vol. VIII, 797.

¹⁰³ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, III. Baskı, Ankara 1997, 168.

¹⁰⁴ Bkz. Albert M. Bernard, *'Hıristiyanlık'* (Trc. Mehmet Aydın), Konya 1993, 137.

tenkitlerin çoğalmasına ve arkasından da şiddetle engellemeyi getirdi. Baskılar ilk imparator Kao Tsu ile başladı. Manastır hayatının itibarı, ihtişamı arkasından İmparator Wu-Tsung 845'te bir zulüm başlattı ve 4 bin mabet tahrip edilerek 25 bin kadın ve erkek keşişe dünyevi hayata dönmeleri konusunda baskı yapıldı.

Yine Mahayana'nın bir uzantısı olan Lamaizm, Moğolistan'da XVI, yy.a kadar belli bir ölçüde hükmetmiş, daha sonra Sovyetler Birliği içindeki bir halk cumhuriyeti tarafından dine karşı kampanya sonucu rahipler başka mesleklere yönlendirilip sayıları azaltılmış, manastırlar kontrol altına alınarak Budizm'in etkisi azaltılmaya çalışılmıştır.¹⁰⁵

Hıristiyanlıkta da benzer bir durum vardı. MS. III.yy'da Yahudilerin Romalılara ayaklanması ve İmparatorluk sınırları içinde olan bir takım isyanlar mevcuttu. Bunun neticesinde elit tabaka lüks ve israfa dayalı hayatlarını devam ettirebilmek için ve isyancılara karşı yapılacak mücadelenin masraflarını karşılamak için halka vergiler ve ağır yükümlülükler yüklüyorlardı. İşte Hıristiyanlığın yaygınlaştığı roma toplumunda dere beylerin halka karşı baskıcı tutumu insanların bir kısmını dağa çıkmaya ya da inziva köşelerine çekilip Baskılardan kurtulmaya sevk etmiştir¹⁰⁶.

3- İtikadi Mezheplerin Fanatizmi:

Budizm'de Therava da Budizm'i genelde tarihi Buda'nın öğretilerini takip ettiğini söyler ve keşişlerle diğer insanlar arasında farka işaret eder. Tantra Mezhebi'nin zıddı olan Püriter mezhep de yukarıdaki görüşle paralel olup insanı ihtiraslardan uzaklaşmaya çağırır. Zen Mezhebi ve bunun diğer bir kolu olan Rinzai Mezhebi, bir Japon Budist tarikatı olan Tachikawa-Ryu ise Püriter mezhebin aksine tutkuları aydınlanmanın ham maddesi olarak görür.¹⁰⁷

Mahayana Mezhebi de Buda'nın sosyal sınıflar arasındaki bariyeri kaldırdığını, insanın içsel doğasının Buda'nınki ile aynı olduğunu, herkesin Buda olabileceğini, aydınlığa erişebileceğini söylemesine rağmen, bünyesinde bir çok rahip ve rahibeyi barındırmaktadır.¹⁰⁸

Hıristiyan tarikatlarına da örnek verirsek:

a- Karmeli Tarikatı:

Yaklaşık 1154'te Aziz Berthold tarafından Filistin'de kurulan, inzivaya aşırı önem

¹⁰⁵ G. Tümer - A. Küçük, *age*, 175-176.

¹⁰⁶ A. K. Bilgiseven, *age*, 434-435.

¹⁰⁷ J. Stevens, *age*, 27, 76.

¹⁰⁸ P. Hughes, *age*, 76; G. Tümer - A. Küçük, *age.*, 189.

veren bir Hıristiyan tarikatıdır. Karmeli kız kardeşler tarikatı ise 1452’de kurulmuş olup tarikat bünyesinde pek çok mistik yetişmiştir.

b- Dominiken Tarikatı:

1216’da Aziz Dominik (1170-1221) tarafından kurulan bu Hıristiyan tarikatı ‘Frer Vaizler’ ya da ‘Siyah Frer’ olarak a bilinir. Dilenciligi ve yoksulluğu yalnızca bireysel bir uygulama olarak değil, bir cemaat yaşantısı halinde yaşamayı temel prensip edinen bu tarikat, kendilerini vaaza ve dinsel çalışmaya adanmışlardır¹⁰⁹.

c- Fransiskan Tarikatı:

1209’da Assisili Aziz Francis tarafından kurulan bu tarikat, 1221’de tekrar gözden geçirilip 1223’te son şeklini almıştır. Yalnızca bireyler için değil, tarikat içinde yoksulluğu esas almıştır¹¹⁰.

d- Cizvitler:

‘İsa’nın Dostları’ olarak da bilinen bu Katolik tarikatı 16.yy’da aziz İgnatius Loyola tarafından kurulmuş olup fakirlik, iffetlilik, tarikat liderine sadakat gibi sıkı sıkıya bağlanılan kuralları vardır¹¹¹. İşte bu tarikatlar dünyaya sırt çevirme, fakirlik gibi noktaları odağında bulundukları için bunu takip eden insanların da zihninde dünyevi işlerden uzaklaşma, nefret duyma gibi duygular hakim olmuş ve insanların düşüncelerini ahirete yöneltmesine yardımcı olmuştur.

B. TOPLUMDAKİ AHLAKİ GEVŞEME:

Önceki müşrik toplumlardaki şehvet, çirkin ahlak ve dünyaya aşırı meyle karşı Hıristiyanların aşırı derecede tepki vermeleri ruhbanlığı ortaya çıkarmıştır. Öyle ki nikah bile olsa kadın- erkek arasındaki ilişkiyi kötü telakki etmişler hatta evlenmeyi bile hoş görmemişlerdi¹¹². Bir kadının yüzüne bakmak bile günah sayıldığından bakılmaması gerekiyordu¹¹³. Budizm’de de bu kadar katı olmasa da evlilik hayatın getirdiği yük ve engel

¹⁰⁹ S. Brown, *age*, 44,47; Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 198; A. Tercüman, *Hıristiyanlığa Reddiye*, Bedir Yayınları, İstanbul 1970, 142.

¹¹⁰ S. Brown, *age*, 44; J. Aumann, *age*, 126.

¹¹¹ Ş. Gündüz, *age*, , 83, 100, 133, 214.

¹¹² ‘Kaygısız olmanızı istiyorum. Evli olmayan erkek, Rabbi nasıl hoşnut edeceğini düşünerek Rabbin işleri için kaygılanır, Evli erkek ise karısını nasıl hoşnut edeceğini düşünerek dünya işleri için kaygılanır, böylece ilgisi bölünür...bunu sizin iyiliğiniz için söylüyorum, özgürlüğünüzü kısıtlamak için değil, İlginizi dağıtmadan Rabbe adanmış olarak, ona yaraşır biçimde yaşamanızı istiyorum’ (I. Korintliler 7: 32-33-34-35).

¹¹³ R. H. Banton, *age*, 73.

olarak görülüyor, aşk ve sevgi ayağa vurulan prangalara benzetiliyordu. Buda'nın da hayatı boyunca bir çok kadınla arkadaşlık ettiği fakat hepsine birer anne, kız kardeş veya evlat gözüyle baktığı söylenir¹¹⁴.

C. DİNLERİNİ YAYMAK:

Dinlerini yaymak hevesiyle bu dini kabul eden toplumların revaç bulmuş inançlarını kendi dinlerine sokmak istemeleri.

D. ALİMLERİN FİLOZOF VE DİĞER MİLLETLERİN İNANÇLARINDAN ETKİLENMELERİ:

Ruhbanlığın çok da ha öncelere dayandığını söylemiştik. Dolayısıyla ruhbanlığın ortaya çıkışında Hint, Yunan, Mısır gibi daha önceki milletlerin ve diğer dinleri de etkisi büyüktür.

E. KUTSAL METİNLER YA DA AZİZLERİN SÖZLERİ:

Genelde insanları ruhbanlığa sevk eden bir çok sebepten birisi de Hıristiyanlığın başlangıçtan beri bünyesinde ruhbanlık gibi bir sapmanın doğmasına müsait bir takım özellikler taşıması, gerek Budizm gerekse Hıristiyanlıkta ruhbanlığa eğilimin olması yani dinlerin kendi öğretileri da bu sebepler arasında sayılabilir. Zira, aziz kabul edilen kimselerin sözlerinde ve kutsal olarak kabul edilen kitaplarda dünyanın geçiciliği ve aldaticılığı vurgulanmasının yanı sıra insanların sahip olduğu pesimistlik bakış açısı da ruhbanlığa yönelmesinde etkili olmuştur. Örneğin, hoyrat ve kaba kocalar, dayanılmaz kaynanalar, nankör çocuklar, isteği dışında nişanlanma ve evliliğin ancak hayallerde yaşanan zevkleri gibi sebeplerle Bekarlar tarikatına katılmıştır. Eşleri savaşta ölen kadınlar da hep beraber ruhbanlık yaşayış tarzını tercih etmişlerdir. Yine kutsal kitaplardaki ayetlerin dehşetine kapılarak kendini gece- gündüz ibadete veren, hatta hadım olup cinsiyetten sıyrılmak isteyenlerin örnekleri de çoktur.

Ruhbanları derinden etkileyen ifadelerin bazıları şunlardır:

1- Buda'nın Sözleri:

Budistlerin örnek aldığı en önemli kişi Budizm'in de kurucusu olan Buda olup onun sözlerine değer verilmiş ve yaşam bu doğrultuda sürdürülmeye çalışılmıştır.

¹¹⁴ J. Stevens, *age*, 36, 25.

Buda diyor ki:

* *'Benim talebem olmak isteyen kişi ailesine olan alakaların hepsini, dünyadaki içtimai hayatını, servete olan dayanıklılığını kesmelidir. Dhamma için bütün alakalarını kesen ve bedeniyle kalbi için meskeni olmayan kişi, benim talebem olmuş ve evsiz rahip diye isimlendirilişlerdir.*

1. Talebelerim evsiz rahipler şu dört kaideye riayet edip bunları hayat temeli yapmalıdır.

2. Onlar eski ve çıkarılmış elbise giymeli;

3. Yemeklerini dilenmekle elde etmeli;

4. Gecelerini ağaç altında veya kaya üzerinde geçirmeli;

5. Ancak kardeşlerinin idrarından yapılmış ilaçları kullanmalıdırlar¹¹⁵.

* *Evsiz rahip olmak için çok şeyleri yapmalıdır. Beceremediği zaman utanç ve şerefsizliğe hassas olmalı. Benini, sözünü ve kalbini temiz tutmalı, geçici bir neşe için kalbinin kontrolünü kaybetmemeli, kendini övmemeli, başkalarını azarlamamalı, tembel olmamalı, uzun uykuya dalmamalıdır¹¹⁶.*

* *Sureti rahip olsa da dünyevi itir asları atamazsa artık rahip değildir¹¹⁷.*

* *Evsiz rahibin vazifesi Buda talimatının nurunu tebliğ etmektir. İyi Dharma öğretmeni olmak için evsiz rahiplik önce tahammül zeminine iyice yerleşmeli, mütevazı olmalı, daima her şeyin boş olduğunu düşünmeli, hiçbir şeye bağlı olmamalı, öteki cinsten kaçınmalıdır.*

2- İncil'de Geçen Ruhbanlıkla İlgili İfadeler:

a- İnsanlarla Duygusal Bağın Koparılmasıyla İlgili İfadeler:

Hıristiyan ruhbanlığı kişinin en yakın akrabalarına acımasızca davranmayı, merhametsiz ve katı kalpli olayı bir ibadet haline getirmiştir.

* *'Benim adım uğruna evlerini, kardeşlerini, anne ya da babasını, çocuklarını ya da topraklarını bırakan herkes, bunların yüz katını elde edecek ve sosuz yaşamı miras alacak¹¹⁸.*

¹¹⁵ Bukkyo Dendo Kyokai, *Buda Talimatı*, Tokyo 1986, 195.

¹¹⁶ B. D. Kyokai, *age*, 196.

¹¹⁷ B. D. Kyokai, *age*, 197.

¹¹⁸ Matta 19: 29; Luka 18: 29-30; Yuhanna 12:25.

* *Biri bana gelip babasını, annesini, karısını, çocuklarını, kardeşlerini, hatta kendi canını bile gözden çıkarmazsa öğrencim olamaz*¹¹⁹ .

b- Malı Mülkü Terk Etmeyi Gerektiren İfadeler:

Dünyada bir şeye sahip olmak, ahlaktan yoksun olmak gibi kabul edilerek malı- mülkü terk edip yoksulluk içinde yaşamak ruhbanlık için yegane ölçü kabul edilmiştir.

* *'Aynı şekilde sizden kim varını, yoğunu gözden çıkarmazsa öğrencim olamaz*¹²⁰ .

* *'Kuşağınıza altın, gümüş ya da bakır para koymayın. Yolculuk için ne torba, ne yedek mintan ne de çarık ne de değnek alın*¹²¹ .

* *'Hiç kimse iki efendiye kulluk edemez. Ya birinden nefret edip öbürünü sever, ya da birine bağlanıp öbürünü hor görür. Siz hem Tanrı'ya hem de paraya kulluk edemezsiniz*¹²² .

* *'İsa ona, eksiksiz olmak istiyorsan git, varını, yoğunu sat, parasını yoksullara ver; böylece göklerde hazinen olur. Sonra gel, beni izle' dedi*¹²³ .

* *'Ne mutlu size ey yoksullar! Çünkü tanrının egemenliği sizindir. Ne mutlu size açlık çekenler! Çünkü doyurulacaksınız. Ne mutlu size ağlayanlar! Çünkü güleceksiniz. İnsanoğluna bağlılığınız yüzünden insanlar sizden nefret ettikleri, sizi toplumun dışına ittikleri ve adınızı aşağıladıkları, kötüleyip sizi reddettikleri zaman ne mutlu size*¹²⁴ .

* *'Yanınıza ne kese, ne torba, ne de çarık alın. Yolda hiç kimseye selamlaşmayın*¹²⁵ .

c- İnsanlardan Kaçmakla İlgili İfadeler:

* *İnsanlardan sakının*¹²⁶ .

* *'Bir kentte size zulmettikleri zaman ötekine kaçın*¹²⁷ .

* *'Yeruşalim'in ordular tarafından kuşatıldığını görünce bilin ki kentin yıkılacağı zaman yaklaşmıştır. O zaman Yahudiye'de bulunanlar dağlara kaçsın, kentte olanlar dışarı*

¹¹⁹ Luka 14: 25-26.

¹²⁰ Luka 14:33.

¹²¹ Matta 10:9-10; Markos, 6: 8-9; Luka 9:3.

¹²² Matta 6:24; Luka 16:13.

¹²³ Matta 19:21; Markos 10:21; Luka 12:53.

¹²⁴ Luka 6: 20-21-22.

¹²⁵ Luka 10: 4.

¹²⁶ Matta 10: 7.

¹²⁷ Matta 10: 23.

*çıksın, kırdakiler kente dönmesin*¹²⁸.

d- Dünyaya Sırt Çevirmeyle İlgili İfadeler:

Lezzet veren şeylerden, dünyevi her şeyden el-etek çekmek ruhbanlığın diğer birer özelliğidir.

* *‘Canını kurtarmak isteten onu yitirecek, canını benim müjdem uğruna yitiren ise onu kurtaracaktır*¹²⁹.

* *‘Çünkü insanoğlu hizmet edilmeye değil, hizmet etmeye ve canını bir çokları için fidiye olarak vermeye geldi*¹³⁰.

* *‘Aranızda en üstün olan ötekilerin hizmetkarı olsun. Kendini yücelten alçaltılacak, kendini alçaltan yüceltilecektir*¹³¹.

e- Bedene Eziyet Verme ve Meşakkatle İlgili İfadeler:

Kişinin bedenine eziyet etmesinin takva ölçüsü olarak kabul edildiğini yani ne kadar eziyet çekilire o kadar takva sahibi olunacağını söylemiştik. Bu düşünceler dayanağını İncildeki şu ifadelerden almaktadır:

* *‘Müjdeyi başkalarına duyurduktan sonra kendim reddedilmemek için bedenime eziyet çektirip onu köle ediyorum*¹³².

* *‘Dar kapıdan girin. Çünkü yıkıma götüren kapı geniş ve yol enlidir. Oysa b kapıdan girenler çoktur. Oysa yaşama götüren kapı dar, yol da çetindir. Bu yolu bulanlar azdır*¹³³.

* *‘Mesih bedene acı çektirdiğin göre siz de aynı düşünceyle silahlanın. Çünkü bedence acı çekmiş olan günaha sırt çevirmiştir*¹³⁴.

f- Diğer Sebepler:

1. Şöhretten kaçmak ya da şöhret olmak¹³⁵.

¹²⁸ Luka 21: 21-21.

¹²⁹ Matta 10:39;16:25; Markos 8:35; Luka 17:33.

¹³⁰ Markos 10:45.

¹³¹ Matta 23:11-12.

¹³² I. Korintliler 9:27.

¹³³ Matta 7: 13-14.

¹³⁴ I. Petrus 4:1-2.

¹³⁵ A. J. Arrbery, *Sufism*, London 1979, 37; Rivayet için ayrıca bkz. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah Isfehani, *Hilyetü'l Evliya*, VIII, Kahire 1987, 29 (İbn. Ethem, bir Hıristiyan ruhbanına yetmiş yıldır bir manastırda kalıp nohutla yetinmesinin sebebini sorar.o da insanların senede bir defa gelerek etrafında tavaf etmelerini,

2. İbadete, tefekküre dalma¹³⁶, ya da nefsi tezkiye etmeyi tanrıya yaklaşmaya vesile kabul etmeleri ya da hayatın dini yaşantıya adanmasının ya da günah işlemekten kaçınmanın ancak ruhbanlıkla olabileceğinin görülmesi¹³⁷.

3. Kişinin bedenine eziyet etmesinin takva ölçüsü olarak kabul edilmesi,

4. İnsanların katliamlarına karşı(baskılarına) karşı şiddetten uzaklaşmak, dinlerini korumak istemeleri¹³⁸.

5. Kötü ruhlarla mücadelenin ancak ruhbanlıkla olabileceğini düşünmeleri¹³⁹.

6. Manevi kurtuluşu gerçekleştirmek için ruhbanlığın kurtuluş yolu olarak görülmesi.

7. Pişmanlık duygusundan kurtulup meleksel hayatı (melekler gibi temiz olmayı) elde etmenin ruhbanlıkla olabileceğinin düşünülmesi¹⁴⁰.

8. Harikulade güçlerin elde edilmek istenmesi¹⁴¹.

manastırını süslemelerini, bir saatlik için de olsa kendini övmelerini gerekçe olara gösterir ve övgü sebebiyle sıkıntılara tahammül ettiğini söyler).

¹³⁶ Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn. Kesîr, *Tefsîr*, Beyrut 1385 (1966), IV, 216.

¹³⁷ R. H. Bainton, *age*, 72.

¹³⁸ Albert Bernard, ' *Hıristiyanlık* ' (Mehmet Aydın), Konya 1993, 137.

¹³⁹ L. Bouyer, *age*, 312; J. M. Lozano, ' *Eremitism* ', *ER*, Vol. V, 139.

¹⁴⁰ J. M. Lozano, *agm,ER*, Vol. V, 137.

¹⁴¹ J. M. Lozano, *agm,ER*, Vol. V, 138.

II. BÖLÜM

BUDİZMDE RUHBANLIK ANLAYIŞI

I- BUDİZMDE RUHBANLIĞIN TEMEL ÖZELLİKLERİ :

Budistler, halk ve rahipler olmak üzere iki temel kısımdan oluşur. Halkın kendilerine göre ayrı meskenleri, aileleri meslekleri olup kendi geçimlerini kendileri temin ederler¹. Bunların, kurtuluşlarını gerçekleştirmek için iyilik yapmaları, dilenenlere sadaka vermeleri, her ay dört gün oruç tutmaları, dini emirlere uymaları, canlı varlıkları öldürmemeleri ve alkol almamaları gerekir².

Buna karşılık keşişler (bhikkhu)³, günlük hayattan elini-eteğini çekmiş, ailelerini ve mesleklerini bırakarak sadece halktan aldığı sadakalar sayesinde geçinen kimselerdir. Bütün keşişler hayatlarını bir takım kurallara göre yaşamak zorundadır. Bu kuralların başında onların yoksulluk, bekarlık, iffet gibi kaidelere uymalarını sağlayan, bir takım ihtirasları kırıp teslimiyet ve alçakgönüllülüğe teşvik etmeyi amaçlayan hususlar gelir. Keşişlerin mal-mülk edinmeleri, dünyaya bağlanmaları hoş karşılanmaz. Diğer yandan sessizlik, meditasyon, tefekkür, dua, oruç ve nefis terbiyesi gibi hususlara riayet etmekle ilgili, uygulayana ve geleneklere göre değişiklik arz eden kurallar da bulunmaktadır.

Yine Vinaya Pitaka'da Sangha ve keşişlerle ilgili usul ve kaideler yer almaktadır. Ahlakın on esas üzerine bina edildiği Budizm'de keşişler, 1. Öldürmemek, 2. Çalmamak, 3. İffetsizlikten uzak durmak, 4. Aldatmaktan uzak durmak, 5. Öğleden sonra yemekten kaçınmak, 6. İçkiden, sarhoşluktan kaçınmak, 7. Dans, müzik, şarkı, faydasız iş ve oyundan sakınmak, 8. Aletlerin süsünü görünür güzelliklerini reddetmek, 9. Sert yerlerde uyumak, 10. Altın ve gümüşü reddetmek gibi kurallara uymak zorundadırlar⁴.

¹ W. Ruben, *age.*, 38.

² S. Tachibana, *age*, 58-59; K. Mizuno, *age*, 89; Erik Zürcher, *The Buddhist Conquest of China*, Leiden 1979; 164; Bradley K. Hawkins, *Buddhism*, London (Great Britain) 1999, 69, 116; A. Masdusi, *age.*, 128; J. Boisselier, *age*, 120.

³ Budizm'de çok sert kaidelere tabi olan rahipler, Budizm'in özünü teşkil etmektedirler. Onlar hiçbir şeye malik olmayıp akrabalarıyla münasebetlerini kesmişlerdir. Dilenci sıfatıyla memleketlerde dolaşan, günde ancak bir öğün yemek yiyen insanlardır (bkz. A. H. Çelebi, *age*, 34; A. Schimmel, *age.*, 222).

⁴ T. W. Rhys Davids, *Vinaya Texts*, India (Delhi) 1987, I, 26; K. Mizuno, *age*, 89; M. B. Wangu, *age*, 106; S. Tachibana, *age*, 77,79; 141; P. Harvey, *age*, 205-208, 225; A. Şeriati, *age.*, 408; A. H. Çelebi, *age.*, 34.

Ayrıca keşişler için Keşişlik Kanunları da denilen 'Patimokkha' kuralları vardır⁵. Bunlar iman esaslarına dair sözlerdir. Keşiş ve keşişelerin uyması gereken kuralların aslı (özü) 220'den fazla, yaklaşık 227 maddeden oluşan pratimokşa olup, hilal ve dolunay (upasatha) günlerinde keşişler tarafından topluca okunur. Bu kurallar hem keşiş, hem de keşişeler için aynıdır⁶.

Bu kurallardan verebileceğimiz bazı örnekler şunlardır:

a) Giyim İle İlgili Olanlar:

Keşişler mavi, sarı, kırmızı, kahverengi, siyah, turuncu veya sarımsı renkte terlikler giyorlardı. İnsanlar ise onların kendilerini dünya zevklerine kaptırdıklarını düşünerek onlara kızıyorlardı. Bir öğrencisinin Buda'ya bunu söylemesi üzerine Buda, keşişlere bütün bu ayakkabı çeşitlerinin (mavi, sarı, kırmızı, siyah, turuncu veya sarımsı renkte olanların) ve topukları örten ayakkabıların giyilmemesini söyledi. Topuklu ayakkabı ancak hasta olduğunda giyilebilirdi⁷.

Keşişler astarlı ayakkabı da giyemezdi. Ancak yeni olursa giyemezdi. Başkası tarafından kullanılmış olan eski astarlı ayakkabılar keşişler tarafından kullanılabilirdi. Keşişlerin yalınayak dolaşmaları ideal olmakla birlikte takunya giyebilirlerdi. Buna da bazı durumlarda izin verilirdi. Örneğin tuvalete giderken tuvalet takunyası, su kenarlarında kullanılmak üzere su takunyası, bir de banyo, hamam veya diğer özel bazı işlerde kullanılmak üzere özel takunya diye üç çeşit takunya kullanılabilirdi⁸.

Keşişler giysi olarak kevgirden yapılmış kumaş giysi, pamuktan yapılmış yünlü giysi, banyo elbisesi, renkli elbise (cübbe) giyebilirlerdi. Cübbe, renk olarak mavi, sarı, kahverengi, siyah, turuncu, kahverengimsi sarı, nitelik olarak ise keten, kendirden yapılmış, yün, aba (kalın), pamuk, olabilir. Bunların kollu olması şart değildi, kolsuz manto şeklinde de kullanılabilirdi⁹. Keşişler sadece bir cübbeye sahip olmakla yetinmeyip birden fazla cübbeye de sahip olabilirlerdi¹⁰.

⁵ Keşişlik kanunları, Keşişler için eğitici kurallar (Bkz. P. Harvey, *age.*, 224; S. Tachibana, *age.*, 79, 142; Korhan Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, İmge Kitapevi, Ankara 1999, 38-38; Ş. Gündüz, *age.*, 384 En yaşlı rahipten keşişlere ayda iki defa okuduğu imam esaslarına dair sözlerdir. M. Taplamacıoğlu, *age.*, 15,23.

⁶ T. W. Rhys Davids, *age.* I, 1; Madhu Bazaz Wangu, *age.*, 106; A. İhsan Yitik, *age.*, 56.

⁷ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, *Vinaya Texts*, Vol 17,14,31.

⁸ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, *Vinaya Texts*, Vol 17,24.

⁹ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, *Vinaya Texts*, Vol 17,195.

¹⁰ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, *Vinaya Texts*, Vol 17,214,237. (Cübbe ölçüsü için sınırın ne olduğu düşünülmüş, Buda 8 inç uzunluğunda olmasını tavsiye etmiştir ve keşişlerin cübbelerini herhangi bir sebepten ötürü ailelerine vermelerine de müsaade edilmiştir).

b) Hastalıkla İlgili Olanlar:

Her ne kadar keşişlere sağlıklarında bazı şeylere müsaade edilmediyse de hastalandıklarında onların bu durumu diğer keşişlerden farklılık arz etmiş ve diğer keşişlere tanınmayan ayrıcalıklar hasta olan keşişlere tanınmıştır.

Keşişler için beş ilaca izin verilmiştir: Sadeyağ, tereyağı, bal ve melas denilen bir tür bitki.Bunu yanında bazı bitki köklerinden yapılmış (sakız ağacı gibi) farklı çeşitte tozların, yaprakların, meyvelerin, kaya tuzu, deniz tuzu, mutfak tuzu gibi tuz çeşitlerinin, şekerin,çiğ etin, müşhil'in, hayvan tersi gübre ve idrarın ilaç olarak kullanılmasına, ekşi un çorbasının, yağın kaynatılarak içilmesine müsaade edilmiştir¹¹.

Bunun yanında keşişler hastaysa göz merhemi ya da damlası, ayak merhemi, ve değişik bitkilerden yapılmış merhem çeşitlerini de(susam merhemi gibi)kullanabilirler. (Bu merhemler için –altın,gümüş hariç bronz, kemik ya da fildişinden yapılmış-kapak ve kap kullanmalarına, onu koymak için çanta taşımalarına , merhem kutusunu taşımak için omuz atkısı almalarına izin verilmiştir)¹².

Ayrıca hardal tozuyla acı veren şeylerin silinmesinde, yaralar için yağ kullanılmasında, neşterle yaranın kesilmesinde ve yaraları sarmak için sargı ya da tedavi için iyi çaputlar kullanılmasında da sakınca görülmemiştir. Bundan başka keşişler hastaysa at arabasına binebilirler, sağlıklı kalmak için hacamat da ettirebilirler¹³.

c) Yiyecek ve İçecek İlgili Olanlar:

Diğerlerinde olduğu gibi yiyecek içecek hususunda da keşişlerin uyması gereken bir takım kurallar vardır.

Keşişler süt, lor peyniri, ayran, sade yağ, tereyağı olmak üzere ineğin beş ürününü kullanabilirler¹⁴.

Meyvelerin bütün çeşitlerinden, yemek olarak ise, yavan un çorbası, et-balık suyu, sevdikleri kadar fasulye yiyebilirler. Sütlaç tatlısı ve bal topağı yemelerinin de bir mahsuru

¹¹ Bkz. T.W.Rhys Davids,Herman Oldenberg, Vinaya Texts,Vol 17,42,44-45-46-47-49,55,59,60,68,97.

¹² Bkz. T.W.Rhys Davids,Herman Oldenberg, Vinaya Texts,Vol 17,50-51-52-53.

¹³ Bkz. T.W.Rhys Davids,Herman Oldenberg, Vinaya Texts,Vol 17,57-58-59.

¹⁴ Bkz. T.W.Rhys Davids,Herman Oldenberg, Vinaya Texts,Vol 17,128.

görülmaz¹⁵. Ayı, balık, timsah ve domuz yağı kullanmalarına, ikinci bir öğün için yemek pişirmelerine ve ev içinde yemek saklamalarına da müsaade edilir¹⁶.

İçecek olarak ise bütün meyve sularına izin verilmekle beraber; Hint kirazı şurubu, muz, bal, üzüm şurubu, su zambağı kökünden yapılan şurup gibi sekiz çeşit içecek ve meyhan kökü suyu hariç bütün çiçeklerden hazırlanmış içecekleri de içebilirler. Ayrıca keşişler sağlıklarında şekerli su da içebilirler¹⁷.

d) Keşişlerin Eşyalarıyla İlgili Olanlar:

Keşişler gerek yolculuk esnasında gerekse günlük hayatta kullanılan basit tarzda bazı eşyalara ihtiyaç duymuşlardır. Bu yüzden de keşişlerin elbise (cübbe) giyip havlu kullanmalarına, çanta taşımalarına, yolculuk için malzeme sağlamalarına, matara, sadaka kasesi, istedikleri büyüklükte uyku için örtü, çamaşır asmak için çamaşır ipine sahip olmalarına ve bunları taşımak için yanlarında omuz kayışı bulundurmalarına izin verilmiştir¹⁸.

Yine sandalye, koltuk gibi yüksek şeylere uzanmak yasaklanmışken koyun, keçi, geyik, aslan, kaplan, panter gibi hayvanların derilerinin keşişler tarafından kullanılmasına ya da üzerlerine oturulmasına müsaade edilmiştir¹⁹.

Keşişler bronz, tahta ve meyve kabuklarında yapılmış olan üç çeşit kap kullanabilirler. Köklerden, ağaç gövdelerinden yapılmış, kabuklardan, yapraklardan, çiçeklerden, meyvelerden yapılmış altı çeşit boya ve bu boya için leğen, boyayı saklamak için şişe kavanoz, kumaşı boyamak için büyük tekne kullanabilirler²⁰.

e) Diğer Konularla İlgili Olanlar:

- Keşişler buhar banyosu veya sıcak su banyosu yapabilirler²¹.
- Ayaklarını yıkamak için suyu hazır bulundurabilirler²².
- Başlarına yağ sürebilirler²³.
- Kenevir kullanabilirler²⁴.

¹⁵ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, Vinaya Texts, Vol 17, 78, 61, 68, 89.

¹⁶ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, Vinaya Texts, Vol 17, 70.

¹⁷ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, Vinaya Texts, Vol 17, 133, 97.

¹⁸ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, Vinaya Texts, Vol 17, 128, 229, 226, 206, 55.

¹⁹ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, Vinaya Texts, Vol 17, 31, 39.

²⁰ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, Vinaya Texts, Vol 17, 56, 205.

²¹ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, Vinaya Texts, Vol 17, 56.

²² Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, Vinaya Texts, Vol 17, 58.

²³ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, Vinaya Texts, Vol 17, 53.

- Evsiz olmak keşişler için bir şarttır. Dolayısıyla onlar kendilerini bekleyen anne- baba ve diğerlerine sahip olmamalıdır²⁵.

Uposatha günlerinde ayda iki veya üç kere toplanırdı. Bu toplantılar, ne Brahmanlar ne de diğerlerinden alındığı için Budistlerin ayırıcı özellikleri olarak görülür. Sangha salonundaki baş keşiş (sinyor), diğer keşişlere günah işleyip işlemediklerini sorar. Kim yapmışsa söyler. Yapmayanlar ise susar. (Bu günahlar cinsi münasebette bulunmak, küçük de olsa böcek öldürmek vs. ki bu günahları işleyen tarikattan atılırdı)²⁶.

Bir de bunlar rahiplerin kendi aralarındaki münasebetlerinde olan küçük günahlar vardır ki, itiraf edilmesiyle bunların kefareti verilmiş olur²⁷.

Bundan başka kendilerine çilekeş denilen, dünya nimetlerine sırt çevirmiş, genellikle yalnız gezen keşişler de vardır ki, bunlar toprak rengi ya da sarı giysili ve saçları tıraşlı Budist rahiplerinden farklı olarak saçlarını topuz yapar ve sakal bırakırlardı. Yine, nefis terbiyesi peşinde olduklarından, doğa üstü güçler elde etmek, içsel ateşini canlı tutmak, beden hakimiyetini, denetimini sağlayıp dış engelleri ortadan kaldırmak için çoğu çileciliği uygulayan bilge kimselerdi²⁸.

Eğlencelerden, dünyevi işlerden, evlilikten sakınmaya çalışan bu gezgin kişiler, Vassa (yağmur sezonu) zamanlarında manastırlara çekilirlerdi²⁹. Gezgincilik hayatına atılmadan önce de keşişler (bhikkhu), bir toplantı yaparlar ve burada bir sene içinde işledikleri bir günah olup olmadığını birbirlerinden sorarlardı. Buna 'pavâranâ âyini' denirdi³⁰.

Eğer bir keşiş bir günah işlemişse bunun cezası sıkı bir çile ve riyazete boyun eğmesiydi.³¹

Keşişliğin ömür boyu sürmesi esas olmakla birlikte, farklı geleneklerde geçici olarak keşiş hayatı yaşama gibi uygulamalar da mevcuttu.

²⁴ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, Vinaya Texts, Vol 17, 57.

²⁵ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, Vinaya Texts, Vol 17, 241.

²⁶ Bkz. T.W.Rhys Davids, Herman Oldenberg, Vinaya Texts, Vol 13, 11.

²⁷ Bu bilgiler için bkz. Madhu Bazaz Wangu, *age.*, New York 1993, 108; S. Tachibana, *age.*, 142; A. H. Çelebi, *age.*, 41.

²⁸ Jean Boisselier, *age.*, 20.

²⁹ T. W. Rhys Davids and Herman Oldenberg, *age.*, I, 325; P. Harvey, *age.*, 193. İklim koşullarının yol açtığı bu yerleşik inziva da manastır yaşamına ilk şeklini vermiştir. (Bkz. J. Boisselier, *age.*, 78).

³⁰ T. W. Rhys Davids and H. Oldenberg, *age.*, I, 298; A. H. Çelebi, *age.*, 41.

³¹ A. H. Çelebi, *age.*, 189.

II- BUDİZMDE RUHBANLARIN GİYİM TARZI ve TEMEL EŞYALARI :

Budizm'de ruhbanların şahsi olarak sahip olabilecekleri eşyalar şunlardı : Cübbe, keşkül, cepte ustura, belde kemer (kuşak) iğne, kürdan, asa, su şişesi veya matara. Bir de keşiş ayakkabı havlu, fazladan çalışma elbisesi, bir omuz çantası, bir şemsiye, kitaplar, yazma materyalleri, bir duvar saati ve öğretmenin bir resmine sahip olabilir³².

Budist ruhbanlar genelde sarı cübbe giyerlerdi. Çünkü sarı cübbe Budist sembolü olarak görülüp aynı zamanda tarikata giriş şartları arasındaydı³³. Buda'nın Benaras'daki ilk vaazını dinleyen, öğretisini gerçek kabul eden beş Brahman zahidi de Budistlik sembolü olan sarı cübbeleri giymişlerdi. Yine tarikat içinde kast farkının kaldırılmış olduğunu göstermek için herkes sarı cübbe giyerek tepesinin ortasını tıraş ettirmiştir. Sarı elbise Budistlerce bir çeşit ihram kabul edilmekle birlikte ızdırabın, nedametın işareti olarak da görülüyordu³⁴.

Sarı elbise Budistlik sembolü olarak görülmekle birlikte adaylığa kabul edilip kutsanan keşiş kendi yöresine göre portakal (turuncu), sarı, kahverengi, siyah yada kırmızı keşişlik elbisesi giyerdi³⁵.

Güney Budizm'de manastır elbiseleri (cübbeleri) turuncu, sarı veya turuncumsu kahverengiyken, Kuzey Budizm'de koyu kırmızı Çin ve Kore'de gri, Japonya'da genellikle siyah renkteydi. Kuzey ve Doğu Budizm'de bir de ritüeller ve törenler boyunca orijinal ve turuncu elbiseler (cüppe) kullanılabilirdi. Japonya da ise yüksek derecedeki keşişler bazen özenle işlenmiş desenli ipek elbise (cübbe) giyerlerdi. Eğer bir keşiş cübbesini çıkarırsa (çıplak olursa) toplumdaki pozisyonu (halk nazarında) öncekinden daha yüksek olur, diğer keşişlerden daha fazla saygı görürdü. Keşiş ve keşişelerin diğer bir işareti ya da temel eşyası keşkül de denilen üzeri örtülmüş, derin bir kap olan sadaka kesesidir³⁶.

Keşişler dışarı çıkarken yiyecek veya diğer sungular için yapılmış kaselerini de alırlar. Keşiş ve keşişe adayları sessiz bir şekilde köy ve kasabaya gider, evlerinin önünde bulunan kadın ve adamlarla karşılaşır, kaselerini açarlar ama sadece günde o gün yiyeceklerini alırlar. Verilen yiyecekler için teşekkür etme yoktur³⁷.

Sadaka kasesiyle dilenme keşişlerin önemli özelliklerinden birisi olduğu için her

³² P. Harvey, *age.*, 235; P. Harvey, *age.*, 229.

³³ M. B. Wangu *age.*, 105; M. Taplamacıoğlu, *age.*, 151; Ö. R. Doğrul, *age.*, 120.

³⁴ A. Şeriatı, *age.*, 413; M. Taplamacıoğlu, *age.*, 151;

³⁵ Ş. Gündüz, *age.*, 332.

³⁶ P. Harvey *age.*, 220.; P. Harvey, *age.*, 201.

³⁷ M. B. Wangu *age.*, 107; A.H. Çelebi, *age.*, 41-43.

keşişin sahip olması gereken temel eşyalar arasında sayılır³⁸.

Keşişler yukarıdaki eşyalar dışında fazla bir şeyler bulundurmazlardı. Bunun sebebi insanları meşgul eden dünyevi şeylerden uzak durmayı istemeleriydi.

III- BUDİZM'DE RUHBANLARIN YAŞADIKLARI YERLER :

Başlangıçta keşişlerin sürekli ikametgah yerleri yoktu. Onlar dilenci veya gezgin bir inziva hayatı takip ediyorlardı. Onların sığınağı ormanlardaki ağaçlardan, dal ve yapraklardan yapılmış kulübeler (Parnasala, Hannasala) mezarlıklar ve mağaralardı. Kayalardaki doğal veya kazılarak yapılan suni mağaralar, ilk Budist keşişlerin ikamet yerleri arasında görülür³⁹.

Gotama oturulacak farklı bazı yerlere izin vermiştir. Ambar yerleri, tavan araları, mağaralar, manastırlar ya da viharalar bunlardan bazılarıdır⁴⁰.

Budist manastırlarıyla Hıristiyanların meydana getirdiği manastırlar arasında bir akrabalık olup olmadığı ya da manastırların ilk beşiğinin nerede başladığı sorusu cevabı kesin olmayan sorular arasındadır. Yine de Hasting, manastırların ilk beşiğini eskiliği tahmin edilemeyen bir Ön Asya kültüründe aramanın hatalı olmayacağını söyler⁴¹.

Bundan başka keşişlerin geçim vasıtası halkın hediyelerine dayanıyordu. Yağmur sezonu boyunca (Vassa) seyahat yapılamaz olur, gezici keşişler ve yardım toplayıcıları bu bahçelerde bir araya gelirdi. Kötü hava şartlarından korunmak için bu bahçelere yapılan kulübelerin zamanla muhteşem manastırlara dönüştüğü de söylenir⁴².

Dolayısıyla bu yerler sürekli ikamet yerlerine dönüşmüş, manastırlardan bazıları bir çeşit üniversite rolü üstlenmiştir. Genelde manastırlar külliye şeklinde inşa edilmiş yapılar olup (bir Budist manastırı) üyelerin toplanıp yemek yedikleri, toplantı düzenledikleri, sutralar okudukları bir salon, azizin kabrinin, resimlerinin bulunduğu salon, Dhamma odası ve kutsal kitapların konulduğu odalardan oluşurdu⁴³. Zamanla sürekli ikamet yerleri haline gelen Sangha'nın kaldığı bu manastırlar, Gotama ve onun kurduğu mezhebe saygı gösterme yolunu arzulayan zengin insanların (keşiş olmayan) bir hediyesi olmuştur.

³⁸ M. B. Wangu. *age.*, 105; Ş. Gündüz, . *age.*, 332.

³⁹ S. Tachibana, *age.*, 141; P. Harvey. *age.*, 235; A. S. Geden, *Monasticism, (Buddhist) ERE* 797.

⁴⁰ Budist Tapınağı: Budistler ve Caynistlerce keşişlerin bir araya geldikleri ve gezindikleri hollere verilen ad. Günümüzde içinde inzivaya çekinilen herhangi bir bina, manastır ya da bir tapınak. Ayrıca vihara terimi meditasyon tekniği ile ilişkili özel bir durumu ifade etmede de kullanılır. Bkz. Ş. Gündüz, *age.*, 384; A. S. Geden *agm.*, 797.

⁴¹ Bkz. James Hasting, 'Ascetism', *Encyclopedia of Religion* " makalesi.

⁴² A. S. Geden, *agm.* 797; M. Taplamacioğlu, *age*, 151; P. Harvey, *age*, 193.

⁴³ M. B. Wangu, *age*, New York 1993, 106; P. Harvey, *age*, 235, 239.

IV- SANGHA'NIN (KEŞİŞLER TOPLULUĞU) FONKSİYONLARI :

Keşişlikte en önemli hususların başında keşişin sahip olduğu statüye uygun olarak hedeflediği özel amacı gerçekleştirmeye yönelik belirli bir program ve disipline göre yaşaması gelmektedir. Budizm de Vinaya Kuralları keşişlerin yaşantısını tamamen özel bir dini hayata yöneltir. Keşişler bu özel statüye genellikle belirli bir giriş tarihiyle adım atarlar.

Sangha'ya giriş iki safhadan oluşuyordu. 7 – 8 yaşlarındaki bir çocuk daha düşük kutsanma töreni ile alınıyordu. 20 yaşlarına gelince bir "*bhikkhu*" veya "*bhikkhuni*" olarak daha yüksek bir kutsama töreni ile alınıyordu. Adaylardan daha yüksek kutsama için engellerden bağımsız olma - bulaşıcı hastalık olmaması, ailelerinin, evlilerse eşlerinin iznine sahip olma gibi- şartı aranıyordu⁴⁴.

Kutsanan keşiş başını kazır kendi yöresine göre portakal, sarı, kahverengi, kırmızı, gri, ya da siyah keşişlik elbisesini giyer ve sadaka tası taşırdı. Kutsanan keşişlere ayrıca özel bir dinsel isim verilirdi. Bundan sonra keşiş ve keşişe aday, bir sinyor keşişe tabi olurdu. İlişkilerinde ise baba-oğul ilişkisi model alınırdı⁴⁵. Bu Budist öğrencilerin sahip oldukları yiyecekleri, içecekleri, giysilerinin rengi, cübbelerinin şekli ve ölçüsü, saçları manevi rehberlerine karşı davranışlarıyla ilgili ve son öğün sonrasında keşişlerin inançlarını düzenleyen kurallar vardır. Bu kurallara Khandaka Kuralları denmektedir⁴⁶.

Sangha'nın beş çeşidi vardı: 4 kişiyi içeren, 5 kişiyi içeren, 10 kişiyi içeren, 20 kişiyi içeren, 20'den fazla kişiyi içeren⁴⁷. Yapılan ameller Dhamma ve Vinaya'ya uygun şekilde yerine getirilmeli, *Sangha* kanunları ihlal edilmemelidir. Ayrıca keşişler arasında saygı prensibi esas olup üst düzeydeki keşiş alçak yerde otururken, keşiş yüksekte oturmamalıydı. Yine o yerde otururken öteki keşiş sandalyeye oturmamalıydı⁴⁸. Bu kuralların

⁴⁴ P. Harvey, *age*, 220.

⁴⁵ P. Harvey, *age*, 220-221; M. B. Wangu, *age*, , 105; Ş.Gündüz, *age*,332; M. Tablamacıoğlu,*age*,152. Hıristiyanlıkta da ruhbanlığa giriş çok önemli olduğundan bu törene çok sayıda insanın katılması istenir. Bu dinsel tören genellikle katedralde büyük bir törenle yapılır. Ruhbanlık sırrının temel ritüeli üç mertebede gerçekleşir. Episkoposun, ruhbanlık sırrını alacak kişinin başına ellerini koymasından ve Tanrıdan kutsal ruhun inmesini ve ruhban olmaya aday kişiye alacağı ruhbanlık derecelerinin bütün armağanlarını vermesini dileyen bu sırta ait özel bir kutsama duasını yapmasından ibarettir. Episkoposluk aşaması almış olanlar, kısacası havarilerin halefi durumuna olan kişiler, ruhbanlığın üç derecesini (episkoposlar, papazlar ve diyakozlar) verebilirler.Bkz. Dominik Pamir, Din ve Ahlak İlkeleri,İstanbul 2000, 380.

⁴⁶ S. Tachibana ,*age*, 140; P. Harvey *age*., 236,

⁴⁷ T.W.Davids,Herman Oldenberg,Vinaya Texts, Vol 17, 268.

⁴⁸ T.W.Davids,Herman Oldenberg,Vinaya Texts, Vol 17, 309.

ihlal edilmesi ya da suç işlenmesi durumunda keşiş ya gözaltına alınır ya da Sangha'dan ihraç edilirdi⁴⁹.

Her ne kadar başlangıçta Hinduizmdeki rahipler sınıfını otoritesine ve uygulamalarına karşı çıkmış olsa da, sonraki dönemlerde keşişlik Budizm'in temel kurumlarından birisi haline gelmiştir.

Sangha'nın Fonksiyonları: *Sangha* denilen cemaate keşiş olarak kabul edilenler tapınaklara gelen insanlara dini ibadetlerin eksiksiz yerine getirilmesi konusuna yardımcı olmuşlardır. İnançta ve pratikte doğum-ölüm çemberinden kurtuluşa insanlara kılavuzluk etmişlerdir⁵⁰.

3- *Sangha* üyeleri kendi manevi (ruhsal) gelişimlerini sağlamakla birlikte, Dhamma deneyim ve bilgisini kullanarak diğerlerine rehberlik etmişlerdir.⁵¹

4- *Sangha*, eğitimde de aktifti. Kutsal metinler keşiş ve keşişelerin husule gelmesiyle çalışılmaya başlamış, Budist keşiş ve keşişeler toplumlarındaki üst kültürel ve entelektüel kimseler arasında olmuşlardır⁵².

5- Budist manastırları, hastaneler, dispanserler, yetimhaneler, köprüler, yollar inşa etmişler, yardım rollerinin büyük bir çoğunluğunu üstlenmişlerdir⁵³.

6- *Sangha*'nın diğer bir fonksiyonu da Dharma'yı düzgün bir şekilde gelecek nesillere ulaştırmaktır⁵⁴.

7- Budist *Sanghalar* uluslar arası organizasyonlara da katılmışlardır⁵⁵.

Buda, geride herhangi bir kitap ya da yerine geçecek herhangi bir kişi bırakmayıp herkesin kendi kendine ışık tutmasını istemiştir. Ancak telkinini yaşatmasını kurduğu *Sangha* teşkilatı üstlenmiştir.

Budist Viharaları önemli öğrenme merkezleri olmuştur. Belirli kurallara bağlı olarak kişiler normal halklara ilişki içerisinde olmuş, inanan insanlara çeşitli hizmetler yanında inanmayanlara tebliğ faaliyetlerinde de bulunmuşlardır.

⁴⁹ Bu bilgiler için bkz. T.W.Davids,Herman Oldenberg,Vinaya Texts, Vol 17, 269,274,278.

⁵⁰ W. Oven Cole, *Sixs Religions in the Twentieth Century*, Huston Educational Pub., Great Britain, 1984, 258-260; K. Mizuno, *age*, 89-94.

⁵¹ P. Harvey *age*, 217.

⁵² P. Harvey *age*, 233, 242.

⁵³ M. B. Wangu, *age*, 108; P. Harvey *Age*, 211, 288.

⁵⁴ K. Mizuno, *age*, 89-94.

⁵⁵ M. B. Wangu, *age*, 108.

Görüldüğü üzere Budizm'in gelecekte de varlığını devam ettirebilmesi *Sangha*'ya ve bu teşkilatın fonksiyonlarını yerine getirebilmesine bağlıdır.

III. BÖLÜM

HIRİSTİYANLIKTA RUHBANLIK ANLAYIŞI

I- RUHBANLIĞIN FARKLI TİPLERİ :

A. Çölde Yaşayanlar (Hermits) :

Çölde yaşayan münzevi kimselerdir¹. Vaftizci Yahya, St. Paul ve St. Antony² bunların ilklerindendi. Hıristiyan çöl münzevileri 3. yy.ın sonlarına doğru Mısır ve civar bölgelerde sıkça görülmeye başladı. Bunlar varlıklarını genelde doğuda sürdürdüler³.

B. Tek Başına Hayat Sürenler (Anachorites) :

Bunlar ıssız yerlere çekilip tek başına bir hayat yaşamaya çalıştılar. Münzevi hayatın bu şekli en eskisiydi. Bu tarz keşişlik ya da inziva hayatı yaşama, önce Mısır'da yayıldı ve sonra Filistin, Suriye ve doğunun tamamına son olarak da batıya yayıldı⁴.

C. Sütun Tepesinde Yaşayanlar (Stylites) :

Ortaçağlarda dünya işlerinden kendisini çekerek sütun tepesinde yaşayan münzevi kimseler vardı.

Bunlar yerlerden bir miktar yükseklikte olan sütunların üzerlerinde yaşarlardı ki, böyle münzevilere ilk örnek Simeon'dur (389-459)⁵. Bu münzeviler doğuda bulunmuştur ve bunlar diğer münzevilere nispeten az sayıda oldukları için müstesna vakalar olarak görülebilir.

D. Ağaçlarda Yaşayanlar (Dentrites) :

Bunlar genelde ağaçlarda, ağaç eteklerinin altlarında veya yosun şekli bulunan maden parçaları üzerinde yaşamışlardır⁶.

E. Derbederler (Avareler) (Sarabites) :

¹ J. Corrigan, F. M. Denny, C. M. N. Eire, M. S. Joffe, *Jews, Cristians, Muslims (A Comperative Introduction To Monotheistic Religions)*, USA 1998, 305-306.

² Hıristiyanlıkta ruhbanlığa öncülük yapan ilk Hıristiyan rahip (MS. 250-350). Kayyum bölgesinde (bugün Dâru'l-Meymûn olarak bilinen yer) ilk manastırı kurmuştur. İkinci manastır ise Kızıldeniz sahilinde Mar Antonius'ta kurulmuştur. Hıristiyan ruhbanlığının ilke ve esasları St. Antony'nin ortaya koyduğu öğretiyeye dayanır. Onun öncülük etmesiyle Mısır'da ruhbanlık yayılmış, rahip ve rahibeler için her yerde manastırlar kurulmuştur.

³ Ş. Gündüz, *age*, 168.

⁴ F. Cabrol, '*Monasticism*', *ERE*, Ed.: James Hasting, Vol. VIII, 786.

⁵ John Corrigan ve diğerleri, *Age*, 305-306; L. Bouyer, *age* 329.

⁶ P. Harvey, *age*, 235; J. Corrigan, *age*, 305-306; F. Cabrol, *agm.*, 786.

Serseriler diye de adlandırılan avareler, diğer münzevilerce günahkarlar olarak kabul edilirler. St. Jerome, bunların herhangi bir kurala tabi olmaksızın manastırlardaki ağaçlarda yaşadıklarını, bir manastırdan diğerine giderek belli bir mekan edinmediklerini, bu durumun da Hıristiyanlarca hoş karşılanmadığını belirtir⁷.

F. Manastırda Yaşayanlar (Cenobites) :

Toplulukta (cemaatte) beraber yaşayan bütün keşişler için genel bir terimdi. St. Basil, tercihini tarikat hayatı (cenobitik)ında sürdürürken, onun bu tercihi St. Benedict tarafından da paylaşılır. İlk zamanlarda inziva hayatı taraftarları doğuda hatırı sayılır bir büyüklükteyken, batıda –müstesna durumlar hariç- var olduğu bile söylemezdi. Bu münzevi taraftarların 16. yy.dan sonra tamamen ortadan kalktığı söylenir⁸. Çünkü münzevi hayat yaşayanların çoğu daha sonraları manastırlara girmişler, bazı sebeplerden dolayı (örneğin dışarının tehlikeli olması, iklim şartları) kısa süreli de olsa manastırlara çekilmişler ve zamanla tamamen yerleşmişlerdir⁹.

G. Kendini Zincire Vuranlar (Catenati) :

Bu tür keşişler kendilerini duvarlara, kayalara ya da diğer yerlere zincirle bağladılar. Saçlarına, sakallarına bakmayı ihmal edip büyümesine müsaade ettiler. Siyah bir pelerin giyerek yalınayak gezdiler¹⁰.

H. Gezginler (Apotalites) :

Dünya ile alakasını kesen bu gezginler, genelde Kudüs, Küçük Asya ve doğuda görülmüştür. Onlardan bir kısmı manastırlara geçerken, bir kısmı da derbederleri örnek alarak hayatlarını gezgin olarak geçirmişlerdir¹¹.

II- RUHBANLARIN YAŞADIKLARI YERLER :

Önceleri Hıristiyanlar topluca inzivaya çekilmiyor, züht hayatını evlerinde izliyorlardı. Evliliği, mal-mülk sahibi olmayı terk ediyor; sessizlik, oruç ve diğer çilelerle yaşıyorlardı. Önceki dönemlerde ruhbani hayat daha çok ferdi idi. Çölün ayrı bir köşesinde yaşayan keşişler de görülüyordu. Bunların ilki olan St. Antony yıllarca çöllere çekilerek yaşamıştır. İlk keşişler dünyadan bir köşeye çekilip çöllerde yaşayan kimseler oldukları için gerçek

⁷ F. Cabrol, *agm.*, 786.

⁸ F. Cabrol, *agm.*, 786.

⁹ P. Harvey, *age.*, 193; F. Cabrol, *agm.*, 781.

¹⁰ J. Carrigon, *age.*, 305-306; F. Cabrol, *agm.*, 787.

¹¹ F. Cabrol, *agm.*, 787.

ruhbanlığın kaynağı da burada yatmaktadır.¹² Origen¹³ keşişlerin kendilerini yalnızlığa ve çöllere hapsetmesinin onlara manevi faydalar sağladığını söyler ve çöl ruhsal gelişmenin bir sembolü olarak görür.

Yine Nitria Dağı'nın güneyine yaklaşık altı mil mesafede yer alan Scete¹⁴ çölüyle, Suriye'deki Chalsis Çölü, Sina Çölü münzevi kolonilerin yayıldığı bazı önemli çöller arasındaydı¹⁵.

Hıristiyanlığın ilk yayıldığı yerler olan Mısır, Suriye, ve Anadolu'da III. yy.dan sonra inzivaya çekilen keşişlere sıkça rastlanmaya başladı. Bu keşişler çöller yanında bataklıklarda,¹⁶ kulübelere,¹⁷ kuyularda (St. Yusavius)¹⁸, dikenlik yerlerde (St. Besarius)¹⁹, sütun tepelerinde (St. Samius Astalit ö. 390-449²⁰, Simeon), hayvanların barındığı yer olan çimlerde (Mezopotamya münzevileri)²¹, ormanlarda, ağaç kovuklarında²², mezarlıklar ve mağaralarda yaşıyorlardı²³.

IV. asra doğru ise ruhbanlık tek yönlü bir tarzda devam etti. Hususi odalarda veya kulübelere yaşayan keşiş grupları kuruldu ve bir liderin yönetiminde yaşamaya başladılar²⁴. Bunların meskenleri en ücra köşelerde bulunurdu. Oradaki insanlar birbirinden ayrı yaşarlar, hatta bir keşişi arkadaşları tanımayabilirdi. Koyu bir sessizlik içinde yaşarlar ve her biri

¹² J. Carrigon, *age*, 305-306; R. H. Bainton, *age*, 74; L. Bouyer, *age*, 312.

¹³ Origen (185-254), Hıristiyan ilahiyatçı ve Kitab-ı Mukaddes yorumcusu. Kendini dini sebeplerle hadım eden Origen, eski kiliselerin en büyük üstatlarından biridir. Halk dini ile Hıristiyan mistiği arasında bir köprü oluşturmuş, mistik aşkı övmüş Tevrat ve İncil'in metinlerini de dikkatle incelemiş ve birbiriyle mukayese etmiştir. Origen Tanrılık açısından da Baba'yı ön plana çıkarmıştır. Bütün bu faziletlerine rağmen 553'te Kilise tarafından aforoz edilmiştir (bkz. J. M. Lozano, *ER, Agm.*, Vol. V, 138; A. Schimmel, *age*, 183; Ş. Gündüz, *age*, 294; G. Weckman, *'Monasticism'*, *ER*, Vol. X, 44).

¹⁴ Bkz. M. Smith, *age*, 15-16.

¹⁵ N. Smart, *age*, 268; L. Bouyer, *age*, 329; F. Cabrol, *Agm.*, 788.

¹⁶ Örneğin ilk münzevilerden olan Macarius (383 veya 387) sürekli üzerinde yük taşımış ve altı aya bataklıklarda yaşamıştır. (Bkz. F. Cabrol, *Agm.*, 788).

¹⁷ St. Antony'nin bir çağdaşı olan münzevi Amun (Ammonius ö. 356) müritleriyle birlikte kulübelere yaşamıştır. (Bkz. F. Cabrol, *Agm.*, 788).

¹⁸ St. Yusavius, devamlı 75 kiloluk yük taşımış ve üç yıl kurumuş bir kuyuda yaşamıştır. Ve bu süre içinde sadece kokmuş mısırla beslenmiştir.

¹⁹ Kırk gün dikenler arasında yattığı, kırk sene sırtını yere koymadığı söylenir.

²⁰ Astalit (390-449), bir sene tek ayak üzerinde dikilmiş, zaman zaman kuyu içinde yaşamış, en sonunda Şam'da Simon Kalesi'nin yanında bir sütun yaptırmış (60 fit), otuz sene hiç aşağıya inmeden yaşamıştır. Daha sonra kendisini bir iple bu sütuna bağlamış, etini kurtlara yem ederek, "Allâh'ın verdiği rızık yeyin" demiştir.

²¹ R. H. Bainton, *age*, 156; F. Cabrol, *Agm.*, 783.

²² John Carrigon, *age*, 305-306.

²³ L. Bouyer, *age*, 313; F. Cabrol, *Agm.*, 784; J. M. Lozano *'Eremetism'*, *ER*, Vol. V, 138.

²⁴ M. Smith, *age*, London 1976, 12-13.

hücrelerinde münzevi bir hayat sürerdi²⁵. Bazıları o kadar küçük hücrede yaşardı ki, orada ne dik durabilir, ne de yatabilirdi²⁶. Sandalyeye, kapıya ya da duvarlara yaslanırlardı²⁷.

MS. 290'da doğan, ruhbani hayatın ve müesseselerin Filistin'deki ilk kurucusu olarak kabul edilen St. Antony'nin müridi olan Hilarion,²⁸ da Gazze yakınında küçük bir odacıkta yirmi iki sene yaşamış ve etrafına 2-3 bin mürit toplamıştı²⁹.

Daha sonra kulübelerde ve diğer yerlerde yaşayan münzevi kimseler bu bağımsızlıktan meydana gelen tehlikelerin farkında oldukları için kendilerini manevi baba (lider) olarak gören diğer bir kişinin idaresine bıraktılar. Böylece bir liderin idaresi altında diğerlerinin de itaat gösterdiği münzevi kolonileri, dolayısıyla manastırlar kurulmuş oluyordu³⁰.

Bu durum diğer insanlar için de örnek teşkil etmiş ve aileler, çocuklarını manastır için Tanrı'ya adanmışlardır (Hz. Meryem gibi)³¹. Manastırların çoğu, manastır hayatına adanmış ya da kendini adanmış bu kimseleri kabul etmiş, dolayısıyla keşişlerin kalmış olduğu diğer bir mekan ise manastırlar olmuştur³². O halde ruhbanların yaşadıkları belli başlı yerler şunlardır diyebiliriz:

1- Bataklıklar,	7- Hayvanların barındığı yerler,
2- Kurumuş kuyular,	8- Eski mezarlıklar,
3- Dikenli yerler,	9- Mağaralar, kulübeler veya hücreler,
4- Sütun üstleri,	10- Çöllere,
5- Ormanlar,	11- Manastırlar.
6- Ağaç kovukları,	

Münzeviler nerede yaşarlarsa yaşasınlar hepsi için ortak olan nokta şudur : Belli

²⁵ Palladius, *age*, I, 376; F. Cabrol, *agm.*, 786.

²⁶ M. Smith, *age*, 17-18.

²⁷ J. Aumann, *age*, 42.

²⁸ F. Cabrol, *agm.*, 788.

²⁹ C. De Montalembert, *age*, 249.

³⁰ M. Smith, *age*, 12-13; F. Cabrol, *agm.*, 785. Hıristiyanlıkta tarikat hayatının gerçek kurucusu, Pachomius (290-346) kabul edilir. Önceleri bir asker olan Pachomius, bir müddet münzevi Palaemon'un talebesi olduktan sonra 320'de Thebaid'de kendi manastırını kurmuş, tarikat hayatında önemli bir rol oynamıştır. Pschenoudi ise tarikat hayatı ile inziva hayatını birleştirmeye çalışmıştır (bkz. F. Cabrol, '*Monasticism*', *ERE*, Vol. VIII, 788; Ş. Gündüz, *age*, 298).

³¹ Sırf Allâh'a ibadet etmek, kendini tamamen Allâh'a vermek maksadıyla, kadınlarla ya da erkeklerle her türlü ilişkiyi keserek bekar yaşamaya tebettül denir ki, Hz. Meryem de hiç evlenmediği ve bu anlamda erkeklerden ayrı olduğu için ona 'el-Azrâul – Betül' denmiştir. (Bkz. er-Râgıp, *Müfredat*, 107).

³² F. Cabrol, '*Monasticism*', *ERE*, Vol. VIII, 784.

sınırlamalar ve sessizlik içinde bir yaşamın tercih edilmesi ve de bu yaşantıların dünyadan ayrılmayı, soyutlanmayı içermesidir, diyebiliriz.

III- RUHBANLARIN GİYİM TARZI :

“Ruhbanların kıyafeti nasıldı?” sorusu hakkında şunları diyebiliriz : Keşişler için orijinal, özel bir elbise yoktu. Yalnız ruhban giysisi münzevi karakterde olmalıydı. Yani keşişin, bu dünyadaki her türlü zevkten ayrıldığı ve fakirlik ve alçak gönüllülük işaretinin dış görünüşüne de yansımaları gerekiyordu.

Hatta Benedict zamanına kadar –onun zamanında bile- geleneklerde keşişlerin giydikleri elbisenin kalitesi, rengi ve şekline çok önem verildiği görülmez. Yalnızca giysilerin sade olması gerekiyordu.

Bununla birlikte ilk devrelerde keşişler tarafından giyilen, muhtemelen köylü (çiftçi) halktan alınan ve geleneksel olarak kabul edile gelen elbiseler giyilmiştir. Bazen ortaklaşa da giyilebilen bu giysilere ayinsel giysiler olarak zamanla mistik bir anlam yüklenmiştir.

Hem doğuda hem de batıda eski keşişler tarafından giyilen elbiseler konusunda detaylara girecek olursak, onlar elbise altlığı olarak kullanılan iki kısa elbise koluna sahip, deve kılı veya keçi derisinden yapılmış ve ceza gömleği olarak nitelendirilen bir entari giymişlerdir³³. Vaftizci Yahya’yı hatırlatan bu entari, bir kuşakla sarılırdı. İşte genellikle deriden yapılan, başlık, kolsuz gömlek ya da uzun hamail’e sahip olan bu giysi, zamanla keşişlerin elbiselerinin bir parçası olmuştur.

Başlık ilk başta hem doğudaki hem de batıdaki çiftçilerin (köylü), kendilerini hem sığağa, hem de soğuğa karşı koruyan ve istenildiği vakit omuzlardan geri atılabilen bir başörtüsü konumunda olup, zamanla onları havaya karşı korumak için göğüs ve omuzları örten bir elbiseye büründü. Çeşitli dönüşümlerden sonra gelişti ve bir cübbe ye dönüştü.

Cübbe, büyük kollarıyla ayaklara kadar uzanan geniş büklümler içinde geniş bir giysi olup, doğulu keşişler tarafından giyilen bir elbiseye benzetilir. St. Benedict onu bir çalışma elbisesi olarak tanımlar³⁴.

Bununla birlikte doğulu keşişlerin bazıları yalınayak gezdi ve siyah bir pelerin giydiler. Kara giydikleri için kara keşiş diye isimlendirilen Benedict’in Kuralları bağlı olan Hıristiyan keşişler, beyaz elbiseleri üzerine siyah pelerin giyerlerdi. Yine Fransiskan Tarikatına mensup

³³ L. Bouyer, age, 324.

³⁴ F. Cabrol, *ERE, 'Monasticism'*, Vol. VIII, 786.

ve giydikleri elbiselerin renginden dolayı gri keşişler diye isimlendirirken keşişlerin günümüzde giydikleri elbisenin rengi ise kahverengidir³⁵. St. Pachomius ise keşişlerine çarık verdi. Çorap ve çark da münzevi elbiselerin diğer parçalarından oldu. Yine Pachomius, keşişler için ilkeler belirlemiştir. Buna göre keşişler, geceleyin elbisenin altına keten, gündüz elbisesi üstüne koyun derisinden cübbe giyip kemer ve bir tür külah takmak zorundaydılar. Rahibeler ise üstlerine bir tür siyah renkte bir tunik ya da elbise giyiyorlardı³⁶.

IV- RUHBANLIĞIN ÇEŞİTLERİ :

Başlangıçtan itibaren Hıristiyan ruhbanlığı ikiye ayrılır : 1- Mağara ruhbanlığı (veya keşişlerin çöl hayatı) 2- Manastır ruhbanlığı (veya keşişlerin tarikat hayatı)³⁷.

A. MAĞARA RUHBANLIĞI :

Hız. İsa'dan sonra inkarcılar müminleri yok etmeye kalkmış, onlarla savaşmaya mecbur olan müminler ise her defasında ağır kayıplar vermişlerdir. Sağ kalan az sayıda inanmış kişiler de kendilerinin de ölümü halinde dine davet edecek kimselerin kalmayacağı gerekçesiyle savaş yapmama kararı almış, dünyanın bütün zevklerinden, fazla yiyip içmekten, evlenmekten vazgeçip; dağlara, mağaralara çekilip ibadetle meşgul olmuşlar, kendilerini sürekli duaya adanmışlardır³⁸.

Hıristiyanlıkta mağara ruhbanlığının doğuşu bu şekilde olmuş, onlar bu sayede meleksel hayatı elde etmeye çalışmışlar, Tanrı'yı arama peşinde kendilerini çöllerin ıssızlığına terk etmişlerdir³⁹.

İlk zamanlarda bu şekilde inziva taraftarları büyük sayıdaydı ama zamanla doğuda değişikliğe uğradı. Batıda ise müstesna durumlar hariç, var olduğu söylemez. Bu şekilde münzevi taraftarları 16. yy'dan sonra ise tamamen ortadan kalkmıştır⁴⁰.

B. MANASTIR RUHBANLIĞI :

Çölde yaşayan ve bir köşeye çekilmiş münzeviler, yalnız ve birbirinden ayrı olarak yaşadılar. Bu yüzden onlar bir anlamda kendilerinin idarecisidiler. Fakat münzevi kimse bu bağımsızlıktan meydana gelen tehlikenin farkında olduğu için, manevi baba olarak görülen

³⁵ Ş. Gündüz, *age*, 146, 212.

³⁶ M. Smith, *age*, 15.

³⁷ J. Aumann, *age*, 38-39.

³⁸ Albert M. Bernard, *'Hıristiyanlık'*, Çev. Mehmet Aydın, Konya 1993, 139.

³⁹ J. M. Lozano, *'Eremitizm'*, ER., Vol. II, 137, 139.

⁴⁰ F. Cabrol, *'Monasticism'*, ERE, Vol. VIII, 786.

diğer bir kişinin idaresine kendisini bırakıyordu. İşte bu şekilde diğerlerinin itaat gösterdiği bir liderin idaresinde münzevi kolonileri kurulmasıyla manastırlar oluşmuş oluyordu. Bu inziva hayatını yaşayanların çoğu zamanla manastırlara girdi⁴¹.

Yine manastırların büyük bir kısmı III. yy.ın bitimine doğru başlayan manastır hayatına kendini adanmış kimseleri ve ilk zamanlarda aileler tarafından manastır hayatı için Tanrı'ya adanan çocukları kabul etti⁴². Bu, eğitmek için gerekliydi. Bu yüzden okullar manastırlara yayıldı. Bu okullardan bazıları şöhret kazandı ve manastır dışındaki öğrenciler de katıldı.

Manastır İdari Teşkilatı :

Manastırın başında bir üst vardı. Manevi baba, manastır baş rahibi gibi unvanlarıyla bilinirdi. Bu üst konumdaki kişi diğer görevlilerle birlikte topluluğu idare ederdi. Örneğin manastır kilercisi, kapıcısı gibi.

Manastırın başındaki üst, genellikle konsilin (divan-kurul) toplanmasına yardım ederdi. Kendilerini daha üst konumda kişiler olarak nitelendiren senyörlerin (kıdemliler) görevi yıl sonunda sona ererdi. Bu manastır topluluğunun idari teşkilatı oligarşiden ziyade monarşi tarzındaydı. Bazen manastır baş rahibi kendisinden sonra ikinci yüksek rütbede bir memur yoluyla görevini sürdürürdü. Bazen üçüncü bir kişi de olabilirdi. Manastırlar bu yüzden tamamen kendi kendini idare eden (özerk) bir yapıda kuruldu.

Bununla birlikte manastır hayatının ilk devrelerinde merkezi bir otorite altında toplanmaya teşebbüs eden manastır gruplarından örnekler bulunmaktadır. Örneğin Pachomius⁴³, manastırlarını gerçek bir dinsel örgüt (cemaat) haline getirdi. Bu keşişler bir papazın buyruğu altında olan gruplara bölünmüştü. Her on keşişin başında 'dean'(kilisede papaz rütbesi) vardı.

Manastırlar küçük bir şehir gibi kendi kendine yeten, duvarları kapalı, sadece bir kapıdan girişi olan, kendi gereksinimlerini kapsayan bir yapıya sahipti. Orada topluluk tarafından ihtiyaç duyulan çeşitli alışverişler (değiş-tokuşlar), el sanatları vs. hepsi yapılıyordu⁴⁴.

⁴¹ P. Hughes, *age*, 46.

⁴² F. Cabrol, , *'Monasticism'*, *ERE*, Vol. VIII, 784-785.

⁴³ Manastırda yaşayan tarikatın kurucusudur. 318'de Nil'in doğu kısmında olan Esna'da doğdu. 346'da da öldü. Erkekler ve kadınlar için birçok manastırlar inşa etti (bkz. J. Aumann, *age*, 41-42; F. Cabrol, *'Monasticism'*, *ERE*, Vol. VIII, 790).

⁴⁴ J. Aumann, *age*, 41; F. Cabrol, , *'Monasticism'*, *ERE*, Vol. VIII, 783.

V- RUHBANLIKTA EZİYET ŞEKİLLERİ :

Ruhbanların işkence şekillerini şu şekilde sıralayabiliriz :

- 1- Hiç konuşmamak,
- 2- Ormanlarda ot, yaprak vs. yiyerek yaşamak,
- 3- Üzerlerinde sürekli yük taşımak,
- 4- Uzunlarını zincirle bağlayarak eziyet çekmek,
- 5- Sürekli çıplak dolaşmak,
- 6- Yürümek yerine yerde yuvarlanmak,
- 7- Her türlü lezzet ve zevkten uzak kalmak,
- 8- Bedenini yataktan uzak tutmak,
- 9- Oturmamak,
- 10-Hayvanların barındığı yerlerde yaşamak.

Burada zühdi uygulamalar aşırıya vardırılmıştır. Mesela bazı ruhbanlar sırtlarında kaya veya demir ağırlıklar taşımışlardır. Örneğin Macarius'un öğrencisi Yusavius devamlı 75 kiloluk yük taşımış, üç yıl gibi bir süre de sadece kokmuş mısırla beslenmiştir. Yine Macarius sürekli üzerinde 20 kiloluk yük taşımış ve 6 ay bataklıkta yaşamıştır.

Keşişler sadece nohut, ot, bitki ve ağaç kökleri gibi şeyler yemişler⁴⁵, çoğu zaman temel egzersizlerden biri sayılan oruç tutmuşlar, iki-üç gün hatta beş gün yiyeceğe hiç dokunmamışlardır. Keşişlerden bazıları da seksen yıl boyunca ekmek yemekten uzak durmuştur⁴⁶.

Bir kısmı da çile adına boyunlarına bir çeşit boyunduruk geçirerek kendilerini kayalara ya da duvarlara zincirlemişlerdir⁴⁷.

Yine bazıları da nefsi köreltmek adına hayvanların barındığı yerlerde yaşamış⁴⁸, sürekli çıplak dolaşmış, bedenlerini kışın dondurucu soğuğa, yazın da kavurucu sığağa maruz bırakmışlardır⁴⁹.

⁴⁵ A. J. Arberry, *Sufism*, London 1979, 37; Ayrıca bkz. Isfehani ,*age*, VIII, 29.

⁴⁶ F. Cabrol, *agm.*, Vol. VIII, 783, 792.

⁴⁷ J. Carrigon, *age*, 305-306; F. Cabrol, *agm.*, Vol. VIII, 783, 787.

⁴⁸ F. Cabrol, *agm.*, Vol. VIII, 783.

⁴⁹ J. M. Lozano , *agm.*, *ER*, Vol V, 138.

Bundan başka oturulmamış, beden mümkün olduğunca yataktan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Örneğin St. Besarius 40 gün dikenler üzerinde yatmış, bu süre içinde sırtını yere koymamıştır. Yine St. Pachomius 15 sene (bir rivayete göre 50 sene) sırtını yere koymamıştır. St. John 3 sene ayakta durmak suretiyle ibadet etmiş ve bu süre içinde hiç oturmamıştır. St. Samius Astalit (390-449) de bir sene tek ayak üzerinde dikilmiş, en sonunda Şam'da Simon Kalesi'nin yanında bir sütun yaptırmış, 30 sene hiç aşağı inmeden yaşamıştır.

Hatta bazıları da o kadar küçük hücrelerde yaşamış ki, orada ne dik durabilmiş, ne de rahatça uzanabilmiştir⁵⁰.

Hıristiyanlıkta kişinin bedenine eziyet etmesi takva ölçüsü olarak kabul edildiğinden, Hıristiyan ruhbanları kendilerine eziyet etmede adeta yarışmışlar, lezzet ve günah eşdeğerde ayrı şeyler olarak görülmüş, dolayısıyla her türlü lezzet ve zevklerden ayrı kalınmaya çalışılmıştır.

IV – RUHBANLIĞIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

A. Yoksulluk, Tevazu Ve İtaat :

İlk başlarda mal sahibi olmamak ruhani ideal olarak görülse de bunlar günah sayılmıyordu. Sonradan yoksulluk ve dünyayı terk etme neredeyse ruhanlık için yegane ölçü kabul edildi. Dünyada bir şeye sahip olmak ahlaktan yoksun olmak gibi görüldü⁵¹. Diğer dinlerde olduğu gibi Budizm ve Hıristiyanlar için de olmazsa olmazlardan birisi oldu ve ruhanlık, hayatın temeli olarak görüldü⁵². Hz. İsa'nın zengin bir insana, "Eğer eksiksiz olmak istersen, sahip olduğun her şeyi sat, sonra beni takip et"⁵³ demesi, yine Hz. İsa'nın "Sizden kim varını yoğunu gözden çıkarmazsa benim öğrencim olamaz"⁵⁴ şeklinde söylemesi, yukarıdaki sözü doğrulayıcı niteliktedir.

Yoksulluk düşüncesi Hıristiyanlıkta St. Augustain (öl. 430) Büyük Gregory (öl.609) gibi kimselerin gayretleriyle meşruiyet ve resmiyet kazanmıştır. Budizm'e göre de bu dinin en karakteristik özelliği gerektiğinde bir Budist'in bütün mallarını terk ederek başkalarının yardımıyla kıt-kanaat geçinmesidir⁵⁵.

⁵⁰ M. Smith, *age*, 12-13.

⁵¹ John Carrigan, Frederich M. Denny, C. M. N. Eire, M. S. Joffe, *age*, 305-306; B. D. Kyokai, *age*, 199.

⁵² F. Cabrol, *'Monasticism',ERE*, Vol. VIII, 783.

⁵³ Matta, 19: 21; Luka 2: 33.

⁵⁴ Luka, 14: 33.

⁵⁵ Abdülkadir Şeybe, *Çağdaş Dünya Dinleri*, (Çev: Osman Cilacı) Beyan Yayınları, İstanbul 1983, 131.

B. Çile (Nefsi Köreltme) :

Çile çekme, ahlâken mükemmel olmanın bir yolu olarak görülüyordu. Bedene eziyet verme nefsi köreltmenin esasını teşkil ediyordu. Bedene ne kadar eziyet verilirse o kadar takvaya sahip olunacağı anlayışı hakimdi. Diğer bir çile şekli de oruçtu. Oruç tutma temel egzersizlerden birisi sayılıyordu⁵⁶. İlk münzevî kimselerin yiyeceğe dokunmadan iki-üç hafta beş gün oruç tuttıkları, yemek yemenin Pazartesi'den Cumartesi'ye hafta boyunca bir defa olduğu, hatta bir Suriye keşişinin seksen yıl boyunca ekmek yemekten uzak durduğu söylenir.

Dolayısıyla nefsi tezkiye etmek ve ruhsal ilerlemeyi sağlamak Allâh'a yakınlaşmaya vesile olarak kabul edilmiş ve ahlâken mükemmel olmaya çalışılmıştır. Bu amaç her dinde aynı olmakla birlikte, izledikleri yol ya da yöntem açısından farklılık arz etmektedir. Örneğin Hıristiyanlıkta nefsi köreltmenin yolu, dünya nimetlerinden nefsi faydalandırmamak, nefsinin öldürmekten geçiyordu. Bir kişinin nefsine her türlü eziyeti yapması ruhsal yüceliğin ispatı sayılıyordu.

Dolayısıyla çile çekme diğer meziyetleri tamamlayıcı bir rol olmamıştır.

C. Çalışma :

Hayatını tamamen duaya adayan bir keşiş için görülen en büyük tehlike tembellikti⁵⁷. Dolayısıyla doğuda IV. yy. boyunca bir keşişin hayatını kendi el emeğiyle kazanması prensibi yayıldı. Keşişin çalışması iki çeşitti: 1. El ile yapılan çalışma, 2. Zihni çalışma.

Hasır dokuma ve toprak tarımı keşişlerin yaptığı el işlerindendi. Bu meslekler çile için gerekliydi ve onları tembellikten koruyordu. Onların çalışmalarındaki bu ürünler ise fakirlere ve mahkumlara veriliyordu.

D. Dua :

Arzuların tümünden, lezzet veren şeylerden yani dünyevî her şeyden el-etek çekerek vaktinin önemli bir bölümünü duaya adanmak ruhbanlığın diğer bir özelliği⁵⁸. Bu, dua meditasyon veya düşünsel araştırmayı içine alır ki, her günün belli saatlerine veya her haftanın belirli günlerine ayrılır. Grup halinde yapılabildiği gibi yalnız da yapılırdı. Genelde sabah dokuz öğlen on iki ve öğleden sonra saat üçte yapılırdı⁵⁹. İbadetler manastırlarda

⁵⁶ E. Zürcher ,*age*, 164.

⁵⁷ P. Harvey, *age*, 232; B. D. Kyokai , *age*, 196.

⁵⁸ J. Carrigon, Frederich, M. Denny, C.M.N. Eire, M.S. Joffe, *age*, 305; J. M.Lozano, ' *Eremitism* ',*ER.*, Vol. II, 137.

⁵⁹ J. Aumann, *age*, 37.

yayılmaya başladığında dualar metodik bir şekilde organize edilmiştir.

E. Sessizlik :

Hem inziva hem de manastır hayatında ihtimamla üzerinde durulan pratiklerden birisiydi. Bu yüzden münzeviler tamamen soyutlanmış bir şekilde yaşıyorlardı⁶⁰. Manastırlarda yaşayan tarikat mensupları için konuşma doğal bir durumdu ama özellikle yemek öğünlerinde sessizlik katı bir kuraldı. Sert kanunlar bu noktada manastırların büyük çoğunluğunda yayılmıştı⁶¹.

F. İnziva (Yalnızlık) :

Dünya ile ilgili tüm bağlarını keserek insanlardan uzak durma, genelde ıssız yerlerde tek başına, sessizlik içinde dünyadan soyutlanarak yaşama da ruhbanlığın temel özellikleri arasındadır. Münzeviler genelde böyle yaşıyorlardı⁶².

Manastırlar ise duvarlarla kaplıydı Sadece bir kapıdan giriş vardı. Dış dünya ile iletişim katı bir kontrol altındaydı.

G. Bekârlık :

Ruhbanlığın temel özelliklerinden bilhassa bekâr kalmak, cinsel ilişkiden uzak durmak diğer dinler tarafından kabul görmüş⁶³, özellikle Budizm ve Hıristiyanlıkta kutsallık kazanmıştı. Bekârlığın Hıristiyanlıkta kutsal olması, önceki müşrik toplumlarda şehvet, çirkin ahlak ve dünyaya aşırı bağlanmaya karşılık aşırı bir şekilde bir tepki niteliğindedeydi. Bu aşırılık kadın erkek arasındaki münasebeti, nikah olsa dahi, kötü telakki edecek kadar ilerideydi. IV. ve V. asırlarda bekar kalmak en yüce ahlâkî erdemlerden biri olarak kabul ediliyordu. Onlara göre iffetli olmanın anlamı evlenmemektir. Ama bu anlayışın bir nebze de olsa mezheplere göre değiştiği de görülür.

Katolik kilisesi rahiplerin bekârlığını zaruri görmektedir. Bunun temel sebebi olarak rahiplerin kendilerini serbest bir şekilde İsa'ya hasretmeleri gösterilmektedir. Dolayısıyla burada sevgi, aşk ve romantizm ikinci plana alınmıştır⁶⁴.

Ortodokslarda ise rahipler istedikleri takdirde evlenebilmektedir. Ortodoks kilisesi için

⁶⁰ J. Carrigon, *age.*, 305-306; F. Cabrol, *agm.*, 797; B. D. Kyoka, *age.*, 195.

⁶¹ J. Aumann, *age.*, 42. J. Carrigon, *age.*, 305-306.

⁶² S. Tachibana, *age.*, 141; P. Harvey, *age.*, 236; J. M. Lozano, 'Eremitism, ER. Vol. II, 138-139.

⁶³ P. Harvey, *age.*, 208; J. Carrigon, *age.*, 305-306; J. Stevens, *age.*, 38.

⁶⁴ S. F. Brown, *age.*, 59, 79, 114; F. Dovernik, *age.*, 119.

genel bir ruhani lider yoktur. Ruhani görev tüm inananlara verilmektedir. Ama 1794'te Amerika'ya gelen ilk Ortodoks misyonerlerin keşiş olduğuna bakılırsa Ortodoksluk da bir anlamda keşişliğe yer veriyor denebilir⁶⁵.

Protestanlıkta her Protestan'ın bir rahip olabildiği savunularak ruhbaniyete yer verilmez. Papazlara ihtiyaç duyulmadan kendi başlarına İncil'i anlayabileceklerini söyleseler de dini tarikatlar ve keşişlik müessesesi reddedilse de Protestanlık bir din hizmetleri sınıfına sahip olmuştur⁶⁶.

Budizm'de de Bekârlar Tarikatındaki (*Sangha*) insanların çoğalması beraberinde bazı kuralları getirmişti. İlk kural doğal olarak cinsellikle ilgiliydi. Öyle ki bazı keşişler maymunlarla bile birleşiyorlardı. Dolayısıyla ne şekilde olursa olsun cinsel ilişkide bulunan keşiş atılacak ve bir daha tarikata kabul edilmeyecekti⁶⁷.

Bunu yanında bu konuda Budizm'de de farklı görüşler yer almaktaydı. İnsanın ancak ihtiras ateşi söndüğünde kurtuluşa ereceğini söyleyen Püriten Mezhebi'ne karşın bu zıt fikir öne süren, sıradan bir Budist ile keşiş bir Budist'in özde eşit olduğunu söyleyen Mahayana ve bunun biraz daha aşırısı olan Tantrik Budistleri yaklaşımı da vardı. Bunlar bekarete verilen önemi ve Püritenlerin dünya nimetlerinden çekilmesini hoş görmüyorlardı. Onlar tutkuları aydınlanmanın hammaddesi olarak görüyorlardı. Zen Budistlerinin bir kolu olan Rinzai ve bir Japon Budist tarikatım olan Tachika Wa-Ryu görüşleri de Tantrik görüşle benzerlik arz etmektedir. Dolayısıyla güney Budizm'i dediğimiz Birmanya, Tayland, Seylan bizzat Buda'nın görüşlerinden ayrılmamayı tercih ederken, kuzey Budizm'i Çin, Japonya, Nepal ise biraz daha farklı düşünmektedir⁶⁸.

H. Sebat :

Bütün hayatını aynı manastırda geçirmek ve bir keşiş tarafından yüklenilen sorumluluktan. Bu, her yere yayılmış olmakla birlikte, genelde gezgin keşişler tarafından suiistimal edilmiştir⁶⁹.

⁶⁵ J. Aumann, *age*, 128; Thomas Michel, *Hristiyan Tanrıbilimine Giriş*, Onan Basımevi, İstanbul 1992, 111; Thomas E. Fitzgerald, *The Orthodox Church*, USA 1998, 127; A. Şeybe, *age.*, 101.

⁶⁶ F. Dovernik, *age*, 138; A. Şeybe, *age*, 102; T. Michel, *age*, 107.

⁶⁷ J. Stevens, *age.*, 39; J. Stevens, *age.*, 35.

⁶⁸ J. Stevens, *age.*, 72, 74, 76, 153; A. Şeybe, *age*, 133.

⁶⁹ F. Cabrol, *agm.*, 787.

IV BÖLÜM

BUDİZM ve HİRİSTİYANLIKTAKİ

RUHBANLIK ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

I. BENZER YÖNLER :

A. Çıkış Noktaları Yönüyle Benzerlik :

Ruhbanlığın amacı, insanın aşırı istek ve tutkularını törpülemek ve makul çizgiye getirmektir. İnsanın olgunluğu maddi ve beşeri insiyakların üzerine çıkıp, rûhî-mânevî alana yükselmesiyle mümkündür. Bir başka ifadeyle, maddesi ile manası arasında denge kurmasına bağlıdır. Madde alanı daha baskındır. İnsanı aşırı ihtiras ve maddeye tapınmaktan kurtarıp Allah'a yaklaştırmak, dünyevi ve maddi şeylerin bir amaç olmadığını anlatmak ve buna göre yaşamayı sağlamak gereklidir.

Buda, insanın dünyaya ulaşabileceği mertebenin dünyevi hazlarını yok etmesiyle doğru orantılı olduğunu düşünüyordu. Ona göre insan arzularını körelttikçe özgürleşebilirdi.¹ Bu yönde Hıristiyanlıkla doğru orantılıdır. Çünkü her iki dinde de münzeviler yiyeceğe dokunmadan (iki-üç hafta, hatta beş gün) oruç tutarak nefsi köreltmeye çalışırlardı.²

Budizm ve Hıristiyanlıktaki ruhbanlık anlayışının ortaya çıkışı bu noktadan hareketledir.

B. Yaşadıkları Yerler Bakımından Benzerlik :

Başlangıçta her iki din de toplum içinde her türlü dış etkiyi aşarak olgunlaşabilmek yerine, dağlarda, çöllerde, ıssız yerlerde tek başına ermeyi (olgunlaşmayı) tercih etmişlerdir. Böyle yerler ve sonraları da vihara ve manastırlar münzevi kimselerin mekanları olmuştur³.

C. Geçim Kaynakları Yönüyle Benzerlik :

Her ne kadar mal-mülk edinmek, dünyaya bağlanmak hoş karşılanmasa da manastırda yaşayan keşişlerin yiyecek, içecek, gıda gibi bir takım ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için,

¹ Ali Erdem, *Mostar* Aylık Medeniyet, Kültür ve Aktüalite Dergisi Eylül 2005, sayı 7.

² F. Cabrol, *'Monasticism'*, *ERE*, Vol. VIII, 783.

³ S. Tachibana, *age*, 141; F. Cabrol, *'Monasticism'*, *ERE*, Vol. VIII, 784; A.S. Geden, *'Monasticism (Buddhist)'*, *ERE*, Vol. VIII, 797. Yalnız sütun tepesinde yaşayan münzevilere Budizm'de rastlanmazken, nadir de olsa bazı Hıristiyan münzevilerde rastlanmaktadır. F. Cabrol, *'Monasticism'*, *ERE* Vol. VIII, 785.

daha doğrusu hayatlarını devam ettirebilmeleri için gelire ihtiyaç vardır. Manastırların kendilerine ait sürekli gelirleri olduğu gibi, genelde geçimlerini halktan toplanan yardım ve bağışlarla sürdürebilmişlerdir. Gerek Budizm'deki *Sangha* teşkilatı olsun, (buradaki öğrenciler halktan dilenerek geçimlerini sağlarlar, sadaka kasesine konulan, halkın verdiği yiyecekten başka o gün yiyecek yemezler), gerekse Hıristiyanlıktaki ruhbanlık sınıfının yer aldığı manastırlar olsun, bunların geçimlerini temin edebilmeleri, rahip sınıfında yer almayan zengin insanların (halkın) bağışlarına ya da hediyelerine dayanıyordu.⁴

D. Hedef Noktaları Yönüyle Benzerlik:

Her iki dinde de kurtuluş, bu hayata son vermektir geçiyor⁵. Kişinin ailesine olan alakasının hepsini, dünyadaki içtimai hayatını, servete olan bağlılığını kesmesi hem Budizm, hem de Hıristiyanlık ruhbanlığında olmazsa olmazlardan bir tanesi olarak görülür⁶.

Budizm'de dünya nimetlerinden el-etek çekmenin (dünyayı terk etmenin) sebebi en yüksek hedef olan Nirvana'nın peşinden koşmak içindir⁷. Budizm'de ruhbanlıkla ulaşmak istenen gerçek hedef, bu dünya hayatında Nirvana'ya ulaşmak olduğu gibi, benzer bir durum Hıristiyanlıkta da var olup onlardaki hedef de Tanrı'ya daha yakınlaşmaya, O'nun rızasına ulaşmaya çalışmaktır.

E. Uyulması Gereken Bazı Prensipler Yönüyle Benzerlik :

Yoksulluk, bekârlık ya da dini sebeplerle evlenmeme, iffet, mütevazılık (itaat) oruç tutma, ailesini-evini terk etme gibi özelliklerin büyük bir çoğunluğu her iki dinde keşişlerin uymak zorunda olduğu kurallar yönüyle benzerlik arz etmektedir.

Her iki dinde bekarlığa önem vermiştir. Budizm'de Bekârlar Tarikatı diye isimlendirilen *Sangha* Teşkilatı mevcutken, Hıristiyanlıkta da rahip ve rahibeler sınıfında evlenmemek idealdir.

Öteki cinsten kaçınmak ya da seksüel aktivite bütün Budist keşişlere yasak olduğu gibi bu Hıristiyanlıkta da böyledir⁸.

F. Kıyafet Yönüyle Benzerlik :

⁴ A. S. Geden, *'Monasticism (Buddhist)'*, ERE, Vol. VIII, 797.

⁵ A. Commaraswamy, *age*, 97.

⁶ B. D. Kyokai, *age*, 195. 'Bir kimse kendi babasına, anasına, karısına, çocuklarına, kardeşlerine, hatta kendi canına buğz etmezse, benim öğrencim olamaz (Luka 14: 26).

⁷ S. Tachibana, *age*, 143; A.S. Geden *'Monosticism (Buddhist)'*, ERE, Vol. VIII, 797. A. A. el-Masdûsî, *age*, 125.

⁸ K. Mizuno, *age*, 89-94; B. D. Kyokai, *age*, 199.

Her ne kadar renk konusunda bir takım farklılıklar olsa da her iki dinde ortak olan husus, rahiplerin giydikleri elbisenin kalitesine önem verilmez. Elbise sade olmalı ve keşişlerin elbisesinde bu dünyadaki şeylerden ayrıldığı (vazgeçtiğinin) işaretinin dış görünüşe de yansımaları gerekir⁹.

İnziva hayatı yaşayan münzevîler daha sonraları manastırlara girmişler, Budizm’de ve Hıristiyanlıkta ruhbanlar sınıfını oluşturmuşlardır. Yani ikisine de ruhbanlık, bireysellikten hareketle grupsallığa dönüşmüştür. Budizm’de *Sangha* Teşkilatının oluşması da bu şekildedir¹⁰.

Her iki dinin teşkilatlarının fonksiyonları bakımından da benzerlikler görülmektedir. Budist keşişleri (*Sangha*) Dhamma ve onun pratiklerini açıklayıp insanlara rehberlik etmek ve onu gelecek nesillere ulaştırmak gayesi güderken,¹¹ Hıristiyan ruhbanlar da misyonerlik vasıtasıyla İncil’i gelecek nesillere aktarmaya çalışmaktadırlar.

Hıristiyan keşişleri Ortaçağdan itibaren birer misyoner olarak Hıristiyanlığın yayılması amacıyla dünyanın en ücra köşelerine kadar her yere gidip faaliyet göstermişlerdir. Bunu ise gittikleri yerde manastırlar kurarak ve buralarda belirli bir disiplin içinde yaşayarak gerçekleştirmişlerdir. Budizm’de de bu rolü Hıristiyan ruhban okullarıyla benzerlik arz eden *Sangha* Teşkilatı üstlenmiştir.

İşte ruhban okulları keşişlerin uyması gereken kurallar eşliğinde (belirli bir disiplin içinde) kutsal metinleri okuma, araştırma, dini esasların manastır içinde ve dışında öğretilmesi, diğer insanlara tebliğ edilmesi gibi hususları, planlı-programlı ve belirli bir disiplin içinde gerçekleştirdiği, önemli öğrenme-yayma merkezleri olduğu için önemlidir.

Dinin yayılması Budizm’de *Sangha*, Hıristiyanlıkta misyonerlikle mümkün olduğundan bu iki teşkilat her iki dinin can damarını oluşturmaktadır. Bu iki teşkilat olmadığında bu dinlerin yayılması, diğer insanlara aktarılması da olmayacak, dolayısıyla her iki din de özünden bir şey kaybedecektir¹².

H. Kurucuları Yönüyle Benzerlik :

Her iki din mensubu da kurucuları (ya da peygamberleri) olarak nitelendirdikleri

⁹ F. Cabrol, ‘*Monasticism*’ *ERE*, Vol., VIII, 781.

¹⁰ F. Cabrol, *agm*, *ERE*, Vol. VIII, 784.

¹¹ K. Mizuno, *age*, 89-94; F. Cabrol, , ‘*Monasticism*’, *ERE*, Vol. VIII, 790.

¹² K. Mizuno, *age*, 89-94; İslam Ansk., "Keşiş" mad. 323.

kimseleri (Buda ya da Hz. İsa) örnek aldıklarını söylerler¹³.

Bu iki dinin öğretileri arasında benzerlik olduğu gibi, kurucuların hayatlarında da benzerlikler görülmektedir.

Buda'nın İsa gibi bakire bir anneden babasız doğduğu söylenir. Hz. İsa'nın doğumunda olduğu gibi, Buda'nın doğumundan önce onun doğuşunu müjdeleyen mucizeler olmuştur. Davut'un kral ailesinde doğmuş olan Hz. İsa gibi, Buda da bir kral ailesinde doğmuştur.

İkisi de dünyadan vazgeçmeyi öğütler ve günah kavramını günah işlemekten daha günah sayarlar.

Her iki din de anavatanlarından kovulmuştur. Hıristiyanlık güney-batı Asyadan İslâm tarafından, Budizm ise Hindistan'dan Hindu tarafından kovulmuştur¹⁴.

Bir de bu dinlerde kurucularının ölümünden sonra ruhani meclisler toplanarak ruhbanlık hakkında kararlar alınmıştır. Örneğin Buda'nın ölümünden sonra Budist keşişleri Rajagriha'da, Vesali gibi yerlerde toplanarak bir takım kararlar almışlardır¹⁵. Hıristiyanlıkta da böyledir.

I. Diğer Benzerlikler :

Rahiplik Budizm'inde Hıristiyanlığın da temel kurumlarından birisi olup kadın keşişlere de yer verilmiştir¹⁶. Yalvarmalar karşısında Buda, kadınların da rahibe olmasına müsaade etmiştir (Buda'nı karısı, teyzesi ve ya da süt annesi de ilk keşişlerdendir).

Hıristiyanlar da kadın rahibelere yer vermiş olup, St. Ambrose'nin kız kardeşi St. Marcellina, Constantine'nin kızı Constantia, dul kadın Albina'nın kızı Marcella ve Malenia, İspanyalı bakire ve kadınlar manastırının baş rahibesi olan Silviya, Aziz Clara, Macrina, Ceya Pacsa vs. bazı rahibelere örnektir¹⁷.

Her iki dinde de belki dinlerini yaymak hevesiyle diğer toplumların ya da milletlerin (Hint yogi ve dervişlerden, eski Mısır fakirlerinden, Maniheistlerden, Yunan filozoflarından) revaç bulmuş inançlardan etkilenecek ruhbanlığı ortaya çıkarmıştır.

¹³ Hz. İsa'nın, yoksulluğu ve bekârlığı tavsiye eden sözleri için Bkz. Matta 19: 21, 19: 12. İncillere bakılırsa Hz. İsa hakiki bir derviş de olamamıştır. Düşmanların eline geçeceğini anlayınca, fena telaşlanmış, kendi deyişine göre ruhu ölüm derecesine varan bir mükedderliğe uğramış ve "Allâh'ım, beni niçin terk ettin?" demiştir (bkz. İsmail HAKKI, Hıristiyanlık ve Müslümanlık, Türkiye Matbaası, İstanbul 1935, 53-56).

¹⁴ A. A. Masdûsi, *age*, 134-135.

¹⁵ D. Keown, *age*, 66; K. Mizuno, *age*, 34, 79; B. Hawkings, *age*, 45; P. Harvey, *age*, 74-75; A. H. Çelebi, *age*, 60; A. İ. Yitik, *age*, 48; M. Taplamacioğlu, *age*, 155-156.

¹⁶ K. Mizuno, *age*, 89; G. Weckman, 'Monasticism' (Christian)', *ER*, Vol. X, 45; M. Taplamacioğlu, *age*, 151.

¹⁷ F. Cabrol, 'Monasticism', *ERE*, Vol. VIII, 790-791.

Budizm’de de Hıristiyanlıkta da halk iki kısımdan oluşur : 1. Rahipler (Ruhbanlar), 2. Rahip olmayanlar (Halk)¹⁸.

II- FARKLI YÖNLER :

A. Nefsi Tezkiye Etmede Yöntem Bakımından Farklılıklar :

Nefsi tezkiye etmek ve ruhsal ilerlemeyi sağlamak, bunu Allâh’a yakınlaşmaya vesile olarak kabul etmek, ahlaken mükemmel olmaya çalışmak amacı her ne kadar iki dinde aynı olsa da izledikleri yol ya da yöntem açısından farklılıklar arz etmekte olup Hıristiyanlıktaki anlayışın Budizm’inkine göre daha katı şekilde olduğu görülür. Gerek nefse her türlü eziyet yapılması olsun, gerekse bekarlık ve aile hayatı konusundaki tavırları olsun, bu durumun göstergeleridir.

Hıristiyanlık ruhbanlığı aile hayatını fiilen haram kılmış, nikahlı dahi olsa kadın erkek ilişkisi kötü telakki edilmiş, iffet anlayışına ters görülmüştür. Rahipler için, değil evlenmek, bir kadının yüzüne bakmak bile günah kabul edilmiştir. Nitekim bir kimse rahip olmak istiyorsa, hanımını terk etmek zorundaydı. Kadınlar için de bu geçerliydi. Yani evli iseler kocalarından ayrılmalıydılar. Çünkü bir kadın İsa uğruna bakire kalır ve ömrü boyunca evlenmezse, onun artık İsa’nın gelini olacağını, o kadının annesinin de İsa’nın kayınvalidesi olma şerefine erişeceğini söyleyerek bakireliğin önemi vurgulanmıştır.

Kilise ilk üç asır boyunca bu şiddetli ve aşırı tutum karşısında olduysa da (bu zaman boyunca bir kimsenin papaz olabilmesi için bekarlık şartı aranmıyordu) bu düşünceler dördüncü asra kadar yavaş yavaş kök salmış ve kiliseye hizmet edenlerin evlenmeleri kötü bir davranış olarak görülmeye başlanmıştır.

Bir süre sonra Papa Serikus, papazların evlendikleri ya da evli olup hanımlarıyla ilişkilerini sürdürdükleri takdirde azledilmelerini bildiren bir emirname çıkarmıştır.

St. Jerom, St. Embruz, St. Augustiun gibi ileri gelen Hıristiyan âlimler de bu emirnameyi onaylamışlardır.

Batı kiliselerinde de bu kural titizlikle uygulamaya geçirilmiştir. Yeni çıkan kanuna göre papazların hanımlarıyla birlikte yaşamaları gayr-ı meşru kabul edilmiş, bu tür problemleri ıslah etmek amacıyla evli olan papazların eşleriyle yalnız kalmalarını engelleyen, açık yerlerde yatmalarını öngören yasalar çıkarılmıştır. Hatta bir papazın eşiyle görüşebilmesi için

¹⁸ Günay Tümer, *Asrımızda Hıristiyan - Müslüman Münasebetleri, Günümüzde Doğu Hıristiyanlığı*, (Tartışmalı Toplantılar Dizisi), İlmî Neşriyat, İstanbul 1993, XVI, 131; A. A. Masdûsî, *age*, 128.

onlarla beraber en az iki kişinin daha bulunması şartı koşulmuştur.

Nefsi tezkiye etmede de Hıristiyanlık, Budizm'den daha ileri gittiği söylenilebilir. Budizm'de nefsin isteklerine gem vurmak, bedeni çoğu gıdadan uzak tutmakla mümkün iken, Hıristiyanlıkta yukarıdakinin yanı sıra vücuda işkence etmelerini de içermektedir. Çünkü bedene ne kadar eziyet verilirse o kadar takva sahibi olunacağına inanılıyordu. Dolayısıyla Hıristiyan ruhbanlığına göre şayet bir kimse gerçekten Tanrı'nın sevgisine mazhar olmak istiyorsa dünya (anne, baba, çocuk, kardeş vs.) ile ilgili tüm bağlarını koparması gerekiyordu. Yani bir anlamda merhametsizlikle takva aynı kefeye konulmuş oluyordu.

Ortaya çıkış amacı itibariyle iki din birbirine benzerken, yöntem ya da sonuç itibariyle birbirinden farklıdır. Çünkü Budizm, sonradan bu tavrından dönüp orta yolu benimsemiş,¹⁹ Hıristiyanlık ise durumu daha da aşırıya götürmüştür.

B. Keşişlerin Dilencilik Hayatı Bakımından Farklılık :

Budizm'deki ruhbanlığın Hıristiyanlıktaki ruhbanlıktan en önemli farkı, keşişlerin dilencilğe-gezginciliğe önem vermesidir²⁰.

Hıristiyanlıkta Avareler-Derbederler diye bilinen ve diğer Hıristiyanlar tarafından hoş karşılanmasa da gezginci rahip tipleri mevcut olsa da,²¹ yine de Hıristiyanlıkta Fransiskan, Dominiken, Karmeli Tarikatı gibi akımlarda keşişler zorunlu ihtiyaçlarını dilenerek karşılasa da genelleme yoktur²².

Her iki, dinde bütün hayatını aynı manastırda geçirmek, bir keşiş tarafından yüklenilen sorumluluk iken, bazen bu her iki dinde de gezginci keşişler tarafından suiistimal edilse de dilencilik, Budist rahiplerin yaşam tarzının en belirgin örneği olarak görülür²³.

C. Diğer Farklılıklar :

Budizm'de dini ayin ve amelleri herkes tek başına yerine getirebilirken, Hıristiyanlıkta mutlaka ayinleri yöneten bir rahip bulunmaktadır.

Budizm rahiplerinde saçları tıraş ettirmek esassen, Hıristiyan keşişleri saçlarının ve

¹⁹ S. Tachibana ,*age*, 142.

²⁰ A. Schimmel, *age*, 222; A. S. Geden, 'Monasticism' (*Buddhist*),*ERE* Vol. VIII, 797; M. Taplamacıoğlu, *age*, 151.

²¹ F. Cabrol, 'Monasticism', *ERE*, Vol. VIII, 786.

²² Ş. Gündüz, *age*, 96.

²³ F. Cabrol, 'Monasticism' ,*ERE*, Vol. VIII, 787; Ş. Gündüz, *age*, 332.

sakallarının uzamasına müsaade ettiler. Budist keşişlerinin de başlarını tıraş ettirmesi esasken, Hıristiyan rahibelerinde bu görülmez.

SONUÇ

Buraya kadar yapılan açıklamalardan ruhbanlığın dini ve kültürel temelleri, ruhbanların yaşayışları, uygulamaları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Ruhbanlık, nefsi terbiye etmek için inziva hayatı yaşamak, tek başına olup dini sebeplerle evlenmemek, dünya ile ilişkisini kesip dağlara, ormanlara, manastırlara çekilmek kısacası dünyadan bütün alakasını kesmek anlamlarına gelip nefsi tezkiye etme, ruhsal ilerlemeyi sağlama ya da manevi kurtuluşu gerçekleştirme, Allaha ulaşma, dinlerini koruma ya da daha iyi yaşama, ahlaken mükemmel olmaya çalışma gibi gayelerle ortaya çıkmıştır.

Ruhbanlık her ne kadar Budizm ve Hıristiyanlık gibi dinlerde belirgin olarak görülse de kökenini eskiliği tahmin edilemeyecek kadar eskiye-ilksel kabilelere-götürmek mümkündür. Ne kadar öteye götürülürse götürülsün ruhbanlığın bu iki dinde –özellikle de Hıristiyanlıkta- olduğu kadar ön plana çıkmadığı da aşikardır. Bunun sebebi, ruhbanlık önceki kabilelere dayansa da ruhban hayatı ferdi şekildeydi, dolayısıyla genel bir hayat tarzı şeklinde değildi. Bu hayatı seçen ya yaşlılar, hastalar ya da cemiyet kurallarına, kabile nizamlarına uymayan kişilerdi. Bu yüzden ruhbanlık, önceki kabilelerde ferdi olarak kalmış, Hıristiyanlıkta ise diğer dinlerin görünüşlerine benzese de bağımsız bir şekilde canlanıp Hıristiyan prensipleriyle kaynaşıp din adamları zümresinin yaşam tarzı haline geldiği için adeta Hıristiyanlıkla özdeşleştirilmiştir. Bu yüzden de ruhbanlık denilince akla Hıristiyanlık gelir olmuştur.

Her ne kadar Budizm’de ruhbanlık ön plana çıktı dediysek de aslında Buda’nın ilk zamanki (katı inziva) durumundan vazgeçerek iki aşırılıktan da uzak durmayı öngören ‘ortayol’ inancını benimsediğini ve bu yolun takip edilmesi gerektiğini tavsiye ettiğini de bilmemiz gerekir. Hıristiyanlığa baktığımız zaman ise bunun tersi bir özellik görmekteyiz. Hıristiyan ruhbanlığı önceki toplumların aşırı şekildeki ahlaki bozulmalarına karşı verilen aşırı bir tepki niteliğindedir ve bu tepki giderek nefse ya da bedene eziyet boyutuna vardırılmış ve bu durum onların takva anlayışını oluşturmuş, azizliğin derecesi de eziyetin derecesine göre belirlenmiştir. İnsanlara model olan bu aziz kişiler sayesinde de ruhbanlık bir yaşam tarzı haline gelmiştir.

Aralarında bu tarz farklar olsa da Budist ve Hıristiyanların hemen hemen sosyal hayatlarının çoğu zaman aynı olduğu, aynı inancı paylaştıklarını, diğer topluluklardan bir çok şeyleri aynen aldıklarını, dinlerinin ve kültürlerinin birbirinden etkilendikleri sonucuna

ulaştık. Zamanla ruhbanlığın disiplinli, programlı hale getirilmesiyle Budizm'de *Sangha* Hıristiyanlıkta da ruhbanlık sınıfı oluşmuş, bu da misyonerliği oluşturmuştur. Bu durumda misyonerlik her iki dinde de ruhbanlığın ortaya çıkarmış olduğu bir sonuçtur denilebilir. Öğretilerini gelecek nesillere ulaştırma fonksiyonu olan misyonerliğin ruhbanlık sonucunda ortaya çıkması, Budizm ve Hıristiyanlığın gelecekte de varlığını devam ettirebilmesinin bu teşkilatın fonksiyonlarını yerine getirebilmesine bağlı olması bu dinlerce misyonerliği ortaya çıkaran ruhbanlığın önemli olduğunun ve hayat tarzı olarak benimsendiğinin göstergesi kabul edilebilir.

Yukarıda geçtiği üzere ruhbanlık, misyonerlik gibi faydalar sağlasa da zararlı sonuçları da olmuştur. Budizm'de *Sangha*, Hıristiyanlıkta din adamı sınıfı halkın hediyeleriyle, sadakalarıyla geçimlerini sağladığından adeta toplum için bir yük haline gelmiştir. Ruhbanlar için konulan, nefsi terbiye etmede uygulanan çile pratikleri (kendilerini zincire vurma, yaşanamaz yerlerde yaşama, nefse eziyet etme, yiyeceklerden kendini mahrum etme v.s.) istenilen faydaları sağlama konusunda yetersiz kalmış beklenenin tersi bir tepki ortaya çıkarmıştır. Ruhbanlıkta evlilik ve aile hayatı fiilen haram kılınarak iffet hususunda fitrata karşı savaş açıldığından dolayı ahlaki bataklığa düşülmüştür. Dünyaya sırt çevirmek gerektiği iddiasına rağmen servet, mal, mülk elde etmekten geri durulmamıştır. (Hıristiyanlıkta bu durum Reform ve Rönesans hareketlerinin çıkmasında etkili olmuştur). Yine ruhbanlık sebebiyle akrabalık bağları koparak anne, baba, kardeş sevgisi yok olmaya yüz tutmuş insani duygular köreldiği için de insanlar arasında mezhep ihtilafları ortaya çıkmıştır. Ruhsal terakki ya da nefsi öldürmek adına insanın isteklerini yok etmeye çalışmakla katı bir anlayış sergilenerek hayat çekilmez bir hale getirilmiştir.

Sonuç olarak ruhbanlık her ne kadar bu dinlerde belirgin olsa da Yahudilik, İslam dini gibi ruhbanlığa yer vermeyen dinlerde de, gerek modern hayata adapte olamama gerekse sıkıntılı ve bunalımlı durumlarında tek tük de olsa insanların ruhbanlığa eğilim gösterdiğini söyleyebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

- APPLETON, George, *On the Eightfold Path*, London 1961.
- ARRBERY, Arthur John, *Sufism*, London 1979.
- ÂSİM EFENDİ, *Kâmûs Tercemesi*, (I-IV), İstanbul 1305.
- AUMANN, Jordon, *Christian Spirituality in the Catholic Tradition*, Ignatius Press, London 1980.
- AYDIN, Mehmet, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1991, 30;
- AYDIN, Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/ 162, Ankara 1995, 163.
- BAINTON, Roland H., *Early Christianity*, Robert E. Krieger Publishing Company, Malabar- Florida 1960.
- BERNARD, Albert M., '*Hıristiyanlık*', çev. Mehmet Aydın, Konya 1993.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, *Din Sosyolojisi*, İstanbul 1985..
- BOISSELIER, Jean, *Buda'nın Bilgeliği*, Yapı-Kredi Yayınları, 1889.
- BOUYER, Louis, *The Spirituality of The New Testament and The Fathers*, (I-III), The Seabury Press, USA 1963.
- BROWN, Stephen P. and Khaned Anotolios, *Catholicism Orthodox Chistianity World Religions*, New York 2002.
- CABROL. F., '*Monasticism (Christian)*', (I-XII), *Encyclopedia of Religion and Ethics* Editor: James Hastings, Scotland (Edinburg) 1994.
- CARMODY, Denise Lardner and John Carmody, *Religion: The Great Questions*, The Seabury Press, New York, 1983.
- CLARK, W.K. Lowter, *St. Basil the Great*, London, 1925.
- COLE, W. Oven, *Six Religions in the Twentieth Century*, Hulton Educational Pub., Great Britain 1984.
- COLLCUT, Martin, '*Monasticism (Buddhist)*', *The Encyclopedia of Religion*, (I- XVI), New York 1987.

- COMMARASWAMY, Ananda, *Hinduizm ve Budizm*, çev: İsmail Taşpınar, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000.
- CORRIGON, John ve Diğerleri, *Jews, Cristians, Muslims A Comperative Introduction to Monotheistic Religion*, USA 1998.
- CÜRCÂNİ, Şerif Ali b. Muhammed, *Kitâbü't-Ta'rifât*, Beyrut 1988.
- ÇELEBİ, Asaf Halet, *Gotama Buddha*, Batı Yayınları, 1946.
- DAVIDS, T.W. Rhys, OLDENBERG Hermann, *Vinaya Texts*, Editör: Max Muller, İndia (Delhi) 1987.
- DOĞRUL, Ömer Rıza, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1947.
- DOVERNİK, Francis, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a* (Çev. Mehmet Aydın), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları X. Dizi, sayı 13, Ankara 1990.
- DÖNDÜREN, Hamdi, *Kur'ân-ı Kerîm Yüce Meali ve Açıklaması*, Yeni Şafak Dağıtım, İstanbul 2003.
- ELİADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (I-III), çev. Ali Berktaş, Kabbacı Yayınevi, İstanbul 2003.
- ERDEM, Ali, Mostar Aylık Medeniyet, Kültür ve Aktualite Dergisi, Eylül 2005.
- EUSEBIUS, *Ecclesial History*, (ter. Kirrşpp Lake), London 1926.
- FITZGERALD, Thomas, E. *The Orthodox Church*, USA 1998.
- GEDEN, A.S., *'Monasticism (Buddhist)' Encyclopedia of Religion and Ethics*, (I-XII), Editör: James Hastings, Scotland (Edinburg) 1994.
- GOLD, Daniel, *'Celibacy', The Encyclopedia of Religion*, (I-XVI), Editör: Mircea Eliade, Macmillan Pub., New York 1987.
- GÜNDÜZ, Şinasi, *Dinler ve İnançlar Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara 1998.
- HAKİM, Suad, *Mu'cemu's-Süfi*, Beyrut 1981.
- HAKKI, İsmail, *Hıristiyanlık ve Müslümanlık*, Türkiye Matbaası, İstanbul, 1935.
- HARVEY, Peter, *An Introduction to Buddhism Teaching, History and Practice*, Cambridge University Press 1990.
- HAWKINS, Bradley K., *Buddhism*, London (Great Britain) 1999.

- HIFNÎ, Abdulmunim, *Mu'cemu'l-Mustalahâti's-Sûfiyye*, Beyrut 1987.
- HUGHES, Philip, *A Popular History of The Catholic Church*, London 1958.
- ISFEHÂNÎ, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliya*, Kahire 1987.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (I-IV), Beyrut 1385 (1966).
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl, Cemâlu'd-Dîn Muhammd b. Mûkerrem el-İfrîkî el-Mısrî, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1374 (1955).
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, MEB, I-XIII, İstanbul 1967.
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, TDVY, I-XII, İstanbul 1997.
- KAYA, Korhan, *Budistlerin Kutsal Kitapları*, İmge Kitapevi, Ankara 1999.
- KEELBER, Walter, 'Asceticism', *The Encyclopedia of Religion*, (I-XVI), Editör: Mircae Eliade, Macmillan Pub., New York 1987.
- KEOWN, Domien, *Dictionary of Buddhism*, Oxford University Press 2003.
- Kitâb-ı Mukaddes, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2001.
- KYOKAI, Bukkyo Dendo, *Buda Talimatı*, Budist İntişar Cemiyeti, Tokyo 1986.
- LOZANO, Juan Manuel, 'Eremitism', *The Encyclopedia of Religion*, (I-XII), New York, 1987.
- MASDÛSÎ, A. Abdullah, *Yaşayan Dünya Dinleri, Sosyo-Politik İnceleme*, çev.: Mesud Sadak, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981.
- MCGINN, Bernard, 'Monasticism (Christian)' *The Encyclopedia of Religion*, (I-XVI), New York 1987.
- MEVDUDÎ, Ebu'l-Alâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, (Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsîri), İnsan Yayınları, İstanbul 2003.
- MICHEL, Thomas, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, Onan Basımevi, İstanbul 1992.
- MIZUNO, Kögen, *Essentials of Buddhism*, Tokyo 1996.
- MONTALEMBERT, C.de, *The Monks of the West*, London 1986.
- OKIÇ, M. Tayyip, *İslâmiyette Kadın Öğretimi*, Diyanet Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1978.

- PALLADIUS, *The Paradise of the Fathers* İngilizce'ye trc.: E. A. Budge) London 1907.
- PAMİR Dominik , *Din ve Ahlak İlkeleri*, İstanbul 2000.
- PETRIC, W.M. Flinders, *Egypt and Israel*, London 1923.
- PULLEN, L., *The Church of the Fathers*, London 1906.
- RÂĞIB, Ebu'l-Kâsım Huseyin b. Muhammed el-İsfehânî, *Müfredât fî Ğarîbi 'l-Kur 'ân*,
Thk: Muhammed Seyyid Keylânî, Beyrut ts.
- RAJU, P.T. ve Diğerleri, *Asya Dinleri*, trc. Abdullah Davudoğlu, İnkılap Yayınları, İstanbul 2000.
- RÂZÎ, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Tefsîr-i Kebîr, (Mefâtihu 'l-Ğayb)*, (I-XXXII), Akçağ Yayınları, Mısır 1937.
- RUBEN, WALTER, *Buddhism Tarihi*, çev.: Abidin İtil, Sakarya Basımevi, Ankara 1947.
- SCHIMMEL, Annemarie, *Dinler Tarihine Giriş*, A.Ü.İ.F.Y. Ankara 1955.
- SCYT, Hopolis, Cyrilof, *Life of Euthymius*, (nşr: E. Schwartz), Texte and Unter Suchungen Lipsia, 1939.
- SMART, Ninian, *The Worlds Religions Old Traditions and Modern Transformation*, Great Britain 1989.
- SMITH, Margaret, *The Way of Mystics*, London 1976.
- STEVENS, John, *Aydınlanma Şehveti – Budizm ve Seks*, çev.: Serdar Erişen, Dharma Yayınları, Boston 1990.
- ŞERİATİ, Ali, *Dinler Tarihi*, Seçkin Kitaplar Yayıncılık, İstanbul 2004.
- ŞEYBE, Abdülkadir, *Çağdaş Dünya Dinleri*, (Çev: Osman Cilacı) Beyan Yayınları, İstanbul 1983.
- TACHIBANA, Shundo, *Ethics of Buddhism*, London 1975.
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Güneş Matbaacılık, Ankara 1966.
- TERCÜMAN, Abdullah, *Hıristiyanlığa Reddiye*, Bedir Yayınları, İstanbul 1970.
- TÜMER, Günay – Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1993.

- TÜMER, Günay -Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, III. Baskı, Ankara 1997.
- TÜMER, Günay, *Günümüzde Doğu Hıristiyanlığı, Asrımızda Hıristiyan - Müslüman Münasebetleri*, (Tartışmalı Toplantılar Dizisi), İlmî Neşriyat, İstanbul 1993.
- WACH, Joachim, *Types of Religious Experience Christian and Non Christian*, London 1951.
- WANGU, Madhu Bazaz, *Buddhism (World Religions)*, New York 1993.
- WECKMAN, George, 'Monasticism' (Christian), *The Encyclopedia Religion* (I-XVI), Editör: Mircea Eliade, Macmillan Publishing Company, New York 1987.
- WHONE, Herbert, *Church Monastery Cathedral An Illustrated Guide to Chistian Symbolism*, Element Books, Great Britain, 1990.
- YİTİK, Ali İhsan, *Hint Dinleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2005.
- ZÖCKLER, O., *Encyclopedia of Religion and Ethics, Asceticism, (Cristian)* (1-XII), Edinburg 1961.
- ZÜRCHER, Erik, *The Buddhist Conguest of China*, Leiden 1979.